

భగవద్గీత. రెండవ అధ్యాయము.

సాంఖ్యయోగము



ఇది

బళ్ళారిలో వకీలుగానుండిన

కీ. శే. బ్రహ్మశ్రీ॥ కోలాచలం శ్రీనివాసరావుగారిచే

రచియింపఁబడినది.

కో. శత్రుఘ్నరావుచేఁ

ప్రకటింపఁబడినది.



మొదటికూర్పు.



బళ్ళారి.

ఆంధ్రముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితము.

1925.

వెల రు. 0—12—0





భగవద్గీత : రెండవ అధ్యాయము

సాంఖ్యయోగము.

మొదటి యధ్యాయములో నర్జునునకుఁ గలిగిన విషాదమున్ను విషాద కారణములున్ను తెలియఁజేయఁబడియున్నవి. అర్జునుఁడు దుఃఖించిన విషయము ధర్మసమ్మతముగ నుండలేదని తెలుపుచు నట్టిదుఃఖము దేశక్షేమ భంగమునకుఁ దగిన కారణములు నైతేము వివరింపఁబడినవి. ఈ రెండవయధ్యాయములో భగవంతుఁడర్జునుని విషాదము నరికి నూరించినదనిన్ని యది యజ్ఞాన జనితఫలమనిన్ని తెలుపుచు మనుజుఁడొనరింపఁదగిన విధ్యుక్తకర్మముల విషయమున్ను, ప్రపంచమునఁ బుట్టిన ప్రతియొకమనుజుఁడు వహింపఁదగిన భారమెట్టు దించికొనఁదగిన విషయమును గుఱించిన్ని హెచ్చుగ బోధించుచున్నాఁడు. విధ్యుక్తధర్మమును బోధించుటలో భగవంతుఁడు ప్రారంభమునసే వేదాంతమునందుఁ దెలిసికొనుటకుఁ గష్టతమమగు సాంఖ్యయోగమును బోధించుచున్నవాఁడు. దేహ మశాశ్వతమనిన్ని దేహి నిత్యుఁడనిన్ని దేహికి పునర్జన్మము కలదనిన్ని దుర్విజ్ఞేయవిషయములు బోధించినాఁడు. అర్జునుఁడు దుఃఖించుచు మనమొంతే కలఁతఁ జెందియుండిన కాలమునఁ భగవంతుఁడిట్టి దుష్కర వేదాంతవిషయమును బోధించుట చిత్రముగ నున్నదని కొందఱు తలఁతురు కాఁబోలు. ఇందుఁ జిత్రమేమియును లేదు. స్వజనహింసకర్జునుఁడు భయపడెనుగదా? హింసాకర్మమందేమియును లేదనిన్ని యెవరును చావరనిన్ని చచ్చునది మాంసమయ శరీరమగునుగాని యాత్మ కాదనిన్ని యది యున్నటికిన్ఁ జావదనిన్ని యట్టిభీతి నందవలదనిన్ని బోధించుట యత్యావశ్యకమయ్యెను గావున నిదియేమి యొకవిచిత్రము కాదు. ఈరీతిగఁ బ్రాణహింస, యొకహింసకాదని భగవంతుఁడొనరించిన బోధననుండి జను లొకరినొకరు చంపుటనుండి హాతకము లేదని తలఁచి హింసాకర్మము స్వేచ్ఛగ నొనరింతురని యాక్షేపణము కలుగును. ఆ యాక్షేపణము వచ్చుటకు మార్గము లేదు. ధర్మవిధ్యుక్తకర్మ మొకటి ప్రాముఖ్యమైయుండి యట్టి కర్మ మొనరించుటయందుఁ గలుగు హింస పాతకము కాదని బోధింపఁబడినది. గనుక గీతలో భగవంతుఁడు [illegible]

నీయముగ నున్నది. ఈయధ్యాయమున భగవంతుఁడు "తత్త్వమసి" యను వాక్య ములోని "తత్ - త్వం - అసి," యను శబ్దార్థము విమర్శించి త్వం పదార్థవివేచన 2లా 6 వఱకు విస్తరించిచెప్పినాడనిన్ని తత్ పదార్థవిచారము 7-లా 12 యధ్యా యములలో విస్తరించినాడనిన్ని అసి, పదార్థవిచారము 13-లా18-వ య ధ్యాయములలో విస్తరింపఁబడినదనిన్ని మధుసూదన సరస్వతులవారు తమభాష్యము లో వ్రాసినారు. ఇది కేవలకాల్పికము. ఇందుజ్ఞానమూలక భక్తిప్రధాన కర్మయోగమొ క్కటియే ముఖ్యముగఁ దెలుపఁబడినది. కావుననే ప్రారంభమున జ్ఞానవిషయము సూక్ష్మముగ సాంఖ్యయోగ నామమునఁ దెలుపఁబడినది. ఈ యంశములు జ్ఞప్తిలో నుంచికొని మనమీ రెండవయధ్యాయమును గుఱించి ముచ్చటింతము. సంజయుఁడు ప్రథమాధ్యాయమునందలి వార్త ధృతరాష్ట్రునకుఁ దెలిపినపిదప ధృతరాష్ట్రుఁడు ముందేమిజరిగెనని సంజయునిఁ బ్రశ్నించెను. సంజయుఁడు ముందు జరిగినవార్త తెలుపుచున్నాడు.

1 " తంతథా కృపయావిష్ట మశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్,
" విషీద న్త మిదం వాక్య ముపాచ మధుసూదనః.

అట్లు దయతోఁగూడినవాఁడయి కన్నీటితో నిండి వ్యాకులములగు కన్ను లుగలవాఁడయి దుఃఖించుచున్న యా యర్జునునితో శ్రీ కృష్ణభగవంతుఁడిట్లనియె.

2 " కుత స్త్వా కశ్మల మిదం విషమే సముపస్థితమ్,
" అనార్య జుష్ట మస్వర్గ్య మకీర్తి కర మర్జున.
" క్లైబ్యం మాస్మ గమః పార్థ నైతత్త్వ య్యుపపద్యతే,
" క్షుద్రం హృదయ దౌర్బల్యం త్యక్త్వోత్తిష్ఠ పరంతప.

అర్జునా! ఇట్టి విషమమగు సమయములో నజ్ఞానులకుఁ గలుగునట్టిదియు, స్వర్గమునకు దూరమగునదియు, నపకీర్తి హేతువగునదియు నగు నట్టి దుఃఖము నీ కెట్లువచ్చినది? భయపడకుము. తగదీభీతి. నీచమగు హృదయ దౌర్బల్యమును విడిచి యుద్ధమొనరింపలెమ్మని, భగవంతుని పై వచనములకు నర్జునుఁడు సమాధాన పడక యీరీతిగఁ బలికెను.

4 " కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే ద్రోణంచ మధుసూదన,
" ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి పూజార్హా వరిసూదన,

మధుసూదనా! పూజార్హులగు భీష్మాచార్యులును, ద్రోణాచార్యులును, యుద్ధమొనరించునపుడు నేనెటు వారిని బాణములతోఁ గొట్టుదును? ఈ శ్లోకార్థమును జక్కఁగఁ గమనింపుడి. ప్రథమాధ్యాయమున నర్జునుఁడు తాను యుద్ధము వదలుటకు గారణము (1) బంధునాశనానంతరము తాననుభవింపఁదగిన వైహిక సుఖము లెవ్వియు నుండవనిన్ని (2) స్వజన సంహారము చేయుటకుఁ బాతకమగు ననిన్ని [3] జనసంహారమునఁగుల క్షయమగుననిన్ని [4] కులక్షయమున వర్ణసంకర మగుననిన్ని తెలిపెను. పై కారణములు వినిన భగవంతుఁడా కారణములు హృదయదౌర్బల్యమునుండి కలుగు క్షుద్రకారణములని నిందించినది విని యర్జునుఁడు వేఱొక కారణమీ శ్లోకమునఁ జూపినాఁడు. అది యెట్టిదన, భీష్మద్రోణులు గొప్పవారు, పూజార్హులు, గౌరవింపఁదగినవారు. చిన్నతనమునుండి తన్నుఁ బెంచి పెద్ద చేసినవారు. విద్యాగురువులు. తనకు నీరీతిగ నుపకృతి యొనర్చినవారికి నపకృతిఁ దలంచి యగౌరవబుద్ధిచే నెదిరించి బాణములతోఁ గొట్టుట ధర్మమెట్లగునని ప్రశ్నించి మరల నీరీతిగఁ బలుకుచున్నాఁడు.

5. గురూనహత్వాహిమహానుభావాన్। శ్రేయోభోక్తుం భైక్షమపీహలోకే
హత్వార్థకామాంస్తు గురూనిహైవ భుఞ్జీయభోగాన్రుధిర ప్రదిగ్ధాన్ ॥

6. నచైతద్విద్మః కతరన్నోగరీయో యద్వాజయేమ యదివా నో జయేయుః।
యానేవహత్వా నజిజీ విషామస్తేవ స్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః॥

7. కార్పణ్యదోషోపహత స్వభావః। పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసమ్మూఢ చేతాః
యచ్ఛ్రేయ స్స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే శిష్యస్తేఽహం శాధి మాంత్వాం
ప్రపన్నమ్॥

8. నహిప్రపశ్యామిమమాపనుద్యా ద్యచ్ఛోకముచ్ఛోషణ మింద్రియాణామ్ । అవాప్యభూమా వసపత్నమృద్ధం । రాజ్యంసురాణామపిచాధిపత్యం ॥

మహానుభావులయిన గురువులను జంపుటకంటె నీలోకమందు బిచ్చమెత్తికొని భుజించుటయైనను మేలుగదా? అట్లుండఁగా నర్థకాములగు గురువులను జంపి నెత్తుటితోఁ దడిసిన భోగముల ననుభవింపఁగలనా? ఇంతేగాక యుద్ధము చేయుచున్న వారిని మనమే జయింతుమో, వారు మనలనే జయింతురో?

ఇందేది మంచిదనియో తెలిసికొనజాలను. [illegible] బ్రతుకఁజాలము. [illegible] దుర్యోధనాదులు నా యెదుటవచ్చి నిలిచినారు. కృపణత్వదోషముచే నా స్వభావ మంతయును మాఱిపోయినది. ధర్మసమ్మూఢచిత్తుఁడనై నిన్నడుగుచున్నాను. వీరి నిఁజంపుట మంచిదియా! మానుట మంచిదియా? ఇందేది మేలో నిశ్చయముగాఁ జెప్పుము. నేను నీకు శిష్యుఁడను. నిన్ను శరణుఁజొచ్చితి నన్ను శిక్షింపుము. ఈ భూలోకములో శత్రువులు లేనట్టి సమృద్ధియగు రాజ్యమును, దేవలోకాధిపత్య మును బొందినను నా యింద్రియములను శోషింపఁజేయు దుఃఖమును బోఁగొట్టు వస్తువు నా కెద్దియు నగపడలేదు. పై నాలుగుశ్లోకముల యర్థమును యోచింప నర్జు నుఁడు గురువులనుజంపి రాజ్యముసాధించి యా రక్తసిక్త రాజ్యాసుభవమును దానుభవింపఁజాలనని తెలుపుటయుగాక తాను సన్న్యాసియై బిచ్చమెత్తుకొని తినుట సుఖమను ధర్మవిరుద్ధపుమాట పలికెను. ఇంతయగాక జయాపజయముల నిర్ధారణమైనను తెలియక డోలాయమాన చిత్తుఁడయ్యెను. అర్జునుఁడు మనమునఁ జీకాకుపడి ధర్మసమ్మూఢ చేతస్కుఁడయి కర్తవ్యంబుదోఁపక, కృష్ణా! నీకు శిష్యుఁ డను నీ శరణుఁజొచ్చితిని, నా మనమేమో దేవేంద్రపదవిని సైత మాశింపదు. నన్నేరీతి నీ కష్టమునుండి రక్షించెదవో నీ భారమని వేఁడికొనెను. ఇచట నర్జు నుఁడు గురుశిష్యన్యాయమనుసరించినను తన మనమునందుంటిన యభిప్రాయమును వెల్లడించుచువచ్చెను. ఈ విషయము గీతలోఁ జక్కఁగ నగపడును. గురుశిష్య న్యాయము మనవారనికొనురీతిగను నంతకఠినముగను నిందులేదు. గురువుల వారేమి బోధించినను దానికి మాఱుపలుకక యంగీకరింపవలెనను నియతిలేదు. ఏ మనిన శిష్యుఁడగువాఁడు గర్వించి గురువును ధిక్కరింపఁబోని పనికిమాలిన ప్రశ్న లు వేయఁగూడదని తాత్పర్యము. గీతలో నర్జునుఁడు కృష్ణుని ప్రశ్నించిన దాని కంటెను హెచ్చుగ వాసిష్ఠరామాయణమున శ్రీ రాములు వసిష్ఠునిఁ బ్రశ్నించినారు. బోధపడని విషయము శిష్యుఁడు మఱల మఱలఁ బ్రశ్నించి గురువులతో సమాధాన మొందవలెననియే పూర్వాచారము.

9 "ఏవ ముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరంతపః,
"న యోత్స్య ఇతి గోవిన్ద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవ హ.

ధృతరాష్ట్ర మహీపాలా! అర్జునుఁడీరీతి కృష్ణునితోఁ బలికి యుద్ధము చేయలేనని మౌనమువహించి యూరకుండెనని సంజయుఁడు తెలిపెను. [illegible]

నీయముగ
ములోని
2లో 6వ
యములే
ఖ్యాయః
లోన్రా
క్కటిరే
నూష్య
నుంచి
ప్రథమ
ముంకే
తెలుస
లుగ

జరిగెనని ధృతరాష్ట్రునకు ప్రశ్నించిన సంజయుండు ముందు వారిరువురికి జరిగిన సంభాషణము వివరముగా దెలుపుచున్నాడు.

10. "తమువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత,
సేనయోరుభయోర్మధ్యే విషీదన్తమిదం వచః."

ధృతరాష్ట్రా! రెండు సేనల నడుమను దుఃఖించుచున్న యర్జునునితో నవ్వుచున్నట్లు వానితో భగవంతుండీరీతిగా బలికెను. అర్జునుని మాటలను వాని నడవడులను జూచి ధర్మసూక్ష్మములు తెలియక యర్జునుండీరీతిగా దుఃఖించెనని కృష్ణుండు నవ్వెను. భగవంతుని నవ్వుగనియే యర్జునుండు సంశయ నివృత్తి జ్ఞానమును తెలిసికొని కృష్ణునియుపదేశమును విను టకై కాగ్రచిత్తముతో వినుచున్నాడని భావము. గురువుల ప్రసన్నముఖభావము శిష్యుని బుద్ధి ప్రకాశకారణము. గురువు ప్రసన్నమోము గలిగి శిష్యునకు బోధించుచుండినచో శిష్యుం డుత్సాహముతో నిశ్శంకముగ సిద్ధాంతములను గురించి ప్రశ్నించి తెలిసికొనును. అటుకానిచో సుఖముగ ప్రశ్నించుటకీలులేక సందేహముల సంశయములు తీర్చుకొనకపోవుటచే వినిన గురువులు బోధించు విషయమును శిష్యునకు బోధపడకయుండును. శ్రీకృష్ణుండట్టి శ్రేష్ఠగురువుగాన ప్రసన్నవదనుండై ముఖభావముగనబఱచుచు నర్జునుని మనమును తన వైపునకు త్రిప్పుకొని వేదాంతమునందు గహనమగు నాత్మయోగము సాంఖ్య యోగమను నామమున బోధింపమొదలిడెను. ఆత్మయోగములో "తత్త్వమసి" యని యనిపించుకొనునంతటి జ్ఞానమును సాధించుట కష్టతరము. ఆత్మవిచారము, త్వం పదార్థవిచారము.

పరబ్రహ్మవిచారము తత్పదార్థవిచారము

పై రెండు పదార్థముల సంపూర్ణజ్ఞానము గలిగిన పిదపనే గురువు "తత్త్వమసి" యని శిష్యుని నాశీర్వదించును. భగవంతుండిపుడర్జునునకు బోధింప బోవునది త్వంపదార్థ విచారము. త్వంపదార్థము శాశ్వతముగనుండునదనిన్ని చావు లేనిదనిన్ని, చావని మానవులు వ్యవహరించునది మానవదేహమునకు నన్వయించును గాని యాత్మకు నన్వయింపదనిన్ని యాత్మకు శరీరము పాతిగ నన్నంగా నాశ్రయ భూతముగనుండి యొక యాశ్రయము జీర్ణించినచో యాత్మదానిని మాని సిద్ధపడి నమఱియొక యుపాధిని జేరుననియు నీ సాంఖ్యయోగము యొక్క సారాంశ

తత్పదార్థము సాత్వికమాయాశబలిత బ్రహ్మము. త్వంపదార్థము తామసికావిద్యా సంకలితమగుజీవి. ఈజీవికే స్థూల శరీరమాశ్రయస్థానము.

ఈ రెండవయధ్యాయమంతయు సాంఖ్యము కాదు 11- వశ్లోకము నుండి "స్వధర్మమపి చావేక్ష్య" యను 31 వ శ్లోకము వఱకు గల శ్లోకార్థము లేసాంఖ్యోపదేశములు గలవి. మిగత శ్లోకములు సాంఖ్యమునకు సాధనములగు కర్మోపదేశములు. తత్వనిరూపణమేది భగవంతునిచేఁ జేయఁబడినదో యది సాంఖ్యము; తద్విషయమయినబుద్ధి యనఁగా నాత్మ, యకర్తయనుబుద్ధి సాంఖ్యబుద్ధి. అది యే జ్ఞానులకుపచిత మగునో వారు సాంఖ్యులు. సంఖ్యయనఁగా వేదప్రోక్తమైన సమ్యక్ జ్ఞానము. దానిచే వెలుపడఁగినది, యే తత్వమో యది సాంఖ్యము. ఆత్మ కూటస్థుఁడు. భావవికారములేమియు లేనివాఁడని యెన్నుబుద్ధి సాంఖ్యబుద్ధి. ఆబుద్ధియందాసక్తులగు వారుసాంఖ్యులు. ఈ యర్థము సామాన్యముగ సన్న్యాసుల కన్వయించునని కొందఱర్థము చేయుదురు. సాంఖ్యబుద్ధి సంపూర్ణముగఁ గుదిరిన వారియందు యోగబుద్ధి సంభవింపదు. యోగబుద్ధ్యాశ్రయమైనది కర్మనిష్ఠ. యోగబుద్ధిని నివర్తించునది సంపూర్ణతమమైనసాంఖ్యబుద్ధి. కావున నట్టిబుద్ధి పూర్తిగ లభింపక మునుపే, ఆత్మ దేహాది,వ్యతిరిక్తుఁడను విశ్వాసముతో ధర్మాధర్మములను వివేచించి యీశ్వరారాధనరూపమగు కర్మముచే పురుషుఁడాత్మాను సంధానము కొఱకు యుజ్యతే యోగ్యుఁడగు చున్నాఁడని యోగశబ్దమునకిన్ని సమయములందుపయుక్తపడినది. అనగా మోక్షసిద్ధికొఱకుఁ బూర్వోక్త ధర్మములనుష్ఠించుట యోగమని యర్థము. ఈ యోగశబ్దము గీతలోఁ బ్రతియొకయధ్యాయ విషయమునకు జంటింపఁబడినది ప్రస్తుతోపన్యాసమునకు జ్ఞానకర్మ యోగములేమనకుఁ గావలసినవి. జ్ఞానయోగమనఁగా? జ్ఞానమే యోగము. ఈజ్ఞానయోగమున సాంఖ్యులు బ్రహ్మముతోఁ దాదాత్మ్యతను బొందుచున్నారు, దీనినే "జ్ఞానయోగేనసాంఖ్యానాం" యని భగవంతుఁడు నిరూపించినాఁడు. ఇఁక యోగబుద్ధ్యాశ్రయముకర్మనిష్ఠ. కర్మయోగమనఁగా, కర్మమే యోగము. కర్మమనునది యే యోగము. ఈకర్మముచేఁ జిత్తశుద్ధియు తద్ద్వారా మోక్షహేతు వగు జ్ఞానమునకుఁ బురుషుఁడు యుజ్యతే యోగ్యుఁడగుచున్నాఁడు కావుననే "కర్మయోగేనయోగినాం" భగవంతుఁడు నిరూపించినాఁడు. జ్ఞానబుద్ధి కర్మబుద్ధియని విభజింపఁబడినవి. జ్ఞానబుద్ధి కలవాఁడాత్మకు నేకత్వము నకర్తృత్వము నభోక్తృత్వము నాపాదించును, కర్మబుద్ధికలవాఁ

నియమముగ ములోని 2లా 6 వ యములలో ధ్యాయమ లోత్రాన్ కృటితివే సూత్మ్రై నుంచిత ప్రథము ముంచే తెలుగ

లుగ

డాత్మకు ననేకత్వమును గర్తృత్వ భోక్తృత్వములు నాపాదించును, కావుననీ
రెండు బుద్ధులు మనుజునందేకకాలమున సంభవింపవు. భిన్నావస్థలందు సం
భవింపనగునని యనేకులమతము. మఱియొక చోట నీ సాంఖ్యశబ్దవిచారము చేయఁ
బడినది. “ బ్రహ్మవిదులగు ఋషులచే సమ్యక్ ఖ్యాయతే ” చక్కఁగాఁ బఠింపఁ
బడినది సాంఖ్యము. సంఖ్యయనఁగాఁ “పరవిద్య” ఆ సంఖ్యచే నిర్విశేషపరబ్రహ్మ
మును దెలియువారు సాంఖ్యులు. ఈ సాంఖ్యమార్గమునకు నాశ్రయణీయముఁగాని
యారురుక్షువులకుఁగాదు. నీవారురుక్షువు కావుననీ కా సాంఖ్యబుద్ధికుదరదు, అని
మఱియొకస్థలమునఁ జెప్పఁబడినది. శ్రీమధ్వాచార్యులవారు సాంఖ్యార్థ మీరీతిగఁ
వచించిరి. “ శుద్ధాత్మతత్త్వ విజ్ఞానం సాంఖ్యమిత్యభిధీయతే ” యనినారు యోగ
మనఁగా నుపాయము శుద్ధాత్మతత్త్వవిజ్ఞానమునందెడి యుపాయము సాంఖ్యయోగ
ము. అయుపాయమే కర్మయోగము. దీనినుండి మనమూహింపఁదగినది యేమనఁ
బ్రతిమనుజునందును మోక్షాపేక్షయనునది సామాన్యము. ఆమోక్షమార్జించుటకు
సాంఖ్యులకు జ్ఞానమే సాధనము. యోగులకు జ్ఞానయుక్త కర్మాచరణము సాధనము.
యోగులు కర్మాచరణములాచరించి చిత్తశుద్ధిఁగాంచిన పిదపనే సాంఖ్యబుద్ధి వారికిఁ
గుదురునది. కర్మాచరణము లాచరింపకనే సాంఖ్యబుద్ధికలుగుట కడుదుర్లభము. సనక
సనందన సనత్కుమార సనత్సుజాత శుకాదులకుఁ బ్రారంభముననే సాంఖ్యబుద్ధి కలు
గుట దైవమహిమయైయుండును. మరీచ్యాది బ్రహ్మలకు సైతము గర్మాచరణమే మోక్ష
మందఁ బ్రథమసోపానము. సర్వకర్మ సన్న్యాసమనునది సాంఖ్యబుద్ధి చక్కఁగఁగుదిరి
స్థితప్రజ్ఞులయి తితిక్షుత్వము సాధించినవారికి సాధ్యమగునుగాని యితరులకు నసా
ధ్యము. ఇఁక యోగులకుఁ గర్మాచరణమే ప్రాముఖ్యమేలయనఁ గర్మాచరణముచేఁ
జిత్తశుద్ధిగలుగును. ఎటులనిన:—సకల సంకల్ప వికల్పములకు మానసము మూల
స్థానమయినది. ధర్మార్థ కామ మోక్షాపేక్ష లుద్భవించునది . మానసక్షేత్రము
నందేను. కామ క్రోధ లోభ మోహ మదమత్సరాదులను శత్రుషడ్వర్గము బుట్టు
నది యాస్థలమేను. అనఁగా సద్భావనలకును దుష్టభావనలకును స్థానముగ మాన
సక్షేత్ర మేర్పడినది. సద్విషయ దుర్విషయము లింద్రియప్రేరితములయి సుఖదుఃఖ
ములు కలిగించుచుండు కారణంబున బుద్ధికిఁ జాంచల్యమొనఁగూడును. అటులుండు
నపుడు కర్మాచరణము లెటుల చిత్తస్థైర్యములకుఁ గారణములగునని యడుగ

నగును. మనుజుఁడైహికా సుఖములనుగాని స్వర్గసుఖములనుగాని పొందవలెనను స్థిరసంకల్పుఁడయి కర్మాచరణము లొనర్చునపుడు మానసమును, దదాచరణ విషయమునందేయుంచి, బిగఁబట్టి, యితరవిషయములదారిఁ ద్రొక్కనివ్వఁడు. ఇదియే దీక్షయని మనము వాడికొనునది. స్థిరసంకల్పుఁడయి కర్మాచరణము లాచరించినపు డరిషడ్వర్గముల ప్రాబల్యము తగ్గును. అటులనే కొంతకాల మలవాటయినపిదపఁ గామక్రోధలోభాదుల శక్తితగ్గి మఱికొంతకాలమునకు నగపడకపోవును. అపుడు మానసము పవిత్రతఁగాంచి ధర్మక్షేత్రమగును. బుద్ధివికసించును. సాంఖ్యబుద్ధియను బీజంబు స్థాపింపఁదగినదియగును. జయమార్జింపవలెనని స్థిరసంకల్పుఁడయి యొక కార్య మొనర్పఁబూనినపుడు మానస మక్కార్యమునందే లీనమయి బాహ్యప్రపంచ మేమఱచిపోవును. మఱియేవిషయముఁ దన్నంటనీయదు. స్వానుభవవిషయ మొకటి దృష్టాంతముగఁ జూపెద. నేనొకానొకకాలమునఁ జదరంగమాడునపుడు నా మానసమంతయు నా యాటయందే లీనమయి సమస్త ప్రపంచమును మఱచుచుంటిని. ఆకాలమున నా కొమారు లెవరయినను వచ్చి నా నడుమునఁ జెక్కికొనిన పైకమును గుంజి తీసికొనినను నాకు హెచ్చరిక కలుగుచుండలేదు. కావున మానసమును మనుజుఁడు ధర్మ కర్మాచరణములందు లీనమగులాగొనర్చుచుండినచో నది మానవునివశమయి కామక్రోధాదులకు లొగ్గదు. అరిషడ్వర్గము బలహీనతఁ జిక్కి నశించును. ఇది కలుగుటకుఁగూడ నించుక యాత్మజ్ఞానముండవలెను.

గీతలో నిష్కామ కర్మానుష్ఠానము విశేషముగఁ బలుకఁబడినది. ప్రారంభమున నట్టి కర్మాచరణ మసాధ్యము. "ప్రయోజనమనుద్దిశ్యనమందోఽపిప్రవర్తతే." ప్రయోజనము నుద్దేశింపక మూఢుఁడుగూడ ప్రవర్తింపఁడు. కావున సామాన్యమనుజుఁడు ఫలమునపేక్షించియయినను ధర్మబుద్ధిని గర్మాచరణములొనర్చి ఫలసంపూర్ణుఁడయినపిదప ఫలాపేక్షలేక ధర్మకర్మము లొనరింపవలెననియే, భగవంతుని యుద్దేశ్యముండనగును. ఇదియ నిష్కామకర్మము. ఇట్టికర్మ మొనర్చుట చిత్తశుద్ధిక వారికి సాధ్యముకాని సామాన్యులకు సాధ్యముకాదు. కడుపునిండ భుజించి తృప్తలగువారు భోజనమునం దుదాసీనభావము చూపినటులఁ గామ్యకర్మఫలములఁ దృప్తలగువారు, ముముక్షువులయి నిష్కామ కర్మములొనర్ప సాధ్యమగును. ఏది యెటలయిననుండనీ "ఆత్మస్థితి" యందు నిశ్చయజ్ఞానముకలుగుట ముఖ్యము కావున భగవంతుఁడు సాంఖ్యయోగ ముపదేశించుచున్నాఁడు, అర్జునుఁడు తన్నెదిరింప

బూనిన భీష్మాదులనుఁజూచి.

« కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే ద్రోణంచ మధు సూదన,
« ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి, పూజార్హా వరిసూదన »

మధుసూదనా! పూజచేయుటకుఁదగిన భీష్మాచార్య ద్రోణాచార్యాదులను యుద్ధములో నే నెటు బాణముల నొప్పింతును?

గురూనహత్వాహిమహానుభావాన్ । శ్రేయోభోక్తుం భైక్షమపీహలోకే॥
హత్వార్థకామాంస్తు గురూనిహైవ భుఞ్జీయ భోగాన్రుధిరప్రదిగ్ధాన్ ॥

మహానుభావులైన గురువులను జంపకుండ నీ లోకమందు బిచ్చమెత్తుకొని భుజించుటమేలుగాదా? గురువులనువధించి నెత్తురుతగిలిన యర్థకామరూప భోగముల, నీ లోకమున ననుభవింప నగునుగాని స్వర్గమునకుఁ బనికిరావు.

పైరీతిగఁ బలికిన యర్జునునిఁజూచి « తమువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత » భగవంతుఁ డర్జునునిఁ బరిహాసము చేయువానింబలెఁ, బలికెనఁట.

అర్జునా! నీవు మూఢుఁడవు, సంసార బీజ భూతములయిన శోకమోహములఁబడఁ జిక్కితివి. కావున నీ వివేకము మాసిపోయినది. దీనులు ననాథులను జంపు విషయమునఁ గలుగనగు విషాదము దుర్మార్గులగు శత్రువులయందుఁ బ్రసరింపఁజేసితివి. ధర్మమునందధర్మబుద్ధియు నధర్మమునందు ధర్మబుద్ధియు నుంచితివి. కులధర్మమునం, దలక్ష్యభావముంచితివి. నేను జంపువాఁడనను నహంకారబుద్ధియు, వారను భేదబుద్ధియును నావారను మమకారబుద్ధియు నీయందు గలిగినవి. ధీరుఁడును శూరుఁడునునైన నీవు భీరుఁడవైతివి. నీకు మఱల క్లీబత్వమువచ్చెను. ఇన్ని దుర్గుణములు నీకుఁగలిగియుండినను పండితునివలె ధర్మాధర్మ సూక్ష్మములనుగుఱించి మాటలాడితివి. నీకుధర్మంబుకానట్టి సన్న్యాసంబు గోరితివి. భైక్ష్యవృత్తిని జీవింప నిశ్చయించితివి. ఔరా నీ సాహసమని యర్జునునకు లజ్జగలుగుబాగునఁ బరిహసించి యీరీతిఁ బలికెను.

11 « అశోచ్యానన్వశోచ స్త్వం, ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే,
« గతాసూనగతాసూంశ్చ, నానుశోచన్తి పణ్డితాః,

అర్జునా! నీవు దుఃఖింపఁదగనివారికిఁగాను దుఃఖించుచున్నావు. ప్రాజ్ఞులు చెప్పవలసిన ప్రజ్ఞావాదములు పలుకుచున్నావు. పండితులగువారు చచ్చినవారి

కును జావనివారికొఱకును దుఃఖింపరని పలికెను.

అర్జునా! నీకు శోకమునిండినది కావుననే మోహముకలిగినది. అందుల ఫలముగ వివేకము చెడినది. పండితునిబలె నటించుచు భాషించెదవు. నిజముగ నీవు పండితుఁడవుకావు. పండితుఁడవయి యుండినయెడల శోకింపఁదగనివారియందు శోకముపుట్టుచుండలేదు. పండితుఁడవయి యుండినచో శోకమోహాదులు సుఖదుఃఖ బాధితమగు సంసారమునకు బీజభూతములయిన దోషములని తెలిసికొనుచుంటివి. దానినుండి యహంకార మమకారములు బుట్టునని యెఱుంగుచుంటివి; "సత్త్వ శుద్ధయే కర్మకుర్వంతి" చిత్తశుద్ధికొఱకు కర్మముచేయుచున్నారను శాస్త్రప్రవచనముఁ దెలియుచుంటివి. 'పండితాః' యను శబ్దార్థమైనను గ్రహించుచుంటివి. "పండ" యనఁగా ఆత్మవిషయమయిన జ్ఞానము. అది యెవరికిఁగలదో వారు గదా పండితులు. ఎవనికి సజ్జ్ఞానముకలదో వానికి భ్రాంతికలుగును ఎవనికి భ్రాంతి కలదో వానికి "త్వం" పదార్థవిచారముండదు. ఎవనికి "త్వం" పదార్థవిచారములేదో వాఁడు పండితుఁడు కానేరఁడు. కావున అర్జునా! నీవు పండితుఁడవుగవ్వు. నీవు చింతించునది భీష్మాదుల నామములు పోవుననియా? వారిదేహములు పోవుననియా? వారియాత్మ పోవుననియా? ఈ ప్రశ్నలకు బదులిడుము. నామములు వ్యవహారవాచకములు. చచ్చునవికావు. ధ్వనియుండువంతవఱకు నుండునవి. శరీరముపోవునని చింతించెదవా? పుట్టుకగలవానికి గిట్టుటతప్పదు. "మనువశ మర్త్యంవా ఇదంశరీరం మాత్తంమృత్యునా" ఇంద్రుఁడా! ఈ శరీరము మర్త్యము. మృత్యువుచేతఁ బొందఁబడినది యనియును "దుర్లభో మనుష్యోదేహో దేహినాం క్షణభంగురః" ప్రాణులకు మనుష్యదేహము దుర్లభము క్షణములో నశించుననియును, శ్రుత్యాదుల ప్రమాణముల బలముచేతను లోకానుభవముచేతను శరీరములు నిత్యములుకావు. ఎపుడయినను నొకతూరి పోవునట్టివి యనునది స్థిరపడును కావున శరీరము లనిత్యములయ్యెను. వానికిఁ జింతింప నవసరములేదు. ఇఁక యాత్మయంటివో; ఆత్మ జన్మము లేనివాఁడు, కావునఁ బుట్టఁడు. పుట్టుక లేనివాఁడగుటవలనఁ జావఁడు. చావులేని వాఁడగుటవలన నిత్యుఁడు, "అజోనిత్యః శాశ్వతః నిత్యోనిత్యానాం" అని శ్రుతులున్నవి. నిత్యుఁడుగనుండు వానియందు దుఃఖమేల? బ్రదికినవారినిఁ జూచి, చచ్చితివేయని యేడ్చు పిచ్చివారే క్షణమను గలవారని తెలిసెను. సకలప్రాణులకు దుఃఖభూయిష్ఠ సంసారము గలిగించు

ప్రవృత్తి శోక మోహాదిరూపదోషములకుఁ గారణమయినది యహంకారమనియు, నా
యహంకారమునకుఁ గారణమైనది యవిద్యయనియును తెలియుము. అర్జునుఁడు
యుద్ధమధ్యమున స్వజనులనవలోకించి " నేను వీరివాఁడను. వీరునావారు. "
అను భ్రమచేతఁ గలిగిన స్నేహము, తద్వియోగము, తన్నాశము, దానినుండి కలుగు
పాపము, దానినుండివచ్చు లోకనింద, యీ మొదలగువానికి నిమిత్తము
లైన శోకమోహములు తనకున్నటులఁ గనబఱచెను. అర్జునుఁడెంత వివేక
జ్ఞానము గలవాఁడైనను నది యిపుడు వానికిఁ గలిగిన శోక మోహములచే నశిం
చఁబడి స్వధర్మమైన యుద్ధమును చేయలేననిన్ని బ్రాహ్మణ ధర్మమైన భిక్షా
జీవనమును బూనెదననిన్ని, సర్వకర్మములు విడిచెదననిన్ని పలికెను. ప్రసి
ద్ధమహిమగల యర్జునుఁడీరీతి స్వధర్మమును విడువఁదలఁచి యన్యధర్మమ
వలంబింప నుద్యుక్తుఁడై యుండఁగా, సామాన్యజనులు నటులనే యొనరింతు
రనిన్ని యపుడు సాంఘిక శాసనములొక కట్టులో నిలువవనిన్ని, యటు సాంఘిక
శాసనములు, నియతముగ నిలువనియెడల జనులు తమకు నిష్టమువచ్చినరీతినిఁ
జేయుదురు సాంఘిక శాసనము, సాంఘికనీతి, సాంఘికాభివృద్ధి, చెడుదురని భగవంతుఁ
డాలోచించి యర్జునునకు స్వధర్మయుద్ధమునందు గలిగినయుదాసీన బుద్ధినిఁ దొలఁ
చివేయఁ బ్రయత్నపడెను. అటులొనరింపఁ బ్రారంభమున నర్జునునకు శోకమో
హాదులు సంసార బీజ భూతములుగనుండు కారణంబున వానినిఁ దొలఁచి వేయు
నుపాయము సాంఖ్యశాస్త్రజ్ఞానమని తలంచి సాంఖ్యయోగ ముపదేశింపనారంభిం
చెను. సంసార బీజభూతములాత్మజ్ఞానమువలననే నివర్తించునుగాని మఱేదేనివల
ననివర్తింపదు. అర్జునుఁడు యుద్ధమునువదలి వైరాగ్యము పూనెదననెను. స్వజననా
శనమగునే యనిదుఃఖించెను. భగవంతుఁడు వానిదుఃఖముమాన్చి యుద్ధమునకుఁ
బ్రేరేపవలసివచ్చెను. దుఃఖముమాన్చుటకునై యాత్మానాత్మ వివేకమును గలుగఁ
జేయు సాంఖ్యమును బోధించి సాంఖ్యమునందు శాస్త్రజన్య జ్ఞానమునుఁ గలిగించెను.
పిదప దాని నాచరణమునకుఁ దెచ్చుటకునై కర్మయోగమవశ్యము శ్రేయంబని యుప
దేశించెను. బ్రాహ్మణులకు శ్రౌతకర్మము వలె క్షత్రియులకు యుద్ధమొనర్చుట స్మా
ర్తకర్మమని బోధించి, చిత్తశుద్ధికలుగని వానికినిజమగు నాత్మానాత్మ వివేకజ్ఞాన
ము కలుగదనిన్ని, చిత్తశుద్ధికలుగుటకు నిష్కామకర్మాచరణ మవశ్యకమనిన్ని బోధిం
చెను. ఆత్మానాత్మనుగుఱించిన సాంఖ్యవిచారమును భగవంతుఁ డర్జునునకు బో

ధింప కుండినచో నర్జునునకు స్వజననాశనమును గుఱించి కలిగినశోకమోహ ములు వదలు చుండలేదు. కావుననే సాంఖ్యబోధన మిచ్చుటనవశ్యకమయ్యెను. ఇంక నర్జునుఁడు వైరాగ్యము సర్వకర్మము సన్న్యసించెదనని పట్టినపట్టుదల విడిపించుటకునై అర్జునా! నీవింకను సర్వకర్మములు త్యజించునంతటి జ్ఞానవంతుఁడవు కావనిన్ని, యట్టిజ్ఞాన మార్జించుటకుఁ జిత్తశుద్ధి యవశ్యకమనిన్ని, చిత్తశుద్ధికలుగుటకు నిష్కామకర్మాచరణ మవశ్యకమనిన్ని తెలియఁజేసెను. నిష్కామకర్మము లొనరించుట ద్వారా చిత్తశుద్ధికలిగినపిదప నాత్మజ్ఞానము కలుగుననిన్ని, యాత్మజ్ఞానము కలిగినవానికే ముక్తికలుగును. కావున, అర్జునా! నీవు ముక్తిఁగోరితివేని నాత్మజ్ఞానమార్జింపుము. అది చిత్తశుద్ధి ద్వారా నీకుఁ గలుగును. చిత్తశుద్ధి నిష్కామకర్మము లాచరించుటచేఁ గలుగును.

అర్జునా! ఎవనికిన్నజ్ఞానముండునో వానికిభ్రమముండును. ఎవనికిభ్రమముండునో వానికి పదార్థ పరిశోధన పూర్వకమగు జ్ఞానముండదు. కావున నీవు నజ్ఞానాధికారివగుటకుఁ బదార్థపరిశోధన పూర్వకమగు జ్ఞానమార్జింపుము. భీష్మాదిప దార్థములకు నర్థమేమో యదినీవు తెలిసితివేని నీకునాత్మ స్వరూపమిట్టిదని తెలియును. ఆత్మస్వరూపము నీవు తెలిసితివేని నీకుఁగలిగినశోకమోహాదులు నివర్తించును. కావున నాత్మస్వరూప విషయమీ శ్లోకార్థమును నీవుచక్కఁగ నెఱింగితివేని నీకుఁ దెలియును,

కొందఱాత్మ సర్వాంతర్యామియనిన్ని నిత్యుఁడనిన్ని తెలియక యతఁడు శరీరమును వదలినపుడు తమయజ్ఞానముచేత, దారపుత్రత్వాది సంబంధములు గల్పించుకొని వారుచచ్చిరేయని దుఃఖించుచున్నారుగాని శవముగనున్న దేహమును గూర్చి కాదు. అటు దేహమునుఁ గూర్చియే దుఃఖించునది నిజమైనచో నా దేహమునింటఁ బెట్టికొని రక్షింపరేల? దానినేల కాల్చుచున్నారు? ఈకారణమునుఁ బట్టియాత్మను గూర్చియే జనులు దుఃఖించుచున్నారని తెలియవలెను. అటుదుఃఖించుట యుక్తముకాదు. అదిజననమరణములు లేనివస్తువు. నిత్యమైనది.

స నీ వి ష

ఆక్షేపణ:—కుండేటి కొమ్ములుగూడ జననమరణములు లేనివగుటచేత నవిగూడ

నాత్మవలె నిత్యమగును గదా? కాదు, ఏలయన

సమాధానము:—“ఆత్మ ”యున్నవాఁడయి జననమరణములు లేనివాఁడు, కుండేటికొమ్ములట్టివికావు. అభావరూపములైనవి, ఆత్మరూపభావము,

కావుననే " అజోనిత్యశ్శాశ్వతోయంపురాణః " యనియున్నది.

అజ్ఞానదశయందుండు వారాత్మను అనాత్మనుగా భావించి శోకమోహాదులను బొందుచున్నారు. జ్ఞానదశయందుండువారు ఆత్మ నాత్మగనే దెలిసికొని శోకమోహాదులను బొందరు. ఈ శ్లోకములో నాత్మనిత్యుఁడు కావున దుఃఖింపఁదగినవాఁడుకాడని బోధించి మఱల లోకులెవ్వరు నెప్పటికిని నుండువారనుటకుఁ గారణములు దెలియఁజేయుచున్నాఁడు. అనాత్మయనఁగా శరీరము.

12 న త్వేవాహం జాతునాసం న త్వం నేమే జనాధిపాః ।
న చైవ నభవిష్యామ, సర్వే వయ మతః పరమ్ ॥

అర్జునా! సర్వేశ్వరుఁడగు నే నొకప్పుడును లేనివాఁడనుగాను. అనఁగా సర్వకాలములందుండు వాఁడను. నావలెనే నీవు నీ భీష్మాదులును స్థిరముగ నుండువారలేకాని యేకాలమందును లేనివారలుగారు. కాఁబట్టి మనమందఱమును మూఁడుకాలములయందును నుండువారమేయని తాత్పర్యము.

భీష్మాదిశబ్దములకు లక్ష్యార్థమైన జీవి నిత్యముగ నుండువాఁడుగాని నశించువాఁడుగాడు. నిత్యుఁడని తెలిసినపిమ్మట వ్యసనమును బొందనక్కఱ లేదుగదా? కావున వ్యసనమును బొందకుమనియును, నిత్యత్వబుద్ధి వ్యసనమును బొందకుండుటకుఁ గారణమనియును భగవంతుఁడీ వాక్యముచేతఁ దెలియఁజేయుచున్నాఁడు. నిత్యత్వమునకుఁ బ్రమాణములేదుగనుక యది సంభవింపదని తెలియఁగూడదు. మూఁడు కాలములందునులేని కుందేటికొమ్ము పుట్టినట్లు మూఁడుకాలములందు నుండునట్టి యాత్మపుట్టఁడు. ఆత్మ మునుపులేక యిప్పుడుకలిగెనేని పుట్టునని చెప్పవచ్చునుగాని మూఁడుకాలములయందుండునది పుట్టునని చెప్పఁగూడదు. మూఁడుకాలములందుండు వాఁడయినట్టి తత్పదార్థవాచ్యుఁడ నయినట్టినేను నిదివఱకుఁ గలిగి నశించిన శరీరములయందు, ఘటములందాకాశముండిన విధముగ నిత్యుఁడనై సర్వకాలములందు నుంటిని. నావలె త్వం పదార్థమునకు లక్ష్యార్థమైన నీవునుంటివి. ఈ భీష్మాదులు నుండిరి. కావున దేహజనన మరణాదులతో నాత్మ జనన మరణాదులు గలుగునని తలంపఁగూడదు. జనన మరణాదులు కలుగునది దేహములకుఁగాని దేహికిఁగాదు. జీవి ప్రళయమందును, జనన మరణము లందదనుటకు " నాత్మాశ్రుతేః " యను ప్రమాణమున్నది. నేను నీవు భీష్మాదులని దేహభేదము లనుసరించి చెప్పితినిగాని

బ్రహ్మాత్మభేదములతోఁ జెప్పినవాఁడను కాను. సకల శరీరోపాధులయందును నుండు శక్తి యాత్మ యొక్కఁడే యని గ్రహింపుము. సర్వులయందును నాత్మ యొక్కఁడే యనియెడి యద్వైతవాదమును పలుమతములవారొప్పక యున్నవారు. ఆత్మలకు భేదములేదని చెప్పుట సరికాదనియును, నాత్మతత్త్వము విచారించినయెడల ప్రత్యక్ష అనుమాన, ఉపమాన, శబ్ద, అర్థాపత్తి, అనుపలబ్ధి, సంభవ, ఐతిహ్యాది ప్రమాణములకు విరుద్ధమగుననిన్ని వారివాదము. అయితే యీవాదములు విమర్శింపకమున్నె ప్రమాణములెట్టివియన్న విషయ మించుక వ్రాసెద.

1 ప్రత్యక్షప్రమాణము:— తాను స్వయముగాఁగాని, యితరులు చూపినఁగాని చూచి యిది యిట్టిపదార్థమని తెలిసికొనుట.

2 అనుమానప్రమాణము:- ఒకవస్తువుతో సంబంధించిన మఱియొక వస్తువునుఁజూచి యట్టిపదార్థముగూడ నచ్చట నుండునని యూహించి తెలిసికొనుట. అగ్నితో సంబంధముగల పొగ నింటిమీఁదఁ జూచి యింటిలో నిప్పున్నదని యూహించుట.

3 ఉపమానప్రమాణము:-- ఒకవస్తువునుఁబోలు మఱియొక వస్తువునుఁజూచి యావస్తువుగూడ నిట్లేయుండునని తెలిసికొనుట. చంద్రునివలె ముఖమున్నదని విని, చంద్రునిఁజూచి యిటులనే ముఖము నాహ్లాదకరముగ నుండునని తెలిసికొనుట.

4 శబ్దప్రమాణము:— మఱియొక ప్రమాణమువలనఁ దెలియఁబడుటకు వీలులేని వస్తువిట్టిదని తెలియఁజేయు ప్రాజ్ఞుని వాక్యమునుఁబట్టి యట్టివస్తువును దెలిసికొనుట. ఇతర ప్రమాణాగోచరమగు బ్రహ్మవస్తుస్వరూపమును బ్రహ్మసాక్షాత్కారముఁగల ఋషుల వాక్యమునుఁ బట్టియు, వేదవచనములఁ బట్టియును దెలిసికొనుట.

5 అర్థాపత్తిప్రమాణము:-- పై లక్షణములఁబట్టి యీ యంశమిట్లుండవచ్చునని నిర్ణయించి తెలిసికొనుట. ఒకఁడు పగలన్నముఁ దినఁడుగాని బలిసియున్నాఁడు. ఈ వాక్యలక్షణమునుఁబట్టి యన్నముఁ దిననియెడ బలియుట తటస్థింపదు, కావున వీఁడు రాత్రితిని యుండవలెనని నిర్ణయించుట.

6. అనుపలబ్ధిప్రమాణము:--ఒకపదార్థ మొక్కచోట లేనందున నది లేదని తెలిసి కొనుట. భూమిమీదఁ గుండ లేనందున లేదని తెలిసి కొనుట.

7. సంభవప్రమాణము:— నూటిలోఁ బదులున్నట్లును, వేయింటిలో నూరులున్న ట్లును, గ్రహించుట.

8. ఐతిహ్యప్రమాణము:— ఒకచెట్టునందు బ్రహ్మరాక్షసుస్నదని యొక్కఁడేకాలము నందో చెప్పియుండఁగా నామాటను నానాటి కందఱు నువిని యాచోటునకు వచ్చినప్పుడామాట జ్ఞప్తికిఁదెచ్చి కొని భయమందుట.

ఇవియును నింకను నన్వయవ్యతిరేకాది యితరప్రమాణములు వహువాద ములలో వేదాంతులుపయోగించుచుందురు. నైయాయికులుమాత్రము మొదటి నాలుగుప్రమాణములనే వాడుచున్నారు. ఆత్మభేదములను గుఱించిన వాదప్రతివా దము లీరీతిగ నున్నవి.

ఆక్షేపణ:— ఆత్మలకు భేదము లేదనుట సరికాదు. ఆత్మతత్వమును విచారించినయెడ ల ప్రత్యక్షానుమాన శబ్దాది ప్రమాణములనుబట్టి భేదమే యగపడు చున్నది. అది యెట్టులనిన— ప్రతిదేహమునందలి జీవుఁడును నేను నేనని వేఱువేఱుగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. మఱియును నేను వీఁడు, వాఁడని ప్రతిమానవుఁడును దలఁచుచున్నాఁడు. మఱియును, తనకును నితరులకును సుఖదుఃఖములందు భేదము కలిగియుండుటను దెలిసికొ నుచున్నాఁడు, కావున నాత్మలకు భేదముకలదని ప్రత్యక్ష ప్రమాణముల చేతఁ గనపడుచున్నది. ఆత్మలకు భేదములేనియెడల నీవు, నేను, వీఁడు, వాఁడను భేదమే సిద్ధింపదు గనుక నర్థాపత్తి ప్రమాణ [illegible] నాత్మలకు భేదమున్నదని తెలియవలెను. మఱియు మొదలగు [illegible] శరీరములన్నియును వేఱ [illegible] టచేత, నాత్మలుగూడ వేఱువేఱుగానున్నవి. శరీరము [illegible] వేఱువేఱుగా నుండు

వేఱువేఱుగా నుండుటవలనను నాత్మలు వేఱువేఱని యనుమాన
ప్రమాణముచేతఁగూడ నిర్ధరింపనగును. దేవతలు, దానవులు, గంధ
ర్వులు, యక్షులు, రాక్షసులని శ్రుతిస్మృతులయందు వేఱువేఱుగఁ
జెప్పఁబడుటవలన శబ్ద ప్రమాణముచేతఁగూడ నాత్మలు భిన్నములని
గ్రహింపవలెను. ప్రమాణములేగాక యుక్తిచేతనైన నాత్మలకు భేదము
కనఁబడుచున్నది. ఆత్మలకు భేదములేనియెడల నొకమానవుఁడు దుఃఖ
ముపొందుచున్నపుడు, లోకులెల్లరును దుఃఖమును బొందవలెనుగదా?
ఒకఁడు సంతోషించినపుడు లోకులెల్లరు సంతసింపవలెనుగదా? దేవ
శరీరములయందలి యాత్మలకును మానవశరీరములందలి యాత్మలకును
భేదములేనియెడల నందఱును సర్వజ్ఞులు కావలసివచ్చునుగదా? అట్ల
య్యేనేని విధి నిషేధశాస్త్రములు వ్యర్థమై పోవునుగదా? ఒక్కఁడు
మోక్షమందెనేని సకలజనులు ముక్తులు కావలసివచ్చునుగదా? ఒక్కఁడు
బద్ధుఁడైనచో నందఱును బద్ధులు గావలసివచ్చునుగదా? ఇట్టివి తటస్థిం
చుట యసంభవముకావున నాత్మలకు భేదముండియే తీరవలెను. భేద
నుట సరికాదు.

సమాధానము:— బాల్యకౌమార జరాద్యవస్థల యందవస్థలు భిన్నించినను నహంప్ర
త్యయము భిన్నింపదు. నేను పసివాఁడుగనుంటిని నేను పయసు
వాఁడుగనుంటిని ఇపుడు నేను ముసలివాఁడుగ నున్నానని పలికిన
నేననె డహంప్రత్యయమునందే భేదమునులేదు. అవస్థలుమాత్రము
భిన్నములయినవి. నేను నేనని తలఁచినంతమాత్రముననే యాత్మ
లకు భేదమున్నదను ప్రత్యక్షప్రమాణము సరికాదు.

అవస్థలకు భేదముకలుగుటవలన నవస్థలుగలవానికిఁగూడ భేదముకలుగు
నని చెప్పినయెడల నట్టిభేదము బాల్యాద్యవస్థలయందు నభిమానముఁగల యహంకా
రమునందే పర్యవసించునుగాని నిత్యమగు నాత్మయందుఁ బర్యవసింపదు. అదికాదని
యాభేదము నిత్యమగు నాత్మయందే పర్యవసించునని చెప్పినయెడల వేఱొకఁడు
చేసినకార్యము వేఱొకనికి జ్ఞప్తికిరానట్లు నేను బాల్యమున బంతులాడితిని చదివితిని
ననునట్టి సంగతులు జ్ఞప్తికి రాఁగూడదుగదా? అట్లుగాక బాల్యమునందుఁ జేసిన
చేతలు ముసలితనమునందుఁ దలంచుచున్నాఁడు. కావున నేను నేనని తలంచిన

మాత్రముచేతనే యాత్మలకు భేదముకలదని యనుట సరికాదు.

శరీరములకు భేదముండుటచేత నాత్మలకుఁగూడ భేదముగలదని యను మానప్రమాణముచేతఁ జెప్పుటకూడ సరికాదు. ఎటులనిన, స్థూలసూక్ష్మ కారణ దేహములకును, జాగ్రత్స్వప్న దేహములకును, భేదమున్నను నాత్మకుమాత్రము భేదములేదు. ఈ యన్ని దేహములందును దేహావస్థలు భేదమగుచుండినను ననుమానప్రమాణముచేత నాత్మలకు భేదముకల్పించుట న్యాయముకాదు.

శబ్దప్రమాణముచేత నాత్మలకు భేదమున్నదని చెప్పినవాదముఁగూడ సరియయినదికాదు. సర్వదేహములందుండునట్టి చైతన్య మొక్కవిధమైన రూపమే గలది. కావున దేవమనుష్య గంధర్వాది దేహములన్నియును జాగ్రత్స్వప్న దేహములంబలె నాత్మకు నుపాధులగుటవలన దేవతలు, దానవులు, గంధర్వులు, యక్షులు, రాక్షసులు, మానవులు, అని శ్రుతిస్మృతులలోఁ జెప్పినమాట దేహభేదములకు నన్వయించునుగాని యాత్మలు భిన్నములని సాధింపనేరవు. మఱియు దేహధర్మములందు రూపము, తేజస్సు, స్వభావము భిన్నించినను నాభేదము దేహములకు నన్వయించునుగాని యాత్మకు నన్వయింపదు. నేనను జ్ఞానము సర్వులకును సామాన్యము కాఁబట్టి శ్రుతిస్మృతులు దేహభేదమును మాత్రమే చెప్పుచున్నవని గ్రహింప వలెను.

ఆత్మకు భేదమేలేదని చెప్పనెడల నేను, నీవు వీఁడు, వాఁడు, అను భేదము సిద్ధింపదు. కావున నాత్మకు భేదముకలదని యర్థాపత్తి ప్రమాణముచేతఁ జెప్పిన వాదమున్ను సరికాదు; ఏలయన:—ఒక్క దేహమునందే శిరస్సు, చేయి, కాలు, మొదలగు నవయవములనుబట్టి వేఱుగా వ్యవహార మేవిధముగఁ గలుగుచున్నదో యటులనే దేహభేదములనుబట్టి నీవు, నేను, వీఁడు, వాఁడని వ్యవహరించుటమాత్రముచేత నాత్మలకు భేదముండవలసిన యావశ్యకత లేదని గ్రహింపవలెను.

ఆత్మకు భేదమేలేనపు డొక్కఁడు దుఃఖముఁబొందుచున్న దండలును దుఃఖమును బొందవలసివచ్చుననియును నొక్కఁడు సుఖమును బొందునపు డందఱును సుఖముఁ బొందవలసి వచ్చుననియును చెప్పిన పలుకు నొప్పుఁదగినదిగాదు. ఎందుకనః ఒక్క దేహమునందే పూర్వజన్మమునందలి పుణ్యపాప కర్మానుసారముగ నొకయవయవమునకు దుఃఖమును మఱియొక యవయవమునకు సుఖమును నొ

కాలమునందే గలుగుచున్న విధముగఁ బూర్వజన్మమునందలి పుణ్య పాపానుసార
ముగఁ బ్రతిశరీరమునందును వేఱువేఱగుచుండును, అటులయినపు డొకదేహ
మునందే యుపయవా వయములకు నాత్మలు భిన్నములని తెలియవలెనుగదా? అది
యెవరివాదమునగాదు కావున నీ వాదమునందు నాత్మలు భేదమనుటకు రాదు.
దేవాది సర్వదేహములందును నుండునట్టి యాత్మ యొక్కఁడయ్యేనేని నందఱును
సర్వజ్ఞులు కావలసినాదా? యని చెప్పిన మాటగూడ సరికాదని యెఱుంగవలయును.
ఎట్లనిన:-ఆత్మయే సర్వదేహములందును సర్వకాలములందును తెలిసికొనుచు
న్నాఁడు. ఏ మూలకమున? ఆయా దేహములందలి యన్యాబుద్ధుల నవలంబించి తాను
దెలిసికొనుచున్నాడు. బుద్ధుల నవలంబించక కాదు. దేహభేదములవలనే బుద్ధుల
లోను భేదములున్నవి. ప్రతిదేహమందును బుద్ధివృత్తియనఁగా జ్ఞానము వేఱువేఱు
గానున్నదనియును, దనయెదుటనుండు వస్తువులను దెలిసికొనునంతటి శక్తిగల
నేత్రమునకు సకలపదార్థములఁ దెలిసికొనునట్టి శక్తిచాలనివిధమున బుద్ధివృత్తికి
నైతము సర్వమును దెలిసికొనునంతటి సర్వజ్ఞత్వశక్తి కలగదని గ్రహింపవలెను.
బుద్ధివృత్తికి సకలపదార్థ సంబంధములు గలుగదు. అటుకలిగెనేని సర్వజ్ఞత్వము రాన
గును. ఆత్మ సర్వవ్యాపకమైనప్పటికిని నెక్కడ బుద్ధివృత్తికిఁ బదార్థముయొక్క సం
బంధము కలుగుచున్నదియో యక్కడనే జ్ఞానము కలుగుచున్నదనియును, బుద్ధి
వృత్తు లనేకములయి సర్వవ్యాపకములు కానందున నందఱు సర్వజ్ఞులు కానేరరని
యును దెలియవలెను.

విధినిషేధవాక్యములు వ్యర్థములయిపోవుననునది పై యాక్షేపణములలో
నొకటిగనున్నది. కించిత్ జ్ఞులను సత్కార్యములందుఁ బ్రవేశపెట్టుటకును దుష్కార్య
ములనుండి మఱలించుటకును శాస్త్రములు చెప్పఁబడినవగుటచేత నవి సార్థకము
లగునుగాని వ్యర్థములుగావు. సకలప్రాణులకును సర్వజ్ఞత్వము లేక పోవుటవలన,
వేదాంతవాక్యములు వినవలయుననియును, నటు వినుటచేఁగలిగిన జ్ఞానమువలన
శ్రుతిప్రమాణానుసారముగ నెవ్వఁడు పరమాత్మకును జీవాత్మకును భేదములేదని
తెలిసికొనుచున్నాఁడో యట్టివానికే ముక్తికలుగుననియును నితరునకుఁ గలుగదని
యును దెలియవలెను.

మఱియు నాత్మ లనేకులనియును, పరిపూర్ణులనియును, చెప్పినవారి
మతమునందే పైనఁ జెప్పఁబడిన దోషములన్నియును సంప్రాప్తము లగుచున్నవి

అది యెట్లనిన:- ఆత్మలనేకులనియును, బరిపూర్ణులనియును, నంగీకరించిన యెడల బుద్ధి మొదలగునవి యనేకములగుటవలన నాత్మలకుఁ బరస్పరమును బుద్ధి మొదలగు వానితో సంబంధము గలుగవచ్చును: అనఁగా దేవదత్తుని యాత్మకు యజ్ఞదత్తుని బుద్ధితోడను, యజ్ఞదత్తుని యాత్మకు దేవదత్తుని బుద్ధితోడను, సంబంధము కలుగవలసివచ్చును. అట్లయ్యెనేని సుఖదుఃఖములకును బంధమోక్షములకును సాంకర్యము కలుగును గదా? ఈ యనర్థమొక్కటియగాక యాత్మలకుఁ బరిపూర్ణత్వముం గూడ సిద్ధింపదు. అది యెట్లనిన:-ఏవస్తువు తనకంటె నితరవస్తువులు గలదియగునో యావస్తువు పరిపూర్ణమైనది కాదను న్యాయానుసారముగ నాత్మలనేకులగుటచేత నొకయాత్మకంటె మఱియొకయాత్మ వేఱని చెప్పవలసివచ్చును. అటులయినయెడల నాత్మలకు పరిపూర్ణత్వము సంభవింపదు. పరిపూర్ణత్వము ననేకత్వమును బరస్పర విరుద్ధములగుటచేత నవి రెండును గలవని సాధించుట యసాధ్యము. కావున నాత్మయొక్కఁడే యని యంగీకరింపవలెను. మఱియును నాత్మ నిష్కళంకుఁడును, సర్వప్రకాశకుఁడును, సర్వసాక్షియును; సన్నిహితములందుండువాఁడును, నేనను తలంపున కర్థమైనవాఁడును నగుటవలన, పరిపూర్ణమగు నాకాశము సకలఘటములందును వ్యాపించినవిధముగ నున్నాఁడని యుక్తులచేత గ్రహింపనగును.

పై రీతిగ యుక్తివాదములు బలమయి మతములు హెచ్చయి వైరుధ్యములు పెరుఁగుటకుఁ గారణంబులయ్యెను. ఇపుడు మనకుఁగావలసినది యాత్మ యొక్కఁడా పలువురా యను విషయముగాదు. ఆత్మనిత్యుఁడని భగవంతుఁ డుపదేశించిన విషయము అప్పనికిఁ బూనెద.

" నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః " యని సూత్ర[illegible]ది. అనగా:-
ఆత్మా-జీవుఁడు, న-పుట్టఁడు. ఎందువలన " అశ్రుతత్వాత్ " [illegible] శ్రుతిప్రకర
జీవునుత్పత్తి చెప్పఁబడలేదు. మఱియు నజుఁడనియును నిత్యుఁడనియు
మనియును, శ్రుతులు పలుకుచున్నవి. గనుక నాత్మయొక్క
యోచించినయెడల భీష్మాదులకు నీవు శోకింపనని [illegible]
యాత్మయొక్క నిత్యత్వమునే వేఱొకవి [illegible]
ఈ శ్లోకమునందు " జ[illegible]
మునందు కారణంబున విశిష్టా[illegible]

యద్వైత వాదముతో భిన్నించుచున్నారు. " జనాధిపాః " యనునది రాజత్వోపాధి వహించిన దేహములందున్న " ఆత్మ " యని శ్రీ శంకరాచార్యులవారి సిద్ధాంతము. దేహములనుగుఱించి బహువచన ముపయోగించినపుడది యాత్మకుఁగూడ నన్వయించునసుట సమంజసముగాదు. వ్యావహారిక భాషలో " నేను, నీవు, వీరు, మనము " యనినమాత్రమున వారిలోనుండు నాత్మలు వేర్వేరని నిర్ధరించుట న్యాయలోపంబని నాకుఁదోచుచున్నది.

ఆత్మకుఁ బరిపూర్ణత్వము విశిష్టాద్వైతులును ద్వైతులు నొప్పరు. ఆత్మలనేకములనియు, యవి యణుస్వరూపములనియు, వారిమతము.

" దేహినోఽస్మిన్ యథా దేహే కౌమారంయౌవనంజరా
" తథా దేహాంతర ప్రాప్తి ర్ధీర స్తత్ర న ముహ్యతి.

బాల్యయౌవన వృద్ధత్వములుగల స్థూలదేహమాత్మకు నుపాధిగ నెటులున్నదియో యటులనే స్థూలదేహము పడిపోయినపిదప, నాత్మ మఱియొక నూతన స్థూలదేహ ముపాధిగఁజేరును. కావున పండితుఁడు దేహనాశనమునకు దుఃఖింపఁడని తాత్పర్యము. ... బాల్య, కౌమార, యౌవన, జరాద్యవస్థలయందు నాత్మ [illegible] మగపడుచుండును. అవస్థలు మాఱినను నాత్మమారదు. అటులనే జరావస్థ [illegible] రప నాత్మ మఱియొక నూతనదేహ ముపాధిగఁ జేసికొనునుకాని మారదు [illegible] జాగ్రత్స్వప్న దేహములకు, సుషుప్తియందు నాశముగలిగినపుడు ఆత్మ [illegible] దు. ఆరీతిగ నుండినను నిద్రించి లేచినవాఁడు తానెవ్వఁడని ప్రత్య [illegible] స్మరణచేఁ దెలిసికొని యెటుల నాత్మనిత్యత్వము నమ్ముచున్నాఁడో యటులే [illegible] నీదేహము నశించినపిదపఁగూడ నాత్మ యున్నాఁడనియును నిత్యుఁడనియును [illegible] విద్వాంసుఁడు త్వం పదార్థమగు నాత్మయందు మోహమందఁడని స్థాపింపఁబడినది. [illegible] యనఁగా నాత్మ యదార్థజ్ఞానముఁగల విద్వాంసుఁడు మోహమందఁడు. గీత [illegible]ంపకమున్నె యాత్మయొక్క నిత్యానిత్య వాదములు ప్రబలియుండెను, అందున వైశేషిక మతమువారు [illegible]త్మయొక్క యేకత్వ మొప్పుచుండలేదు. " ఆత్మలు, బుద్ధి, [illegible] సుఖదుఃఖములు, ఇచ్ఛాద్వేషములు, ప్రయత్నము, ధర్మము, అధర్మము, భావన [illegible] తొమ్మిది విశేషగుణములు కలది యనియును, ప్రతిదేహమునందును నాత్మలు [illegible]లేయనియును వాదించుచుం [illegible] మీమాంస[illegible]లు విశేషభాగ మంగీకరించి

యుండిరి. సాంఖ్యులుమాత్ర మాత్మకు గుణములు నిరాకరించినను భిన్నత్వమునకు సమ్మతించిరి. కావున శీతోష్ణ సుఖదుఃఖములనిత్యములనియు నవి యాత్మగుణములు కావనియు నాత్మ యొక్కఁడేయనియు భగవంతుఁ డర్జునునకు నుపదేశించుచున్నవాఁడు. ఎటులనిన, దేహమును క్షేత్రమున నాత్మయును క్షేత్రజ్ఞుఁడొకండుండును. ఆ దేహిక్షేత్రము బాల్య కౌమార జరాద్యవస్థలకుఁజిక్కి మార్పులంది జీర్ణమై నశించును. ఈ మార్పులు క్షేత్రమునకుఁ బ్రాప్తిల్లునుగాని క్షేత్రజ్ఞునకు సంభవింపవు. అతఁడొక్కరీతిగనేయుండును. ఎట్టుల క్షేత్రాభివృద్ధి నాశనములందు క్షేత్రజ్ఞుఁడా యా యవస్థలందుఁజేరి కానుమారక యుండునో యటులనే క్షేత్రనాశానంతరము తనకుఁదగిన నూతనక్షేత్రము పూర్వజన్మ సంస్కారానుగుణ్యంబుగ వెదకికొనును మనవారు పునర్జన్మమనునది యిదియేను. ఆత్మ నిత్యుఁడనియును, నాత్మకుఁ బునర్జననముకలదనియును, భగవంతుఁడు బోధించుచుఁ దానికిఁదగిన కారణంబులు దెలుపుచున్నాఁడు. అటు జీవి యెటు బంధయుక్తుఁడయ్యి పునర్జన్మముందునదియు యెట్టు బంధవిముక్తుఁడగునదియు నచట నచట భగవంతుఁడు సూచించుచున్నాడు.

పై శ్లోకాభిప్రాయమునుబట్టి యాత్మనిత్యత్వమునుగుఱించి కొన్ని యాక్షేపణలు గలిగినవి. అవి యెవ్వియన:—

ఆక్షేపణ:— ఆత్మ యీ దేహమువదలి మఱియొక దేహమును బొందునని చెప్పిన
యెడల నాత్మకు రాకపోకలుగలవని చెప్పినట్లగును. రాకపోకలు
వికారములేగదా? అటులయ్యేనేని యాత్మకు వికారముగల...
యొప్పికొనవలసివచ్చును ఆత్మకువికారము గలదని యొ...
యెడల వికారముగల దేహమునకు జననమ...
యట్లే యాత్మకుఁగూడ జనన మరణములు
యును. అట్లుచెప్పినయెడల నాత్మ నిత్యు...
పోవును. ఆత్మనిత్యుఁడుకాని యెడల
డు దుఃఖము పొందవలసినదేకదా?
టయుచితముగలేదు

సమాధానము:— ఆత్మకు నవస్థాభేదము లున్న...
కావున నాత్మకు వికార...
మునకంటె ...

మునకును, ముసలి తనమునకును మహాభేదమున్నను, బాల్య
మునందలి సంగతులు ముసలితనమున జ్ఞప్తికివచ్చినట్లును, పూర్వ
యలవాటు చేతనే స్తన్యపానాది ప్రవర్తనము కలిగెనను యు
క్తి చేతను, గూడ నాత్మ నిత్యుఁడని తోఁచుచున్నది.

మఱియును. ప్రతిమనుష్యునకును దేహమునందుఁబరస్పరవిరు
ద్ధములగు బాల్యకౌమార వృద్ధత్వములు వచ్చుచున్నవిగదా?
ఈమూఁడవస్థలు నొకటిపోయినఁగాని మఱియొకటిరాదు.
అట్టిమూఁడవస్థలలోఁబ్రతియవస్థయందును శరీరము మాఱిపో
వుచున్నది. శరీరముమాఱిపోయినను నాత్మ మాఱకయున్నాఁడు
కావుననే బాల్యమునందలి సంగతులను ముసలితనమునందుస్మ
రించుచున్నాఁడు, ఈవిధముగ నాత్మమఱియొక దేహమునం
దుఁబ్రవేశించునపుడుగూడవికారములేనివాఁడయి యున్నాఁడ
నుటకు సందేహము లేదు. వికారము లేక పోవుటచేత నిత్యత్వము
గూడలభించుచున్నది. కావుననాత్మనశించునను దుఃఖమును
బొందకుండుమని బోధించినది సమంజసము.

ఆక్షేపణ:— పైనఁజెప్పినదివాస్తవమైనచో దేహమువేఱనియును, దేహమునకంటె
నాత్మవేఱనియును జెప్పినట్లగును. అట్లు చెప్పుటసరికాదు. ఎట్లనిన
చైతన్యముతోఁగూడిన దేహముమాత్రమేయాత్మ. దేహవ్యతిరిక్తుఁడైన
యాత్మవేఱొకఁడులేడు. "నేనుమిగులబలసియున్నాఁడను నేనెట్టినవాఁడ
ను. నేను బోవుచున్నాఁడను" అని ప్రతిమానవుఁడును శరీరమును
గుఱించియే చెప్పుచున్నాఁడు. అనుభవము గూడనదేవిధముగనున్నది.
ఆత్మ వేఱుగనున్న యెడల శరీరవ్యవహారము లేకయే తానువ్యవహరింప
వలసి వచ్చును. ఒకవేళనాత్మవ్యతిరిక్తుఁడని యంగీకరించినను జనన
మరణములు లేనివాఁడెట్లగును? ఆత్మ దేహము కంటెను భిన్నుఁడయి
నను దేహముపుట్టినపుడు పుట్టును. చచ్చినపుడు చచ్చును. కావున
నాత్మకుఁగూడ జననమరణములు సంభవించుచున్న వనవలసివచ్చును.
జననమరణములు కలుగుటచేత సంతోషదుఃఖము లవశ్యముగా వచ్చు
చున్నవి. కావున బంధువులను జంపవలసెనేయని యర్జునుఁడు దుఃఖించి
నది యుచితమేయని యాక్షేపణమువచ్చెను.

సమాధానము:— పై యాక్షేపణము సరికాదు. దేహమే యాత్మయనఁగూడదు. బాల్యమునందలి దేహమునకును ముసలితనమునందలి దేహమునకును, మహాభేదము కలిగియున్నను నాత్మకుమాత్ర మీయవస్థలందు భేదములేదు. కావుననే బాల్యమునందు దేవదత్తునకుఁ బుత్రుఁడనగునే నిప్పుడు యజ్ఞదత్తునకుఁ దాతనైతినని దృఢమగు ప్రత్యభిజ్ఞ కలవాఁడగుచున్నాఁడు. ఇది యోగులకు విశదముగాఁ దెలియును. ఒకవేళ దేహమే యాత్మయైనయెడల దేహమునకు మార్పుగలిగినటులనే, యాత్మకుఁగూడ మార్పుగలుగవలయును గదా? అట్లు కలుగుటలేదని యిదివఱకే పలుకఁబడినది. కావున దేహముకంటె నాత్మభిన్నుఁడు. దేహమే యాత్మయైనయెడల స్వప్నమునందలి దేహము చైతన్యవిశిష్టమైన యీదేహముకాదు గదా? ఆ దేహమందును చైతన్యమున్నదికదా? ఆ చైతన్యమును నీ చైతన్యమును నొకటిగానియెడల నొకఁడనుభవించినది మఱియొకనికి జ్ఞప్తికిరానట్లు కలలోనిసంగతి జ్ఞప్తికి రాఁగూడదు. అయితే వచ్చుచుండును. అక్కారణముచేతనాత్మ దేహముకాదనియును, దేహమునకంటె భిన్నుఁడనియును నిశ్చయమగుచున్నది. చైతన్య విశిష్టమైన దేహమే యాత్మయయ్యెనేని యోగసిద్ధులు పరకాయప్రవేశము నెట్లుచేయుదురు? ఈ కారణముచేతఁగూడ నాత్మ దేహమునకంటె భిన్నుఁడని తెలియవచ్చుచున్నది. కావున నేను బలసినాను నే నెఱ్ఱనివాఁడనను ప్రతీతు లెండమావులందుదకభ్రాంతి కలుగునట్లు భ్రమచేఁగుచున్నవని యెఱుఁగవలెను. కావున నాత్మకు వికారములేదనియును నిర్వికారుఁడైన యాత్మకు దేహమునందలి యావన వృద్ధత్వమువలె దేహాంతరముఁగూడ వచ్చుననియును, దేహమే యాత్మయైనయెడల పుణ్యపాపములు లేక పోవలసివచ్చుననియును మఱియు ననేకానర్థములు కలుగునని విచారించి యాత్మ నిత్యుఁడని తెలిసికొనిన బుద్ధిమంతుఁడు జననమరణముల విషయ

[illegible] చెప్పబడెను.

ఈ శ్లోకమునకు భాష్యకారులు తెలిపిన కారణములే, ఈ వాదమును చెప్పినవి.

(అ) ఆత్మ యొక్క [illegible] యనియును, సంపూర్ణత్వము గలది యనియును, [illegible] ల వాదము.

(ఆ) ఆత్మ లనేకములనియు, సుఖములనియు, వానికి సంపూర్ణస్వరూపము లేదనియు, ద్వైతుల వాదము. ఈ వాదములనుండి మతములు భిన్నించెను.

14 " మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌంతేయ శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖ దాః,
" ఆగమాపాయినోఽనిత్యాస్తాంస్తితిక్షస్వ భారత.

15 " యం హి న వ్యథయం త్యేతే పురుషం పురుషర్షభ,
" సమ దుఃఖ సుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే.

శ్రోత్రాదీంద్రియములకు శబ్దాదివిషయసంగముచే శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖాది ద్వంద్వములు కల్గును. వానికి రాకపోకలున్నవి. నిత్యములు కావు. ధీరుఁడు వానిని సహింపవలెను. వానిని సమానముగఁ జూడవలెను. అట్టివాఁడు ముక్తినందును. ముముక్షువునకు తితిక్షుత్వము సాధనము. తితిక్షుత్వమునకు శమదమాదులు సాధనములు. అతితిక్షుత్వ మెటులుండవలెననిన:—

" వృక్ష ఇవతిష్ఠా సేత్సిస్యమానో నకుప్యేత, నకంపేత; ఉపలయివతిష్ఠా సేత్సిస్యమానో, నకుప్యేత నకంపేత " యను శ్రుత్యర్థ మనుసరించి యుండవలెను. చెట్టువలె నుండవలెను. ఛేదింపఁబడుచున్నను కోపింపఁగూడదు, చలింపఁగూడదు, ఱాయివలె నుండవలెను. ఛేదింపఁబడుచున్నను కోపింపఁగూడదు. చలింపఁగూడదు. " సమదుఃఖ సుఖంధీరం " యను వాక్యములో నీ యర్థమున్నది. "ధీరం" యను శబ్దమునకు " ధియం రాతీతి " యని విగ్రహము కొందఱు చేసినారు. అనఁగా బుద్ధియెటులను బోనటుల నిగ్రహించువారని యర్థమగును. " ధియం ఈరయితో " యని మఱికొందఱు విగ్రహము చేసినారు. బుద్ధినిఁ బ్రేరించువాఁడని యర్థమగును. శబ్దార్థమెటులయిన నుండనిండు, సుఖ దుఃఖములు సమముగఁజూచు శక్తికలవాఁడుగ నుండవలెనని భావము. అట్టివాఁడు ఆధ్యాత్మికాది త్రివిధదుఃఖములు సహించుచుండును. వానికి బ్రహ్మానుసంధానమార్గము దొరకును,

దేహి తనకు నుపాధిగనుండు దేహమునంటికొని యుండును. శీతోష్ణములు తాకుటచే సుఖదుఃఖముల బాధలు దేహమునకుండవలె దేహమునందున్న జీవుడున్నైత మాబాధలకు గుఱియగును. అయితే శీతోష్ణములు సుఖదుఃఖములు శాశ్వతములుకావని మనమెఱుంగుదుము. అవివచ్చును, పోవును, మార్పుచెందును వానికి లక్ష్యభూతమయిన శరీరమున్నైత మారీతిని శాశ్వతమైనదియేను, కావున నిత్యములుకాని శీతోష్ణములకును సుఖదుఃఖములకును ధీరుడు చలింపడు. చలింపని వానికిని మృతత్వముగలుగును. ఈరీతిగఁ గృష్ణులు బోధించిరి. ఇచట మఱి యొకవిషయ మాలోచింపఁదగినదిగనున్నది. ఇంతకుముస్ను భగవంతుఁడేమిబోధ చేసె? మనకుగల దేహమునకు మృతత్వమున్నదనియు మనయందుగల యాత్మ నిత్యుఁడుకావున నమృతత్వస్వభావుఁడనియు పలికెను. ఇపుడు శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాదులకుఁ జిక్కక వానిని సమముగఁ జూచువానియందలి యాత్మ యమృతత్వమందు నని పలుకుచున్నాడు. ఈ విరుద్ధమేమనిన నిందు విరుద్ధమెద్దియును లేదు. ఆత్మ స్వాభావికముగ నమృతత్వముకలది. కర్మవశమున ననిత్యమగు శరీరములో, నివసించుటచే సంగసాంబంధిక దోషమున శీతోష్ణ సుఖదుఃఖములు ... ... నాత్మనంటును. ఆత్మవిచారపరుఁడగువాఁడు శీతోష్ణ సుఖదుఃఖములు ... తనవిశ్వ... ... లోనరించుచుండినచో ... జిక్కక తన నైజప్రకాశమున వెలుగుచు నమృతత్వమంది ... డును. కావున అర్జునా! యుద్ధకారణమునఁ గలుగఁబోవు ... నీవు జిక్కకను వానిని లక్ష్యపెట్టకను నుండినచో నీవు ... వని బోధించెను. అదియే యుద్ధసమయమునందు ...

ఈ శ్లోకమునకు శ్రీ మధ్వాచార్యు... చక్కఁగనున్నది. విషయములున్నవి. విషయేం... తోనే శీతోష్ణ సుఖదుఃఖములు వచ్చుటకుఁ గా... యభిమానతత్వము. దానిని నీవు జయింపుమ... యము. అద్వైతులంతయును మాయాంకార... నీనాదము బాధింపదు.

16 " నాసతో విద్యతే భా...

" ఉభయో ...

లేనిదానికి నునికిలేదు, కలదానికి లేమిలేదు. ఈ రెంటినిశ్చయమును బ్రహ్మవేత్తలచేత జూడఁబడెను.

సుఖదుఃఖములను శీతోష్ణములను సహింపఁగల తితిక్షుత్వము బ్రహ్మవేత్తకు నెటు సంభవించుననఁగా, శీతోష్ణాది ద్వంద్వము లనిత్యములని బ్రహ్మవేత్త తెలియును కావున వానిని సహింప నలవియగును. లేనివగు శీతోష్ణాదులు సహించుటకష్టము కాదు.

ఆక్షేపణ:— లేనివానికి నున్నదియను ప్రసక్తియేయుండదు. ఇఁక సహించుటకు వీలగునని చెప్పుటచే "అప్రసక్తప్రతిషేధ" మను దోషమురాదా?

సమాధానము:— లేనిదానికి నునికిలేదని చెప్పఁబడిన వచనము నరుఁ గుందేటికొమ్ము వలె లేదనియర్థముకాదు. వ్యవహారదశలోని ప్రత్యక్షప్రమాణము మొదలగు ప్రమాణముల చేతనున్నట్లు గనఁబడుచుండినను త్రా[illegible] డునందు భ్రాంతిచేఁ గలిగిన పాముపంటివని తెలియవలెను. వ్యా[illegible] వహారికదశయందుఁ గనఁబడు పదార్థముల యొక్క తాత్త్వికయథార్థస్థితినిఁ దెలుపఁజాలని ప్రమాణములు ప్రమాణములుకావు.

"వాచారంభణం వికారోనామధేయం" నామరూపములు వాగా[illegible]
నము[illegible]న మాత్రమని తెలియవలెను. కావున ప్రపంచమంతయు మిథ్యయని పండితుఁ[illegible]
[illegible]ను. కుండయంతయును మన్నేయని విమర్శవలన మనమెటు తెలియుంగఁ[illegible]
[illegible]టులనే తత్వవేత్త ప్రపంచమంతయును బ్రహ్మమేయని తెలియును.
[illegible]పంచమంతయును మిథ్యయగును. మిథ్యయనఁగా లేనిదని కాదు.
వలెను, [illegible]నిదనియర్థము. స్వాప్నిక ప్రపంచమువలెను, గారడివానిపని
మగువది కాడ్పు [illegible]ందులేక నడుమంత్రమున నున్నట్లగపడుచుండునుగాని నిజ
బ్రహ్మమే ప్రపంచము [illegible] మిథ్య కార్యకారణ విభాగములేని బ్రహ్మమేసత్యము.
యును, లేనిదానివలె [illegible]మేసర్వము. అయితే సద్రూపమగు బ్రహ్మముండి
యయినను నున్నదానివలె [illegible]పోవుటకును, నసద్రూపమగు ప్రపంచము మిథ్య
యాథార్థ్యమును దెలిసికొనుటకు [illegible]టకును గారణమేమన బ్రహ్మము యొక్క
వలయును, తత్త్వవేత్తలు సత్తుసత్తేయనియు [illegible]జ్ఞానము లేకపోవుటయేయని తెలియంగ
[illegible] అసత్తు అసత్తేయనియును తెలి

యెదురు, అర్జునా! నీవును తత్త్వవేత్తలయొక్క మార్గము నవలంబించి నీకు నజ్ఞాన మువలనఁ గలిగిన శోకమోహాదులనువదలి, కార్యమగు ప్రపంచమంతయును నెండ మావులయందలి యుదకమువంటిదని తలఁచి నియతానియతములగు శీతోష్ణాది ద్వంద్వములను సహింపుము. ఇతరమార్గముల నవలంబించిచెడక సుఖివిగమ్ము.

ఈ శ్లోకమునందలి " అసత్ " శబ్దమునకు మిథ్యాప్రపంచమని యద్వైతులబుద్ధి మూలప్రకృతియని ద్వైతులయర్థము. దేహమని విశిష్టాద్వైతులయర్థము.

17. అవినాశి తుతద్విద్ధి, యేన సర్వ మిదం తతమ్।
వినాశ మవ్యయస్యాస్య నకశ్చి త్కర్తు మర్హతి॥

చూడఁబడుచున్న ప్రపంచమంతయును, నే పరబ్రహ్మముచేత వ్యాపింపఁ బడినదియో యాబ్రహ్మమును నాశనము లేని దానిఁగా తెలిసికొనుము. మఱియును నాశములేని యీ బ్రహ్మమునకు నాశమును గలిగింప నెవఁడును తగఁడు.

ఎండమావులందుదక భ్రాంతికలిగినట్లు పరబ్రహ్మము నందు జగద్భ్రాంతి కలుగుచున్నది గాని నిజముగ జగత్తులేదు. సర్వమును బరబ్రహ్మమేయని భావము. పూర్వశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినసత్తు ఎట్టిదని యీ శ్లోకమునవివరింపఁబడును.

సత్తనునది సామాన్యమా? విశేషమా? యనిప్రశ్నింపబడినది. సామాన్య మని చెప్పినయెడల నదియెప్పటికిని విశేషరహితమైనది కాదు. విశేషమపేక్షించు నది మహాప్రళయమునందు విశేషములన్నియును నశించిపోవును గనుక సామా ముగూడ నశించిపోవును. సత్తు ప్రళయమయిన పిదప నైతముండునది కా సామాన్యమనఁజెల్లదు. విశేషములు కార్యములని సర్వులంగీకరించిన వి తార్కికులు పలికిన రీతిగ నవి ప్రళయానంతరముండుననునది యొ నవియుఁ బ్రళయముననశించును. సత్తు ప్రళయమందును నాశ విశేషముకాదు కావున, సత్తు సామాన్యమున్ను గాదు వి మఱియేమనిన నఖండమైనదిన్ని యేకమైనదిన్ని వికార బ్రహ్మమని తెలియవలెను. స్వరూపనాశము లేనట్టి నట్టి నాశము లేనిదిన్ని వస్తువు సత్తని తెలియ నాశమందదు. ఆత్మస్వరూపమగు బ్రహ్మము శూన్యమైన సత్తని తెలియుము.

నుం మధుసూదనాది భాష్యకారులు [illegible]నారు. దీనిని వైయాకులు [illegible] వ్యాఖ్యానము వ్రాసినారు.

" సర్వస్వరూపమగు నాత్మ యాకాశమువలెఁ బరిపూర్ణమగుట వలన నిత్యమని [illegible] మాత్రప్రమాణముచేఁ దెలియును.

సకలపదార్థములున్ను సర్వస్థలములందుఁ గనఁబడుచుండుటచేత, స[illegible] స్వప్రకాశకమగు నాత్మయున్నదనియును, సర్వప్రకాశకమగు దేహాము లోఁ [illegible] పదార్థములు కనఁబడఁ పోవలెనని [illegible]. స్మృతి ప్రమాణముచేతఁగూడ నాత్మనిత్యముగా నుండునదని తెలియవలెను.

ఆత్మకు నాశము కలుగుననిన నది యెట్టిది. స్వరూప నాశమా? [illegible] వలన నాశమా? తనచేతనే కలుగునా? ఆధారము నశించుటవలనఁ గలుగునా? సంబంధము నశించుట వలనఁ గలుగునా? కారణము నశించుటవలనఁ గలుగునా? మఱి దేనివలనఁ గలుగును?

ఆత్మ నిరవయవము కావున నవయవనాశము దేహమునకువలె నశింపదు. [illegible] రణంబున స్వరూపనాశంబు గలుగదు; ఆత్మకంటెను వేఱొక పదార్థమేదియును లేక పోవుట వలనను; సర్వమును దానే యగుట వలనను, తానే కర్తయును కర్మమును నగుటకు వీలులేదు గనుకను, నితరునివల్ల నేగాని తనవల్ల నేగాని యాత్మకు నాశము కలుగదు. "స్వే మహిమ్ని" యను "శ్రుతిప్రమాణాను సారముగ" నాత్మ తన మహిమ యందే యున్నది. అన్యమగు నాధారము లేదు. కావున నాధారనాశము [illegible] యాత్మకు నాశము కలుగుచున్నదని పలుకుటకు రాదు.

మఱియు నాత్మ యవయవములు లేని కారణంబున ద్రవ్యగుణక్రియాదుల వలెను [illegible]ముఁ గలుగుటకున్ను వీలులేదు. కావున సంబంధము నశించుట వలన [illegible] మగునది కాదు [illegible] లేదు.

బ్రహ్మమే ప్రపంచ[illegible] డెవ్వఁడు లేడను శ్రుత్యర్థప్రమాణమునుఁబట్టి కారణ[illegible] యును, లేనిదానివలెఁ [illegible]ముకలుగుననుటకున్ను వీలులేదు.

[illegible]యయినను నున్నదానివలెఁగు నాత్మకేవిధమగు నాశములేదని చక్కనివిమర్శచే యాథార్థ్యమును దెలిసికొనుటకును [illegible] వాఁడు నేను లేదని తనకేయ భావము[illegible] వలయును. తత్త్వవేత్తలు సత్తునసత్తే యనియు [illegible]

18 అన్తవన్త ఇమే దేహా, నిత్యస్యోక్తాః శరీరిణః॥
అనాశినోఽప్రమేయస్య, తస్మాద్యుధ్యస్వ భారత.

ఎప్పటికిని నుండునట్టిదియును, నాశములేనిదియును, ప్రత్యక్షప్రమాణాది ప్రమాణములలోని నే ప్రమాణముచేతను తెలియశక్యము గానిదియును, నగు దేహికి నీశరీరములు నాశముగలవియని యాత్మవేత్తలు చెప్పుచున్నారు. కాబట్టి యర్జునా దేహంనాశము చింత్యము కాఫున నీవు విచారమును మానుకొని యుద్ధమును చేయుమని యభిప్రాయము.

ఆశ్లోకమును గురించి యిప్పుడు వివరింపబడుచున్నది. దేహాది ప్రపంచము లేనిదని యిదివరలో చెప్పబడియుండెను. లేనిదానియొక్క తెలుపుట యెడు గుట స్వప్నజగత్తుగ నున్నదని పలుకుటకు రాదు. ఏలయనిన, ప్రపంచము లేనిదని చెప్పుటచేతను దేహాదులు లేనివని యర్థము కాదని నేనిదివరకే వ్రాసినాను. దేహము మొదలగు పదార్థములన్నియు నసత్స్వార్థములేయని భావింపబడెను. ఆత్మ యెప్పటికి నుండునట్టిది యనుటచేత నాత్మకొక్కదానికే స్వాతంత్ర్యము కలదని యును నితరములగు దేహాదులకు స్వాతంత్ర్యము లేదనియును తెలియబడెను. ఆత్మ, దేహియని చెప్పుటచేత నాకాశాదులకంటె వేఱని చెప్పబడెను. నాశములేదనుటచే జగదాకారముగా పరిణమించునట్టి మాయవలెఁ గాలముతోఁ గూడ నశించునట్టిది కాదని తెలియబడెను. ప్రత్యక్షప్రమాణాదులచేఁ దెలియ శక్యము కానిదనుటచే పృథివ్యాదులవలెఁ గనఁబడునట్టిది కాదని యర్థము. యుద్ధము జేయుమనుటచే దేహాదులసద్వస్తువులనియును, స్వధర్మమునాచరించుటలో హింసాది దోషవిచారణను జేయనక్కరలేదనియును తెలియబడెను.

ఎండమావులందు సనువర్తించుకొని వచ్చుచున్న
గలుగుచున్నదియో స్వప్నమందలి దేహాదులబలెను,
గల్పింపబడిన దేహాదులబలెను, నీ దేహమునందలి
నపుడు నాశమగును. భ్రాంతివస్తువులందలి సద్వ
గలిగినతోడనె భ్రాంతివదలిపోవును. భ్రాంతి
నైతము వదలిపోవును. ఆత్మకు వాస్తవమ
నిక సంబంధముచేతనసంగా భ్రాంతిచేత

తత్త్వజ్ఞానముచేత భ్రాంతివదలినతోడనె శరీరములున్నైతము పోవుననియును తెలియవలెను. ఇంక నాత్మయు ప్రమేయమనియున్నది. ఎలయన; ప్రత్యక్షాది ప్రమాణముల నాత్మపదార్థములను దెలుపునుగాని యాత్మను దెలుపవు. అయితే వేదాంతవేద్యఃడని యున్నదికదా? ఆ వాక్యము తప్పాయనినచో, తప్పుకాదని పలుకవలెను. ఎలయన; వేదాంతమాత్మయొక్క యనాత్మధర్మముల యారోపణమమాత్రము పోగొట్టఁగలుసుగాని కేవలాత్మను దెలుపఁ బ్రమాణముకాదు. అనఁగా; అత్మధర్మములు కాని కర్తృత్వము భోక్తృత్వము మొదలగునవి యాత్మయందున్నట్లు కనఁబడుచుండినను నవి యాత్మధర్మములు కావనుటకు వేదము ప్రమాణమగునుగాని కేవలాత్మకుఁ బ్రమాణముగాదు. ఆత్మయు ప్రమేయమేను, ఆత్మశబ్దరహితుఁడు స్పర్శరహితుఁడు కావునఁ బ్రత్యక్షప్రమాణమునఁ దెలియఁబడఁడు, ఆత్మకు లింగము (చిహ్న) లేదు కావున ననుమానప్రమాణముచేఁ దెలియఁబడఁడు, హేతుస సాదృశ్యము లేనివాఁడగుటచే నుపమానప్రమాణముచేతఁ దెలియఁబడఁడు. ఆగోచరుఁడును నగ్రాహ్యుఁడుగను, నగోత్రజుఁడు నగుటచే నామరూప జాత్యాదులు లేనందున శబ్దప్రమాణముచేతఁ దెలియఁబడఁడు. ఒకటి కుదరకపోవుటచేత నేఁటొకటియున్నదన్నట్లు, ఆత్మవిషయమై యట్టిదేదియును లేకపోవుటవలన అర్థాపత్తిప్రమాణముచేతఁ దెలియఁబడఁడు. సత్పదార్థమగుటచేత “ అనుపలబ్ధి ” ప్రమాణముచేతను దెలియఁబడఁడు. వాక్కుచేతఁ దెలియ శక్యము కానివాఁడగుటచేత “ ఐతిహ్య ” ప్రమాణముచేఁ దెలియఁబడఁడు. ఏబ్రహ్మ మన్యాపేక్ష లేకయే జ్ఞానాత్మకమై యున్నదియో, యేబ్రహ్మము సర్వవస్తు సాధమగుటవలన నన్నింటిలో నైనదో, యాబ్రహ్మము ప్రమాణాపేక్ష లేకయే ప్రకాశించుచున్నదని తెలియవలెను.

సమ[illegible]

[illegible] వ్రాయఁబడిన మూఁడుశ్లోకములచేత భగవంతుఁడు బోధించిన యంశముల ఫలితార్థ[illegible]:

“ త్వం ” పద[illegible]ర్థమయిన శరీరము జన్మాదులు కలదగుటచే నని[illegible]పున దుఃఖింపఁదగినది[illegible].

“ తదర్థపదార్థమైన యాత్మయో జన్మము లేదగుటచే నిత్యుఁడు, [illegible] కాఁడు.

పలుపలు కారణములవైన దేహములుగాని, ఆత్మగాని దుఃఖించుటకు విషయ భూతులు కారు.

"సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం" అనియును

"కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే" యనియును,

నీవు పలికితివి. పాపక్రియకును తత్ఫలానుభవమునకును దేహములే... నను నాత్మ కారణంబని నీవు తలంచి మాటలాడితివి. ఆత్మతత్త్వము నీకుఁ దెలిసి యుండినచో నీవిటు మాటలాడుచుండలేదు.

పదునాఱవ శ్లోకంబున "ఉండునది యున్నది. లేనిది లేదు" అను బాలురాడఁదగినమాట మహానుభావుండగు భగవంతుఁడాడియుండునాయని కొందఱు పలికెదరు కాఁబోలు. నిజమగునర్థమది కాదు. దేహికిని దేహమునకును గల భేదము బోధించువాక్యమది. దేహమెప్పుడైనను నశించునది కావున నది యిప్పుడగపడుచుండినను లేనిదనియేయని యర్థమనిన్ని, ఆత్మ నిత్యవస్తువు కావున నది యగపడకయున్నను నుండునదియే యనిన్ని యర్థము. పదునేడవ శ్లోకమున "ప్రపంచమంతయు నాత్మ నిండియున్నదనియు నది నాశమొనరింప నలవి కాదనియును బలుకఁబడినది. ప్రపంచము నశించునదని పలుకఁబడినదికదా? ప్రపంచమునందుఁగల యేవస్తువైనను లేకపోవునట్టిస్థితి యెప్పుడైనను గలిగియుండినదియా? ఉండునా? ఉండఁబోవునా? ఏద్దియో యొక రూపమున నుండును గాని, యది లేమి కలుగదు గదా? వస్తువు యొక్క రూపము నశించినను నా వస్తుసంబంధిత పరమాణువులు వేఱు రూపమున నుండును గదా? అవి యెచ్చటికిఁ బోవును? నశించునను పదమునకు బొత్తిగ లేకపోవునని యర్థము చేయుట సమంజసము కాదు, కావున "ఆత్మ" ప్రపంచమంతయును వ్యాపించియున్నదని భగవంతుఁడు పలికినది నిజము. ఆత్మకు విశేషణము లుపయోగించునపుడు "అవినాశి" "అవ్యయ" యని యేకవచనంబునఁ బలుకఁబడినది కావున "నాత్మ" యొకటియని యద్వైతులు వాదించుచున్నారు. ఆ శబ్దములు జాత్యేకవచనములుగఁ గొనవలెనని యద్వైతులు కానివారు వాదించుచున్నారు. ఈ వాదములతోఁ బ్రస్తుతము మనకు నే ప్రయోజనమును లేదు. మనకు వలయునది యాత్మ చరాచర ప్రపంచమంతయును నిండియున్నదను నంశమొకటియేను.

" ఆత్మయననెద్ది? " చైతన్యమా! జ్ఞానమా! ఉభయమూ? ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానములు వేదాంతగ్రంథములలో ననేకములున్నవి. వానిని వ్రాయఁబూనినచో నుపన్యాసంబు గొప్పదియయి ముఖ్యాంశము లందులో మునిఁగిపోవును కావున మనమిపుడు దెలుపవలసినదేమన " ఆత్మ, యుపాధిభేదములచే ననేకనామములఁ గొనినదని చెప్పనఁజాలును. ఆత్మకు సర్వవ్యాపకత్వ మారోపించినపుడు ప్రాణము లేకపడిన స్థాణువులయందు సైత మాత్మయుండునా? అటులయిన నవియు మనలవలెనే సజీవ వస్తువులయి యుండవలెనుగదా? అని ప్రశ్నింపవచ్చును. స్థాణువులు సైతము సజీవవస్తువులేను. అయితే వానికి మనవలె జ్ఞానేంద్రియ మనోబుద్ధ్యహంకారములు లేనందున నవి స్థాణువులుగఁ బడినవి. ఇంతకుముందు మనలో నొకరు జీవాత్మనుగుఱించి యుపన్యసించుటలోఁ బాశ్చాత్యగ్రంథము లనేకములఁ బరిశోధించి వాళ్లకుసైతము ప్రాణమున్నదని బహుప్రమాణములతో నిర్ధరించినారు. ఆవిషయము మఱల నిచట వ్రాయనేలయని వదలితిని. ఆత్మకుఁ గర్తృత్వముగాని భోక్తృత్వముగాని లేదని ముందుశ్లోకమున భగవంతుఁడు పలుకుచున్నాఁడు. ఈ శ్లోకములను జదివి చక్కఁగ విమర్శించినచో నిరీశ్వర పరిణామవాదములిందు ఖండింపఁబడినవని తెలియఁబడును.

[ఎ] సర్వతః వ్యాపించినది పరబ్రహ్మమని ద్వైతార్థము.

[బి] ఆత్మలేక,పరబ్రహ్మమనియద్వైతార్థము.

[ఎ] పరబ్రహ్మము తెలియఁదగినవాఁడని ద్వైతార్థము.

[బి] తెలియనశక్యుఁడని యద్వైతార్థమనఁగా

వ్యతిరేక గుణములచేఁ దెలియఁదగినవాఁడుగాని స్వగుణములచేఁ దెలియఁదగినవాఁడుకాఁడని తెలియవలెను.

2, 19. : " య ఏనం వేత్తి హన్తారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్.
ఉభౌ తౌ న విజానీతో, నాయం హన్తి న హన్యతే ".

ఈ యాత్మచంపునని తలఁచువాఁడును, చంపఁబడునని తలఁచువాఁడును దెలిసినవారుగారు. ఆత్మచంపునట్టిదియునుగాదు. చంపఁబడునదియుఁగాదు.

ఈ శ్లోకార్థమిదేరీతిగ కఠోపనిషత్తులోఁ బలుకఁబడినది. " నతదశ్నాతికించన " " నతదశ్నాతికశ్చన " ఈ యాత్మదేనినిఁబొందదు . ఈ యాత్మనెవం

ను నపహరింపఁడు. ఆత్మ, యవయవములులేనిది, క్రియాహీనమైనది, శాంతమైనది, ఆత్మ సకలప్రాణకర్మములను జూచును. చిత్స్వరూపమనఁబడును; దృశ్యములేనిది, గుణములేనిది. వృక్షము చలించినను దానిలోపలనుండునట్టి యాకాశమవయవములు లేనిదగుటచేఁ జలింపక యుండునటుల, దేహేంద్రియాదులు చలించినను వానిలోపలనుండునట్టి యాత్మచలింపదు. ఆత్మకుఁగర్తృత్వముగలదని తార్కికులును, నాత్మనశించునను చార్వాకులునుఁ దెలియని వారనియిందుఁ జెప్పఁబడినది.

[ఎ] ఆత్మనిష్క్రియుఁడని యద్వైతార్థము.

[బి] పరమాత్మనిష్క్రియుఁడగునుగాని యాత్మక్రియాశక్తికలవాఁడని ద్వైతార్థము.

2. 20. “నజాయతే మ్రియతే వా కదాచి న్నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః।
అజో నిత్య శ్శాశ్వతో యం పురాణో నహన్యతే హన్యమానే శరీరే”

అర్జునా! ఈయాత్మ యెప్పటికినిఁ బుట్టువాఁడును, మరణమును బొందువాఁడునుగాఁడు. మఱియును గొంతకాలముండి పిమ్మట లేకపోవువాఁడునుగాఁడు. కొంతకాలము లేక పిమ్మట నుండు వాఁడునుగాఁడు, కావునఁ బుట్టువులేనివాఁడనియును నాశములేనివాఁడనియును సర్వకాలములయందును నొక్కవిధముగానే యుండువాఁడనియును; ననాదియైన వాఁడనియును తెలియుము కావుననే యాత్మ యాత్మశరీరము మాఱిపోవుచున్నప్పటికిని మాఱిపోవువాఁడుకాఁడని తాత్పర్యము.

ఈ శ్లోకార్థమున్ను కఠోపనిషత్తులోనిది. ఆత్మకువికారములులేవు. వికారములనఁగా “పుట్టుట, ఉండుట, వృద్ధినిఁబొందుట, మాఱురూపమందుట, కృశించుట, నశించుట, ఇవియే షడ్భావ, వికారములని సాంఖ్యులు మొదలగువారు చెప్పునవి. ఈశరీరము ఖడ్గాదులచేతఁగొట్టఁబడుచుండినను; కుండనుబగులఁగొట్టినపుడు కుండలోని యాకాశము గొట్టఁబడనట్లు దేహమునందలి దేహమునందలి యాత్మకొట్టఁబడదు. మరణమునందదు.

(ఎ) సంపూర్ణముగా శాశ్వతుఁడైనవాఁడు పరబ్రహ్మయనిన్ని జీవుఁడతనికి లోఁబడినవాఁడనిన్ని ద్వైతులు.

(బి) ఉభయులొక్కరేయనిన్ని “ ఆత్మ ” యనుపాధి యుక్తుఁడనిన్ని యద్వైతులు.

2. 21 " వేదావినాశినం నిత్యం య ఏన మజ మవ్యయం ।
" కథం స పురుషః పార్థ కం ఘాతయతి హంతి కం ॥

అర్జునా! అంతటను సత్తారూపముగనుండునట్టి యీ యాత్మ షడ్భావ
వికారము లేనివాఁడయి సదాకాల మేకవిధముగ నుండువాఁడని యాత్మస్వరు
పము నెవ్వఁడెఱుంగునో వానికి నాత్మకంటెను వేఱు పదార్థ మేదియును లేదు
అర్జునా! నీవు యుద్ధమం దెవరినిఁ జంపినను జంపించినను నీవు చంపువాఁడవును, జ
పించువాఁడవును, గానేరవు గనుక సంకోచింపక యుద్ధమొనర్పుము.

దేహము వికారములందుచుండినను దేహిమాత్రము కూటస్థుఁడైయే
వికారమునందకయుండునని తాత్పర్యము. అది యెట్లనిన-కూటమనఁగా కాఁచి
బంగారమును గొట్టుటకుఁ జోటయినదియును బైన నలుచదరముగ నేర్పరుపఁబడి
నదియునైన యినుపముద్ద. దీనిన దాగర లేక అట్టడయని పిలుతురు. ఆకూటమందు
సాగగొట్టఁబడి పెక్కు నగలై పెక్కు వికారములను బంగారమందునుగాని యాకూ
టముమాత్రమే వికారమును బొందక యెప్పటికి నొక్కరీతిగానే యుండును. ఆవిధము
గానే యాత్మ, యధిష్ఠానమైన తనయందుఁ బ్రపంచ మనేక వికారములను బొంది
నను తానుమాత్రమే వికారమును బొందనివాఁడై యున్నాఁడు. దీని నెఱిఁగిన
విద్వాంసుఁ డవిక్రియుఁ డేయగును. లోకమందు చైతన్యమనఁగా జ్ఞానరూపమైన
బ్రహ్మమంతటను నిండియున్నది. ఆ చైతన్యము మనుష్యాదులందు మాత్రము ఇంద్రి
యాదులనెడి తగినసాధనము లుండుటవలన వస్తుజ్ఞానముఁ గలిగించుచున్నది.
ఘటాది జడవస్తువులందు నా చైతన్యముండినప్పటికిన్ని ఇంద్రియాదులనెడి తగిన
వస్తువులు లేకుండుటచేత వస్తుజ్ఞానము కలిగింపకున్నది. వస్తుజ్ఞానమెటు కలుగు
ననఁగా:- అంతఃకరణము దీపకాంతివలె విషయములను బొందినపుడు బుద్ధివృత్తియ
నిపిలువఁబడును. ఆ బుద్ధివృత్తియే విషయములను దెలియఁబఱచునట్టిది. ఆ బుద్ధివృ
త్తియు నజ్ఞానమనఁగా అవిద్యచే నీయుండును. కావున విషయజ్ఞానమందు నైత
మజ్ఞానము చేరి, వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అట్టి వ్యవహారము చేత నుపలబ్ధియయిన
యాత్మ, యవిద్యాప్రయుక్త మిథ్యాసంబంధ కారణంబునఁ గల్పింపఁబడుచున్నది.
అవిద్యాప్రయుక్త మిథ్యాసంబంధము వదలినతోడనె " అహంబ్రహ్మాస్మి " యను
నిజమగు జ్ఞానము సిద్ధించును; అట్టి జ్ఞానమందిన విద్వాంసుఁడే, ఆత్మగాఁ వ్యవహ
రింపఁబడుచున్నాఁడు, అజ్ఞానప్రయుక్త మిథ్యాసంబంధ జ్ఞానమెంతవఱకు నుండునో

యంతవఱకు బుద్ధివృత్తియుండును. అవిద్యోపాధి నశించినపిదప నుండదు. అసత్యమైన యవిద్యోపాధిచేతఁ గలిగినది యసత్యమేయగును. ఆత్మస్వరూపుఁడగు విద్వాంసుఁడు వికారమునొందఁడు.

పై శ్లోకమునందాత్మను దెలిసినవిద్వాంసుఁ డాత్మయే యగుననియును నట్టివాఁడెవరిని జంపును? ఎవరినిఁ జంపించునని యర్థమిచ్చుచుండును.

ఆక్షేపణ ప్రశ్న:— పై శ్లోకమునందెవ్వఁడీ యాత్మను షడ్భావ వికారములు లేనిదని తెలిసికొనునో వాఁడు కర్తయునుగాఁడు కారకుఁడునుగాఁడని చెప్పబడినదికదా? దీనిని నేను దెలిసికొను చున్నానని ప్రతిమానవుఁడును ప్రతివిషయమందును చెప్పుచున్నాఁడుగదా! తెలిసికొనునట్టిది యెద్ది? దేహమా? ప్రాణమా? ఇంద్రియములా? మనస్సా? అహంకారమా? విశ్వుఁడా (జాగ్రదవస్థాభిమానియా?) తైజసుఁడా (స్వప్నావస్థాభిమానియా?) ప్రాజ్ఞుఁడా (నిద్రావస్థాభిమానియా?) దేహమే యైనయెడల స్వప్నకాలమునందలి దేహమా? జాగ్రదవస్థయందలి దేహమా? రెండుదేహములునా? వీరన్నిటికంటెను వేఱైనవాఁడా?

సమాధానము:— తెలిసికొనుచున్నవాఁడు పైవారెవ్వరునుగాదు. దేహాదులకంటెను వేఱగు నాత్మయె తెలిసికొనువాఁడని తెలియుము. అది యెటులనిన:- నేనను శబ్దమున కర్థమైనది స్వప్నావస్థయందలి దేహమయ్యెనేని, నది, జాగ్రదవస్థయందు లేకపోవుటవలనను, జాగ్రదవస్థయందుఁగూడ నేనను వ్యవహారముండుటవల్లనున్ను, స్వప్నావస్థతోఁగూడ నేనను వ్యవహారము నశింపకయుండుట వల్లను, నేనను శబ్దమునకు నర్థమైన జ్ఞాత స్వప్నావస్థయందలి దేహముకాదని యెఱుంగవలెను. ఇటులనే జాగ్రదవస్థయందలి దేహమే నేనను శబ్దమున కర్థమైనయెడల స్వప్నావస్థయందీ దేహము లేకపోవుటవలనను, ఆ స్వప్నావస్థయందు నేనను వ్యవహారముకలిగి యుండుటవలనను, జాగ్రదవస్థయందలి దేహముకూడ కాదని యెఱుంగవలయును.

అయితే నేనుబోవుచున్నానని చెప్పినతోడనే పోవుచున్నది దేహమే గనుక నేనను శబ్దమున కర్థమైనది జాగ్రద్దేహమేయని యనఁగూడదు. నేను దేవతలకుఁ బ్రీతిగలుగునట్లు యాగాది పుణ్యకర్మములొనరించి స్వర్గమునకుఁబోవుదునని చెప్పినపిమ్మట స్వర్గమునకుఁ బోవునట్టిది యీదేహము కాకపోవుటవల్లనున్ను మరణమునందిన దేహమునందు నేనను వ్యవహారము లేకపోవుటవల్లనున్ను జాగ్రద్దేహమునకు నేనను వ్యవహారము సంభవించుటకు వీలులేదు. మఱియు నొకటియుండునపుడు వేఱొకటియుండుట సంభవింపదుగనుక జాగ్రద్దేహ స్వప్నదేహములు రెండును నేనను శబ్దమున కర్థమగుట విరుద్ధము.

ఇఁకఁ బ్రాణమంటిమో ప్రాణము జడపదార్థము. జ్ఞానము లేనివస్తువు, కావున తన్నుఁగాని తనకంటె వేఱయినదానినిఁగాని తెలిసికొనుటకుఁదగిన శక్తి కలుగదుగనుక నేననునది ప్రాణముకూడఁగాదని యెఱుంగవలెను. మఱియు సకల విషయములు గ్రహించునది యొక యింద్రియమే కాదు. ఒక్కొకవిషయము నొక్కొకయింద్రియము గ్రహించుచుండును కావున నొక్కయింద్రియము నేననుటకుఁగాని, సకలేంద్రియములు నేననుటకుఁగాని వీలులేదుగనుక నింద్రియములుగూడ నేననుటకువీలులేదు. ఇఁక నేనను శబ్దమున కర్థమైనది వికారములేనిది యగుటవల్లను, అహంకారము వికారసహితమయినదగుటవల్లను నహంకారముఁగూడ నేనుగావని తెలియవలెను.

అయితే “నేఁ దెలిసికొనుచున్నాను” అని చెప్పునపుడు తెలిసికొనుచున్నది యహంకారమే కావచ్చునని యనఁగూడదు. ఎందుకనః-అహంకారము స్వయముగా జడమగుటవలన నేనని తెలియునది యహంకారముకాదని తెలియవలెను. బాల్యాది వికారనాశనమువలన నహంకారనాశమున్ను గలుగుచున్నది. అయినను బాల్యమునందనుభవించినది ముసలితనమున జ్ఞప్తికివచ్చుచున్నది ఈ యనుభవమునుబట్టి చూడఁగ వికారముఁగలదియునునయ్యె వికారములతోఁగూడ నశించునదియును నైన యహంకారమునకుఁ దెలిసికొనునట్టి శక్తిగలుగుటకు వీలులేదు గనుక యహంకారము “నేను” గాదని తెలియవలెను దహనశక్తి యగ్నికి సహజమైనరీతిగఁ దెలిసికొనుశక్తి యాత్మకొక్కదానికేఁదప్ప మఱియొకదానికి లేదనుట సిద్ధాంతము. మఱియును నాకీ యహంకారము దుష్టమైనదని చెప్పునపుడు అహంకారము తెలియఁబడునదియును, దాను తెలిసికొనుచున్నవాఁడును నగుటవలనఁ

గూఢ సహంకారార్థము నేనుగావని యెఱుంగవలెను. మఱియును "విశ్వ, తైజస, ప్రాజ్ఞులు ముగ్గురను దెలిసికొనువానికంటె భిన్నులగుటవలన నేనుగావని తెలియవలయును.

"కంఘాతయతిహన్తికం" యనియున్నది. ఆత్మ తన్నుఁదానే చంపుకొనుననుటయు నొకయాత్మ మఱియొకయాత్మను జంపించుననుటయును కేవల విరుద్ధధర్మములు. ఊహించుటకునైన నలవికానివి, ప్రామాణికవిషయములు కావు. తార్కికుఁడాత్మకుఁ గర్తృత్వ మారోపించుచుండెను. చార్వాకుఁడాత్మకు వినాశమారోపించుచుండెను కావున "ఉభౌతౌనవిజానీతో నాయంహన్తి నహన్యతే" యని సిద్ధాంత మొనర్పఁబడినది. నతదశ్నాతికించన, నతదశ్నాతికశ్చన" (అది దేనిని భుజింపదు. దానినెవఁడును భుజింపఁడు) అని పలుకఁబడినది. పైన వ్రాయఁబడిన మూఁడుశ్లోకములున్ను కొన్నిశబ్దములుమాత్రము మార్చి కఠోపనిషత్తులోనున్నవి. అవియెవ్వియన,

"నజాయతే న మ్రియతే వావిపశ్చిన్నాయం కుతశ్చనబభూవకశ్చిత్,
"అజోనిత్యశ్శాశ్వతోయం పురాణోనహన్యతే హన్యమానేశరీరే.
"హన్తాచేన్మన్యతేహన్తుం, హతశ్చేన్మన్యతేహతం
"ఉభౌతౌనవిజానీతో, నాయంహన్తి నహన్యతే.
"అశరీరంశరీరేషు అనవస్థేష్వవస్థితం
"మహాన్తంవిభుమాత్మానం మత్వాధీరోనశోచ్యతి.

వధింపఁడు వధింపఁబడఁడను వాక్యమునకు శ్రీ మధ్వాచార్యుల వారొసరించిన కారణములెవ్వియన జీవుఁడు నిత్యుఁడగుటచే వధింపఁబడఁడు; ప్రతిబింబమగుటవలన నతనికి స్వతంత్రముగఁ గర్తృత్వములేదు కావున వధింపఁడు.

"తత్వమసి" యనెడి యద్వైతవాక్యములోని "అసి" యను బ్రహ్మాత్మైక్య భావమీ శ్లోకమునం దిమిడియున్నదనిన్ని యీ యర్థమునే 13నుండి 18-వ యధ్యాయములలో విస్తరింపఁబడినదనిన్ని మధుసూదన సరస్వతిగారు తమ భాష్యములో వ్రాసినారు.

22 వాసాంసి జీర్ణానియథా విహాయ
నవాని గృహ్ణాతి నరోపరాణి,

"తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా
"న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ॥

లోకమునందుఁ బురుషుఁడు చినిఁగిన వస్త్ర[illegible] నూతనవస్త్రములను గ్రహించునపుడు తాను నిర్వికారుఁడయి యెటులుండునో యటులనే యాత్మ జీర్ణదేహములను వదలి నూతనదేహములను బొందునపుడు నిర్వికారుఁడై యుండును. అనఁగా నరుఁడు చినిగినవస్త్రములనువదలి నూతనవస్త్రములెటు ధరించునో యటులనే యాత్మ జీర్ణదేహములనువదలి సర్వోత్కృష్టమగు నూతనదేహమును బ్రవేశించును. కావున భీష్మాదులకు నీవు హెచ్చుగ నుపకార మొనర్చినవాఁడవగుదువు. ఇట్టి మేలగు కర్మమునందు నపకారమొనర్తునేయని శోకించుట [illegible]నష్టము. జీవి యొక్క దేహానంతరమున పునర్జన్మముండునను నంశ మీ శ్లోకము సూచించుచున్నది. కర్మబంధమునుండి ముక్తినందుటకై జీవి, యనేకజన్మము లెత్తుచుండునని ఫలితార్థము. చెట్టు నశించినను దానివిత్తునుండి మఱియొకచెట్టు పుట్టినట్లు శరీరము నశించినను కర్మబద్ధుఁడైన జీవి వేఱొక శరీరములో దాగియుండును. ఇదివఱకు నాత్మకు వినాశములేదని పలుమార్లు పలికియుండెను. ఇపుడు దృష్టాంతపూర్వకముగ నావిషయము నిర్ధరించి పలుకఁబడినది. అనేకపుణ్యము లార్జించుటకు సాధనము దేహము. అట్టి పవిత్రములగు భీష్మాదుల దేహములు నశింపఁజేసినచో పాపమువచ్చునని యర్జునుఁడు భీతిల్లునేమోయని భగవంతుఁడు శంకించి యీశ్లోకార్థమును బోధించెను. అది యెటులనిన, మానవుఁడు జీర్ణమగు తనవస్త్రమును వదలి నవీనవస్త్రమెటు ధరించునో యటులనే భీష్మాదులు తపస్సుచేతను యజ్ఞముచేతను కృశించు తమ [illegible]శరీరములను వదలి గాంధర్వాది దివ్యశరీరములంది సుఖపడుదురు. నీవు వారిదేహమునకిపుడు నాశముకలిగించుటచే వారికి శాశ్వతోపకారమొనర్చినవాఁడ వగుదువుగాని మఱియొకటికాదు. దీనికి సంతసింపవలెనుగాని వ్యసనపడుటకుఁ గారణమెద్దియు లేదని భగవంతుఁడు బోధించెను.

23. "నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి, నైనం దహతి పావకః।
న చైనం క్లేదయంత్యాపో, న శోషయతి మారుతః॥

ఆత్మను శస్త్రములు ఛేదింపలేవు. అగ్నిహోత్రుఁడీ యాత్మను గాల్పఁ[illegible]గ యాత్మనుఁ దడపి చంపఁజాలవు. వాయువు దేహము నెండించి

లోకములో బ్రతివస్తువునకును పృథివ్యప్తేజోవాయువులను నాలుగు భూతములలో నేదో యొకదానిచేత నాశము కలుగుచున్నది. దానివలన నాత్మకు మాత్రము నాశము కలుగదు. ఆత్మ యవయవములు లేనిదిగనుక, దాని నెద్దియు నేమియును జేయఁజాలదు. పంచభూతములలో నాలుగుమాత్రము పలికి యాకాశభూతమును మాత్రము పలుకక యుండుటకుఁ గారణం బేమనిన నాకాశమునకు నాశము కలుగఁజేయు శక్తిలేనందున దానిని గుఱించి పలుకఁ బడలేదు.

24. " అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ మక్లేద్యోఽశోష్య ఏవచ ।
" నిత్య స్సర్వ గతస్థాణు, రచలోఽయం సనాతనః ॥
" అవ్యక్తోఽయ మచింత్యోఽయ మవికార్యోఽయ ముచ్యతే ॥

" నిత్యస్సర్వగతస్థాణు " యనునది సమస్త పదమనిన్ని నిత్యుండును సర్వగతుండుగను నుండు పరమాత్మయం దణువుగ వర్తించు జీవాత్మయని వ్యాఖ్యాతలు అర్థము చేసినారు. " నిత్యః సర్వగతః స్థాణుః " అని వ్యస్తపదములుగ నద్వైతుల యర్థము.

అర్జునా! ఈ యాత్మ శస్త్రములు మొదలగు నాయుధములచేత ఛేదింపఁబడఁగినవాఁడు గాఁడు. అగ్నిచేతఁ గాల్పఁబడగినవాఁడు కాఁడు. ఉదకముచేతఁ దడుపఁబడగినవాఁడు గాఁడు. వాయువుచేత నెండింపఁబడగినవాఁడు గాఁడు. ఈ యాత్మ మూడుకాలములందు నుండువాఁడనియును, సర్వవ్యాపకుఁడనియును మునుపటి యవస్థను వదలి వేఱొకయవస్థను బొందనివాఁడనియును, చలనాదిక్రియలులేనివాఁడనియును, ననాదియైనవాఁడనియును శ్రోత్రములు మొదలుగాఁగల యింద్రియములచేతఁ దెలియ శక్యముగానివాఁడనియును, వికారములేనివాఁడనియును మనస్సుచేతఁగూడఁ దెలియ శక్యముకానివాఁడనియును జెప్పఁబడుచున్నాఁడు. కావున దేహము నశించుటచేత నాత్మనశింపదు. కాఁబట్టి వ్యసన మందకుము. ఆత్మసూక్ష్మకారణ శరీరములకంటెను భిన్నుఁడని తెలియఁబడుటకునై యవ్యక్తుఁడని వచింపఁబడినాఁడు.

24.25. శ్లోకములు:— ఆత్మ నేతియను వ్యతిరేక గుణములచేఁ దెలుపఁబడినవాఁడుగాని భావార్థగుణములచే నెఱుంగఁ జాలనివాఁడని తెలియవలెను

ఎందుకన నాత్మ అవ్యక్తుఁడు అచింత్యుఁడు అవికారుఁడు [illegible] ములచే గొంతమాత్రమైనను నెఱుంగుటకు సాధ్యుఁడని శ్రీమధ్వాచార్యుల వారి తాత్పర్యము. సనాతనశబ్దమునకు వేదములచే దెలియఁబడువాఁడని వ్యాఖ్యార్థము. అనాదియైనవాఁడని మిగతవారియర్థము.

25. తస్మాదేవం విదిత్వైనం, నానుశోచితుమర్హసి॥

అందువలన నీచెప్పఁబడిన ప్రకారముగా నీయాత్మను దెలిసికొని దుఃఖించుటకొఱకుఁ దగవు.

ఈ శ్లోకములోని ప్రారంభార్థ శ్లోక మిఁక [illegible] శ్లోకము [illegible] డినది. ఇప్పటి యర్థశ్లోకములోఁ దెలుపున దేమనఁగా అర్జునా! నేనిదివఱకు [illegible] చిన యాత్మతత్వమును జక్కఁగ నెఱింగితివేని భీష్మాదులనుగూర్చి నీవు శోకింపఁ గారణము లేదు. పదునొకండవ శ్లోకమునుండియు నిరువది [illegible] శ్లోకము వఱకును నాత్మయొక్క నిత్యత్వమును గుఱించిన్ని దేహము యొక్క యనిత్యత్వమును గుఱించిన్ని తెలుపుచు నావిషయము నర్జునునకుఁ జక్కఁగ బోధపడులాగున ననేక కారణములు భగవంతుఁడు పలికినాఁడు. ఆకారణము [illegible] బాగుగ నాలోచించినచో వ్యసనమునకే కారణంబును లేదని యీయర్థశ్లోకమున ముగింపఁబడినది. తరతి శోక మాత్మవిత్'' అను శ్రుతిప్రమాణాను సారముగ నాత్మను దెలిసికొనినవాఁడు దుఃఖమును తరించునని భగవంతుఁడీసాంఖ్యయోగ ముపదేశించెనని తెలియవలెను. ఈకష్టతమమగు సాంఖ్యోపదేశ మర్జునునకుఁ జక్కఁగబోధపడినదియో లేదోయని భగవంతుఁడు సందియించి కాఁబోలు సాంఖ్యబోధనమును నిలిపి, మఱియొకవిధముగ లోకానుభవము రీతిగ బోధింప నుద్యుక్తుఁడయ్యెను.

26. అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతం॥
తథాపి త్వం మహాబాహో, నైనం శోచితుమర్హసి॥

అర్జునా! ఒకవేళ నీవీయాత్మ సర్వకాలములయందును బుట్టుచుండుననియును మరణమును బొందుననియును దలఁచుదువేని నట్టులైనను మానవులకు జననమరణములు గలుగుట సహజమే గనుక నీవు వ్యసనమును బొందుటతగదు:—

[౧]. ఆత్మ నిత్యుఁడైనను దేహము పుట్టినపుడు పుట్టును, మరణముతో [illegible]
[illegible]కుల వాదము,

[2] ఆత్మ జ్ఞానస్వరూపుఁడైనను ప్రతిక్షణము నశించుచుండునని సౌగతులనఁగా బౌద్ధులవాదము.

[3] దేహమే యాత్మ. అది స్థిరముండక్కను, ప్రతిక్షణమునఁ బరిణామము గలది. జనన నాశములు బొందునని చార్వాకుల మతము.

[4] ఆత్మ దేహమునకంటె భిన్నుఁడయినను దేహముతోఁ బుట్టును దేహముతో నశించునని కొందఱి వాదము.

[5] ఆత్మ సృష్టియొక్క మొదటి కాలమునందే యాకాశమునందుఁ బుట్టి [illegible] నొక దేహము పోయినపుడు మఱియొక దేహమునందుఁ బ్రవేశించు చుండును. ఇట్లు ప్రళయము వచ్చువఱకు సంచరించుచుఁ ప్రళయకాలమునందు తానుగూడ నశించిపోవుననియును మఱికొందఱు చెప్పుచున్నారు.

(6) ఆత్మకు నాకాశమునకుంబలె వాస్తవముగ జనన మరణములు లేవనియును, దేహ సంబంధముచేత జనన మరణములు కలుగుచున్నవనియును, గొందఱు పలుకుచున్నారు.

అర్జునా! పైమతములలోపల నీవేమతము ననుసరించినను, వ్యసనము [illegible] బడనేల. ఏలయన నాస్తికులు జననమరణములు సహజములు. [illegible] వారెవరును పరలోకమున్నదని యంగీకరింపరు. కావున సహజముగఁ గలుగు జననమరణములకుఁ జింతిపనేల?

27. జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ
తస్మాదపరిహార్యేర్థే నత్వం శోచితు మర్హసి.

పుట్టినవానికిఁ జావును, చచ్చినవానికిఁ బుట్టుకయును గలుగుట నిశ్చయమై యున్నది. కావున నవశ్యకముగాఁ గలుగుచున్న జనన మరణముల విషయమై నీవు వ్యసనమును బొందుట యుచితముగాదు.

ఆత్మకు జనన మరణములు దేహమునకుంబలె స్వాభావికములని నీవెం[illegible] తప్పించుట కెవరితరమునుగాదు. ఏది స్వాభావికమో యదియు [illegible] తీరవలసినదిగదా? దీనికిగాను వ్యసనపడనేల? ఇంకఁ బుత్ర మిత్రాది [illegible] విషయమున విషాదముండెనేని యంటివియా? దానికిసమాధానము విని [illegible]

" అపరిహార్యములకు విషయములందు మానవుఁడు చేయఁగలిగినదియు
" ఏమియును లేదు. అవి యెవ్వియన:—

(1) జననమరణము లందఱికిఁ దప్పినవి కావు.

(2) యుద్ధము నీవు చేయకున్నను భీష్మాదులు చావక నిలువరు.

(3) నీవును నెన్నఁడో యొకదినము చావవలసిన వాఁడవు,

(4) యుద్ధములోఁ జావు నిజము. అటులని యోధుఁడు యుద్ధము వదలఁడు.
వదలినఁ బాపము వచ్చును.

(5) నీవు చంపుట తప్పినది కాదు. దైవశాసనమది.

28 అవ్యక్తాదీని భూతాని, వ్యక్త మధ్యాని భారత,
అవ్యక్త నిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా

ఆ పుత్రమిత్రాదు లుత్పత్తినొందుటకు మున్ను వ్యక్తములు కావు. అనఁగా కనఁబడునవి కావు, మరణము నొందినపిదపఁ గనఁబడవు. మధ్యకాలమున మాత్రము గనఁబడును. భ్రాంతిచేఁ దోఁచునట్టి యింద్రజాలరూపముల దృశ్యము ల్యొనే యని చింతింప నగునా? యథాస్వప్న ప్రపంచోయం, మయి మాయా విజృంభితః తథాజాగ్రత్ప్రపంచోయం మయిమాయావిజృంభితః. ఎట్లు స్వప్న ప్రపంచము నాయందు మాయచే విజృంభించునో యటులనే యీ జాగ్రత్ప్రపంచము గూడ నాయందు మాయచే విజృంభించు చున్నదని తాత్పర్యము. అర్జునా: స్వప్నమునఁ బుట్టిన శోకమునకు జాగ్రత్తయే ప్రతీకారమయినటుల నజ్ఞానమునఁ గలిగిన శోకమునకు జ్ఞానమే ప్రతీకారమని తెలియుము.

ఇదే యర్థము నిచ్చునట్టిన్ని యించుమించుగ నిదే
పదము లున్నట్టిన్ని శ్లోకము స్త్రీ పర్వములో నున్నది.

" అభావాదీని భూతాని, భావమధ్యాని భారత
" అభావనిధనాన్యేవ, తత్రకాపరిదేవనా ॥ప॥

స్థూలసూక్ష్మ భూతము యొక్క సముదాయమే స్వరూపముగల శరీరములు పుట్టకమునుపు కనఁబడవనియును పుట్టినపిదప మరణమువఱకు నగపడుచుండుననియును బలుకునది "దృష్టిసృష్టి" న్యాయ మనిపించికొనును. శక్తిని జూచుట

యందు గలుగనరజతస్ఫురణ దృష్టిదోషముచేఁ గలుగునభ్రాంతి. నిజముతెలిసినపిదప రజతభ్రాంతి పోయి యిదిశుక్తియే రజతముగాదని తెలియవచ్చును. అవిద్యాప్రాబల్యమున దేహమే యాత్మయను భ్రాంతికలుగును. ఆత్మతత్వజ్ఞానమును నవిద్యాసంబంధితభ్రాంతి నవలంబించికొనువానికిఁ దత్త్వజ్ఞానోదయమై శోకమోహాదులుండవని భావము. ఆత్మ తత్త్వ మెఱుంగవైతివే యని నిన్నొకని దూషింపనేల? ఆత్మతత్త్వ మెఱుంగక పెద్దలుభ్రాంతి నందుచున్నారు.

29. " ఆశ్చర్యవత్పశ్యతి కశ్చి దేన, మాశ్చర్య వద్వదతి తథైవ చాన్యః॥
" ఆశ్చర్య వచ్చైన మన్యః శృణోతి, శ్రుత్వా ప్యేనం వేద న చైవ కశ్చిత్

ఈశ్లోక మద్వైతుల మిథ్యావాదమును బలపఱచుచున్నది. ఇందుఁగల యాశ్చర్య శబ్దమునకు మాయ యర్థముని కొందఱాడిరి. ప్రళయకాలమున సర్వభూతములు బ్రహ్మాండమునం దైక్యముగును కావున నవ్యక్తములు, సృష్టిసమయమున నైంద్రజాలికుని మాయాసృష్టిబలె సర్వభూతములు వ్యక్తమగును. మరల లయకాలమున బ్రహ్మాండములో నడంగి సర్వభూతములవ్యక్తములగును కావునని శ్లోకార్థ మద్వైతమునుస్థాపించెదరు.

అర్జునా: ఈయాత్మను నొకానొకఁడు మహదాశ్చర్యమునఁ జూచుచున్నాఁడు. ఆరీతిగనే మఱియొకఁ డద్భుతమునందుచుఁ బలుకుచున్నాఁడు. మఱియొకఁడా ప్రకారముగనే యాశ్చర్యమందుచు వినుచున్నాడు. చూచియును, చెప్పియును, వినియును నీయాత్మను దెలిసికొనలేకయే యున్నాఁడని యర్థము.

ఈయాత్మ సులభముగఁ దెలియశక్యుఁడుగాఁడు. కావుననే యనేకులు దెలియలేక చీకాకుపడు చున్నవారు. నిన్నొకని దూషింపనేల? ఉపాధిసహితుఁడగునట్టిన్ని, నే ననుతలంపునకు విషయుఁడగు నట్టిన్ని ప్రత్యగాత్మను గష్టపడియెవఁడయిన నొకఁడు తెలిసికొనినప్పటికిని గేవలాత్మను దెలిసికొనుట కష్టతమమని యెఱింగింపుము. ఆత్మదర్శనము దుర్లభమని శ్లోకముయొక్క ప్రథమపాదముననే పలుకఁబడినది. అట్టియాత్మ విషయమును గుఱించి పలుకుటయు, వినుటయు, విని నది తెలిసికొనుటయుఁ గేవలదుర్లభములని వచింపఁబడినది. ఆకారణంబుననే యాత్మ విషయము పలుకువాఁడును వినువాఁడును నరుదని తెలియవలెను. ఒకవేళ, ననఁతో యొకమహానుభావునకు నాత్మదర్శన మయినను, నట్టివాఁడే యొకఁడు పలి

తీనను, మఱియునట్టివాఁడే యొకఁడువినినను, నట్టివానికిని నాత్మసాక్షాత్కారము కలుగుట కడుదుర్లభమని నాల్గవపాదంబున వచింపఁబడినది.

భగవంతుఁడు తాను సలిపిన సాంఖ్యోపదేశ వాక్యమునకుఁ జక్కఁగ బోధ పడినదో లేదోయని సందియించి యొకవేళ బోధపడనిచో "వక్తుర్వేదపి త్ర జాడ్యం శ్రోతా యత్ర న బుధ్యతే" యను న్యాయానుసారముగఁ దాఁ బలికినవాక్యము లన్నియు నప నర్థముకాక యుండినయెడల బోధవచనములు పలుకునది బాధించువాని చిత్త మేయని యర్జునుఁడు తన్ను దూషించు నేమోయని సందియించి యాత్మవిషయ మును గుఱించి పలుకుటయుఁ దెలిసికొనుటయుఁ గడుకష్టంబని సమాధానముగ శ్లోక మును బట్టి యర్థము సేయనగును.

ఈశ్లోకమునందలి "యాశ్చర్య" శబ్దమునకుఁ బూర్వమున్నఁ బొడమనట్టియు నద్భుతమైనట్టియు [illegible] స్మార్తగఁ గనఁబడినట్టిదియును బలుకఁబడి నట్టిదియును వినఁబడినట్టిదియగు విషయమని యర్థము. ఆత్మయనునది యేదో యొకవిధ ముగనున్నదని స్థాపింపఁబడినదిగదా? దానిదర్శనముఁగాని, దానివిషయమునఁ బలుకుటఁగాని, దానినివినుటయుఁగాని, దాని సాక్షాత్కారముగాని యేల కష్ట మగునని ప్రశ్నించినచో నది విచిత్రవిరుద్ధమహిమలచే నవిద్యాసాంబంధికదోషా వరణములచే నాచ్ఛాదింపఁబడినందున నిజమెఱుంగుట కష్టముగఁ దోచుచున్నది. అది యెటులనిన:—

ఆత్మ, యవిద్యవలనఁ గలిగినట్టిన్ని, నానావిధములైనట్టిన్ని, శీతోష్ణములవలెఁ బరస్పర విరుద్ధములైనట్టిన్ని ధర్మములు గలదికావున, త్రికాలములందుండియు లేనిదానిం బలెనగపడు చుండును.

(2) స్వయముగఁ బ్రకాశించునట్టి చిత్తే స్వరూపముగఁ గలదయి యుండి నను జ్ఞానశూన్యమైన దానింబలెఁ గనిపించుచుండును.

(3) ఆనందమే స్వరూపముగలదయ్యును, దుఃఖముఁగల దానింబలె నగపడును.

(4) వికారములెవ్వియు నేమాత్రములేనిదయ్యును, సర్వవికారములున్న దానింబలెఁ జూపట్టుచుండును.

(5) నాశరహితమైనను నాశసహితమైనట్టగపడును.

(6) ప్రకాశస్వరూపుఁడు తేజరిల్లుచుండినను ప్రకాశము లేనివానింబలెఁ గనిపించుచుండును.

(7) బ్రహ్మమునకంటె నన్యముగాని యాత్మయు బ్రహ్మమునకంటె భిన్నముగాఁ దోఁచుచుండును.

(8) ముక్తికి నాలవాలమైనను బంధింపఁబడినదానింబలెఁ గనిపించుచుండును.

(9) తనకంటె నన్యమగు పదార్థము కించిత్తైనను లేకయున్నను, తనకు భిన్నములగు పదార్థములనేకములున్నవని తోఁచుచుండును.

ఈరీతి విరుద్ధధర్మములు గనపడుచుండుట కారణంబున నాత్మ నెఱుంగుట కష్టము. ఆత్మకూటస్థుఁడని యనేకశ్రుతులు పలుకుచున్నను నీరీతిగ విరుద్ధధర్మము లగపడుటచే మానవులు మానసములు చీకాకుఁ బెట్టఁబడియని యనుగనగును. ఆత్మకూటస్థుఁడగుట సత్యము. సందేహమేమియు లేదు. అయితే యనాదిగ వచ్చిన యజ్ఞానంబునకుఁ జిక్కి జనులు మోసపోవుచుండుట. ఇది యాత్మయొక్క కార్యము గాదు. ఈరీతిగనుండునట్టి యజ్ఞానమును గాల్చువిధమెట్టిదనన. శాస్త్రజ్ఞానము చేతను, సద్గురూపదేశము చేతను, నవివేకమువలనఁ గలిగిన భేదము పోవుటవల్లను శుద్ధమగు బుద్ధి వృత్తియందుఁ బ్రతిబింబించిన యాత్మను. సమాధి పరిపాకముచేత శమదమాది గుణసంపదగల యొకానొక మహానుభావుఁ డాయజ్ఞానమునుగాల్చి బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును జేసికొనుచున్నాఁడు అట్టివాఁడే మైనఁ బలికినట్టి యజ్ఞానమును గాల్చివేయ సమర్థుఁడని తెలియుము ఆరీతి బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును జేసికొనినవాఁడు దుర్లభుఁడగును. అట్టివాఁ డాత్మనుగుఱించి పలుకుటయు నాశ్చర్యకరము. అట్టివానిపలుకులు విని తెలిసికొనుటయు నాశ్చర్యకరము. ఎటులనిన:— సమాధి పరిపాకమందినవాఁడు నిర్వికల్ప సమాధియోగమున నుండును. అట్టివాఁ డాత్మనుగుఱించి పలుకఁడు. కావున వినువాఁడు నుండఁడు. ప్రారబ్ధకర్మ బలముచేత నట్టివాఁడు సమాధివదలి లేచినను లేచినపిమ్మట మరల సమాధినిష్ఠుఁడగు నంతవఱకు నజ్ఞానమయునివలె సంచరించును కావున నట్టివాఁ డాత్మనుగుఱించి పలుకఁజాలఁడు. అట్టివాఁడు పామరజనులవలెనే దేహేంద్రియవ్యాపారాదులుగలవాఁడయి యుండును. గనుక యట్టివాఁ డాత్మవేత్తయని తెలిసికొనుట దుర్లభము.

ఒకవేళ నట్టివాఁడు తెలిసియుండినను, వానికి లాభముఖుగాని పూజ్యతనుగాని యుండవలెనని కోరికయుండదు కావున నాత్మవిషయమును బోధింపఁబూనఁడు. ఒక వేళ ధనమదమోహపరుఁడయి చెప్పినయెడల నట్టివాఁడు పరమేశ్వరునిబలె దుర్లభుఁడే యగును.

౨. ౩౦. " దేహీనిత్య మవధ్యోయం దేహేసర్వస్య భారత ।
" తస్మాత్సర్వాణి భూతాని, నత్వం శోచితు మర్హసి ॥

అర్జునా! సమస్త ప్రాణులయొక్క దేహములు సంహరింపఁబడినప్పటికిని, యా శరీరములయొక్క లోపలనుండునట్టి యాత్మ, చంపఁబడఁడు. కాఁబట్టి నీవు సమస్తమైనభీష్మాది శబ్దములను ఉపలక్షితమైన జీవునిగురించి దుఃఖ ముంపవలదు. సకలశరీరములందును నుండునట్టి యాత్మ, వికారరహితుఁడగుటవలన. ఘటములు నష్టమైనప్పటికిని ఘటములలోని యాకాశము నష్టముకానివిధముంగ శరీరములు, నశించినప్పటికిన్ని యాత్మకు నాశములేదని యెఱుంగవలయును. స్థూలదేహ మన్ని విధములచేతఁ బ్రయత్నించినను నిలుచునట్టిదికాదు. కావున దానిగురించి వ్యసనమువలదు. లింగదేహ మాత్మవలె వధింప శక్యముకానిదగుటవలన దానినిగురించికూడ వ్యసనముండుటకుఁ గారణములేదు. స్థూలలింగదేహములకంటెను నాత్మ భిన్నుఁడుగనుకను నిత్యుఁడుగనుకను దానినిగురించి వ్యసనముండుట యనుచితము. ఇట్టి సాంఖ్యోపదేశంబున భగవంతుఁ డర్జునుని శోకమోహాదులను బోగొట్టఁ బ్రయత్నించి దానికి జుట్టంగఁ గులధర్మ మవశ్యాచరణీయంబనియును దానిని విడచినచో సకలానర్థములకుఁ గారణంబగునని బోధింప ముందు వ్రాయఁబోవు కొన్ని శ్లోకార్థము లర్జునునకు నుపదేశించువాఁడాయెను.

11 నుండి ౩౦-వ శ్లోకాంత్యమువఱకు నాత్మయొక్క నిత్యత్వనిరూపణ మని యద్వైత విశిష్టాద్వైతుల మతము. ఆత్మ పరమాత్మల యుభయుల పరమని శ్రీ మధ్వాచార్యులవారు నిర్ధరించి యిటులర్థము చేయుటకుఁ దమపాండిత్య నైపుణ్యమును చక్కఁగఁజూపినారు. ఆత్మ లనేకములని విశిష్టాద్వైతులు, ద్వైతులతో నేకీభవించినను, నాత్మల స్వభావానందాదులందు భేదములేదని, ద్వైతవాదముతో భిన్నించుచున్నారు. ఆత్మలనేకులైనను నందఱు సమానులని విశిష్టాద్వైతవాదము. ఆత్మలలో భేదము లున్నవని ద్వైతులవాదము. ఆత్మలనేకములుకావు, ఒక్కటే, యని యద్వైతవాదము.

2 31. " స్వ ధర్మ మపి చావేక్ష్య నవికమ్పితు మర్హసి।
" ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోన్యత్, క్షత్రియస్య న విద్యతే॥

శోక మోహములను విడుచుటకు నిదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన కారణములే గాదు మఱియొక కారణమున్ను గలదు. తెలిపెదనని భగవంతుఁడీ శ్లోకార్థమును బోధించు చున్నాఁడు. ఏమనఁగా క్షత్రియులకు ధర్మశాస్త్రోక్తమయిన యుద్ధము కంటె నితరమగు ధర్మ మేదియును లేదు. మఱియును కుల ధర్మమును వదలఁ గూడదు. కాఁబట్టి క్షత్రియుఁడవగు నీవు నీ కులధర్మమిదికదాయని యాలోచించి యుద్ధమునుండి తొలఁగి పోకుమని పలికెను.

క్షత్రియులకు యుద్ధము సహజమైనదనిన్ని, వర్ణాశ్రమములకుఁ దగినదనియును, శాస్త్రములందుఁ బలుకఁబడిన ధర్మకార్యము. యజ్ఞములయందుఁ బశువధ యెటుల క్రూర కృత్యముగాదో యటులనే క్షత్రియునకు యుద్ధమునందు ప్రాణహింస క్రూరకృత్యముగాదు. కులధర్మమని క్రూరకృత్యము జేయనగునాయని తలఁపఁగూడదు. యుద్ధమువలన జయము గలుగును. జయమువలన రాజ్యము లభించును. రాజ్యమువలన ధనముగలుగును. ధనమువలన యాగాది ధర్మకార్యములొనరింప వీలగును. ప్రజాపరిపాలనమునకు ననుకూల మార్గమగును. యుద్ధమొనరించుటయందిట్టి సుగుణ సంపదలు క్షత్రియునిఁ జేరి మోక్షము లభించును. క్షత్రియుఁడు మోక్షమొందుటకు యుద్ధము తప్ప నితర సాధన మెద్దియును లేదు. "క్షత్రియోహి ప్రజారక్షా శస్త్రపాణిః ప్రదండవాన్ । నిర్జిత్యపరసైన్యాని, క్షితింధర్మేణ పాలయేత్ " అని ధర్మశాస్త్రము. అర్జునుఁడు ధర్మ శాస్త్రజ్ఞానము లేకయో, మఱచియో బంధునాశమునకు శోక మోహాదులందినది, జ్ఞాన విహీనతయనియే పలుకవలెను. క్షత్రియులకు యుద్ధము తప్ప నితరమగు మోక్షసాధన ధర్మములేదని చెప్పఁబడి యుండుటచే నెల్లఁ రు నిర్నిమిత్తముగ యుద్ధమొనర్చుచు నితరులను జంపుచుఁ దాముచచ్చుట యుచితముగాదు. ధర్మముచెడి జనుల నెమ్మదికి భంగము గలిగినపుడు ధర్మరక్షణమునగును [illegible] నమునకును క్షత్రియుఁడగువాఁడు యుద్ధమొనర్పవలెనని పలుకఁబడినది [illegible] స్వార్థపరాయణుఁడై ప్రాణహింసమొనర్చినచోఁ బాపముగలుగుననుట నిస్సందేహము. ఇపుడర్జునుఁ డొనరింపఁ బూనినది ధర్మయుద్ధము. అధర్మ

యుద్ధము కాదు. కావున పాపము వచ్చునని యర్జునుఁడాడినది యనుచితము.

మఱియును:—

ఈ శ్లోకమునందు "ధర్మ్య ధర్మ్యంయని శబ్దములున్నవి" ధర్మయనఁ గా (1) జాతిధర్మము (2) కులధర్మము (3) యోధధర్మము (4) రాజధర్మము (5) ధర్మరాజునకిచ్చిన ప్రతిజ్ఞాధర్మము (6) అర్జునుని గాండీవము దానినిగుఱించి చేసిన యర్జునుని శపథధర్మము (7) అధర్మమునుండి ప్రజలను రక్షించుధర్మము (8) దేవధర్మము. ఈ యన్ని ధర్మములను గుఱించియిన్ని యాలోచింపుమని పలుకఁ బడినది.

2. 32. "యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతం॥

"సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ లభంతే యుద్ధ మీదృశం॥

అర్జునా! కోరకయే వచ్చినదియును, తెఱవఁబడిన స్వర్గద్వారము వంటి దియును, నగునిటువంటి యుద్ధమునే రాజులు పొందుచున్నారో యారాజులు సుఖ వంతులగు చున్నారు.

అర్జునా! "అహింసాపరమోధర్మః" అనునట్టి శాస్త్రమునకు నీవు విరుద్ధ మాచరింతునేయని చింతించెదవు కాఁబోలు. అది తప్పు. ధర్మయుద్ధము క్షత్రి యునకు విరుద్ధమైనచో నగ్నిష్టోమమునందలి పశువధ సైతము విరుద్ధ ధర్మమగును. "యావేద విహితాహింసా, నసాహింసేతి కథ్యతే" వేదమునం దంగీకరింపఁబడిన హింస, హింసకాదు. అను విశేషస్మృతి ప్రమాణమున్నది కావున సామాన్య శాస్త్ర ప్రమాణమగు "అహింసా పరమోధర్మః" యనునది కొట్టఁబడినదయ్యెను. యజ్ఞమొనర్చు వారికి స్వర్గప్రాప్తి చిరకాలమునకు నగును. ధర్మయుద్ధ మొనర్చు క్షత్రియునకు, రణమున మడిసెనేని, వెంటనే స్వర్గసుఖము సిద్ధించును. అట్టియుద్ధ ములో జయమందెనేని భూలోకరాజ్యమును, ప్రజాపరిపాలన మొనరించిన పుణ్య మును, నైహిక సుఖానుభవమును, ధర్మరక్షణమునుండి గలుగు స్వర్గాది సుఖము లును గలుగును. ఫలాభిలాషను వదలి యాలోకమునందు కాఁదగిన ప్రయోజనము నపేక్షింపక, కులోచితమును, వేదబోధితమునునగు యుద్ధమొనర్పుమని భగవం తుఁడు పలికిన హితము సర్వశాస్త్ర సమ్మతమని తాత్పర్యము.

2. 33. "అథ చేత్త్వం ధర్మ్య, మిమం సంగ్రామం నకరిష్యసి।

"తత స్స్వ ధర్మం కీర్తించ హిత్వా పాప మవాప్స్యసి॥

అర్జునా! అట్లుగాక నీవు ధర్మయుక్తమైన యుద్ధమును జేయక యూరకుంటివేని కులధర్మమును విడిచిన వాఁడవగుదువు. నీ విదివరలో సాధించిన కీర్తికి భంగముకలుగును. ఇటుధర్మము కీర్తియు రెండును వదలికొనుటచేఁ బాపముంగలుగును. కావున యుద్ధమొనర్పుము. ఈ శ్లోకము మొదలుకొని నాలుగు శ్లోకములం దర్జునుడు యుద్ధమొనర్ప వలెననిన్ని యుద్ధంచేసిన దోషములేదనిన్ని భగవంతుఁడు ప్రోత్సాహపరచుచున్నాఁడు. యుద్ధము వదలినచో ధర్మమును వదలిన వాఁడగుననిన్ని, యనేకయుద్ధములలో నరించి పాశుపతాస్త్రమును సాధించిన గొప్పకీర్తి నశించుననిన్ని యవియునుఁగాక వేదబోధితవచనములు తిరస్కరించి వేదములను వదలిన వాఁడ వగుదువనిన్ని, వేదోక్తధర్మములు వదలినవానికి మోక్షము సిద్ధింపదనిన్ని ఈ శ్లోకముచే నుపదేశించెను.

2. 34. " అకీర్తిం చాపి భూతాని, కథయిష్యంతి తేఽవ్యయాం।
" సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే ॥

అర్జునా! నీవు యుద్ధమును జేయకపోతివేని, దేవతలు, ఋషులు, మనుష్యులు మొదలగు వారందఱును నొకరితో నొకరు మాటలాడునప్పుడు, ధర్మాత్ముఁడు శూరుఁడును గాకపోవుటచేత నర్జునుఁడు స్వధర్మత్యాగ మొనర్చెనని చిరకాలము నిన్ను నిందింతురు. నీయంతటివాఁ డింతటి యపకీర్తి బొందుట యుక్తము కాదు. మఱియును శూరుఁడనియును ధర్మాత్ముఁడనియును, ననేక సుగుణములు గలవాఁడనియును గౌరవింపఁబడినవానికి నపకీర్తి, మరణముకంటె నధికమగు దుఃఖమును గలుగఁజేయును. కాఁబట్టి నీ వపకీర్తిఁ జెందక యుద్ధమొనర్పుము.

మరణము క్షణముమాత్రము దుఃఖము కలుగఁజేయునది. అపకీర్తి చిరకాలము దుఃఖము కలుగఁజేయును. అక్కారణంబున మాన్యులగువారికి మరణమునకంటె నపకీర్తియే మిగుల దుఃఖకారియగుటచేత సహింప శక్యముగానిదని తెలియవలెను. ఎప్పుడో సుఖమునుఁ గలుగఁజేయునట్టి కీర్తిధర్మములు నశించిపోవుటయుఁగాక యీ లోకమునందిప్పుడే దుఃఖమును గలుగఁ జేయునట్టి యపకీర్తికూడ వచ్చునని యీ శ్లోకమునందుఁ బలుకఁబడినది.

2. 35. " భయా ద్రణా దుపరతం, మంస్యంతే త్వాం మహారథాః ।
" యేషాం చ త్వం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి లాఘవమ్ ॥

అర్జునా! ఇపుడు నీవు యుద్ధమువదలి పోయినయెడల పూర్వమే దుర్యోధనాదులు నిన్ను శూరునిగాను గుణవంతునిగాను తలంచిరో యా దుర్యోధనాదులే యిప్పుడు కర్ణాదులతో యుద్ధముచేసినయెడల చచ్చిపోదునను భయముచేత నర్జునుఁడు యుద్ధమును వదలిపోయినాఁడుగాని బంధువులను జంపవలసివచ్చె నేయని దయచేత వదలిపోయినవాఁడు గాఁడని తలంతురు. అందువలన నీకు నగౌరవము గలుగును కావున నీవు యుద్ధమును వదలుట యుచితముగాదు.

ఇంతకుముందు పలికిన శ్లోకములో నపకీర్తివచ్చునను కారణంబుఁ దెలుపఁబడినది. ఇపుడున్నైత మదేయర్థమునిచ్చు శ్లోకముఁ బలుకఁబడినది. అయితే యీ రెండుశ్లోకములలో నించుక భేదమున్నది. ప్రారంభ శ్లోకమునందలి యపకీర్తి యెచటనో యెవరో పరోక్షముగ నాడికొనుటవలనఁ గలుగు తిరస్కృతి. ఈ శ్లోకమునందలి తిరస్కృతి యట్టిదికాదు. నీ యెదుటనే నీకుఁ గానివారు, నిన్నుఁ జూచిన భయపడుచుండినవారు ముఖ్యముగ నీ రాజ్యమపహరించి నీ భార్య నవమాన పఱచి నిన్ను వనవాసమునకుఁ బంపిన దుర్యోధన కర్ణాదులు నిన్నవమాన పఱతురని పలుకఁబడినది. ఈ రీతిగఁబలికి యుద్ధమొనర్ప నర్జునునకు రోషముద్భవింపఁ జేయఁబడినది.

2. 36. "అవాచ్య వాదాంశ్చ బహూ న్వదిష్యన్తి త వాహితాః।
"నిన్దన్త స్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిమ్ ॥

అర్జునా! నీవిపుడు యుద్ధమునుజేయక యూరకుంటివేని దుర్యోధనుఁడు మొదలగువారు నీవు సామర్థ్యము లేనివాఁడవని చెప్పుటయగాక నోటఁ బట్టఁ గూడని తిట్లను దిట్టుదురు. కావున నీవు యుద్ధమును వదలుట యుచితముగాదు. ప్రసిద్ధుఁడవగు నీకు నితరులు నిందించుట వలనఁ గలిగెడు దుఃఖముకంటె నధిక దుఃఖము కలుగఁజేయునట్టిది మఱియేదికలదు?

2. 37. "హతో వా ప్రాప్స్యసే స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీమ్।
"తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌన్తేయ యుద్ధాయ కృత నిశ్చయః ॥

అర్జునా! యుద్ధమునందు నీవు శత్రువులచేత జయింపఁబడితివేని స్వర్గలోక సుఖముల ననుభవింపఁగలవు. అట్లుగాక నీవే శత్రువులను జయించిన యెడల భూలోకరాజ్యము ననుభవింపఁగలవు. కాబట్టి నీవు మరణము బొందినను జయించినను నీకు లాభముగలదు కావున యుద్ధముఁ జేయుటకు నిశ్చయించుకొని లెమ్ము.

యుద్ధము వేదోక్త ధర్మమగుటచేత యుద్ధమునందలి భీష్మాదుల వధ యాగపశువధను బోలినది గనుక శిష్టులు నిందింపరు. శత్రువులను జంపుటచేత వారి నిందసైతము రాదు. నీవు మరణమందితివేని స్వర్గలోకప్రాప్తి గెలిచితివేని భూలోక రాజ్యము ప్రాప్తించును. పిదప స్వర్గముసైతము లభించును. వీనినెల్ల నీవు చక్కఁగ నాలోచించితివేని జయ పరాజయములలో నీకు నేది లభించినను లాభము కలదు గాని నష్టములేదు. నిందరాదు. కావున యుద్ధముసేయుటయే శ్రేయమని భగవంతుఁడు బోధించెను.

ఇంక దీనినుండి పాపము వచ్చునని భీతిల్లెదవా? పాపమురాని మార్గమును తెలిపెదవినుము.

2. 38. " సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయౌ ।
" తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాప మవాప్స్యసి ॥

అర్జునా! సుఖమునందును దుఃఖమునందును సమాన బుద్ధిగలవాఁడవగుము. ఆ సుఖదుఃఖములకుఁ గారణములైన లాభనష్టములు గలిగినపుడుకూడ సంతోష వ్యసనములు పొందకుండుము. లాభనష్టములకుఁ గారణములైన జయాపజయములందుఁగూడ సమబుద్ధి కలవాఁడవయి యుండుము. ఈ విధముగ సర్వవిషయములందును సుఖదుఃఖములను రాగద్వేషములను వదలి యుద్ధముఁ జేయఁబూనుము. ఇట్లు సర్వమునందును సమబుద్ధి కలవాఁడవయి యుద్ధమునందుఁ బ్రవర్తించినయెడల నీకుఁ బాపమురాదు. సుఖదుఃఖములకు మూలము రాగద్వేషములు. రాగద్వేషములు వదలినచో లాభనష్టములు జయాపజయములు సమానములగును. లాభాదులు సిద్ధించినను సిద్ధింపక పోయినను హర్షవిషాదములు వదలికొని భగవంతునియందు భక్తికలవాఁడవయి వేదోక్తకర్మముల నీశ్వరార్పణ బుద్ధితోఁ జేయవలెను. నరమేధమునందు బ్రాహ్మణుని వధింపవలెనను శ్రుతి ప్రమాణానుసారముగ బ్రాహ్మణవధవలనఁ బాపమురాని విధముగ స్వకులోచితకర్మము క్రూరకర్మమైనను పాపముఁ గలుగఁజేయదు.

ఫలితార్థము:—ఈ యధ్యాయములోఁ బదునొకండవ శ్లోకార్థము నుండియును ముప్పదియవ శ్లోకాంత్యము వఱకు భగవంతుఁ డర్జునునకు సాంఖ్య యోగమును బోధించుచు నాత్మ నిత్యవస్తువనిన్ని దే మాత్మ

లెప్పుడును దేనినుండియు నంటదని పలికెను. మరణము దేహిని
నేవిధముగను బాధింపక యుంటయుగాక కర్మబద్ధుండయిన జీవి, తన
కర్మబంధ విమోచనమునకుఁ గ్రొత్తక్రొత్తమార్గములు కలిగించుకొను
ననిన్ని, దీనికిఁగాను నరుఁడెవ్వఁడు దుఃఖింపఁ గారణములేదనిన్ని
తెలిపెను. సాంఖ్య బోధనముచే నర్జునుని మానసము నాత్మనిత్య
మునుగుఱించి స్థిరపఱచి యర్జునుని యుద్ధమునకుఁ బ్రేరేపింప
మఱియొక విధమగు లౌక్యవాదమును ముప్పదొకటవ శ్లోకమునుండి
ముప్పదెనిమిదవ శ్లోకాంత్యమువఱకు నొనర్చెను. క్షత్రియుఁడని
పుట్టినవాఁడంతేయును ధర్మస్థాపనమునకు తనయాయువు కోరుపెట్టు
చుండవలెను. ధర్మమును స్థాపించు విషయమునఁ బ్రాణముపైన
నైతము లక్ష్యముంపఁగూడదు. ధర్మవిరుద్ధ మెచటనైన జరిగినచో
దానినిఁ దొలఁచుటకు నెంతటి సాహసకర్మమునుగాని యొనర్ప
వలయును. యోధుఁడగు క్షత్రియుఁడు యుద్ధమొనర్చినచో ధర్మ
స్థాపన మొనర్చినవాఁడౌటయేగాక కీర్తి నార్జించిన వాఁడగును.
యుద్ధమునఁ జచ్చినచో నట్టివీరునకు స్వర్గసుఖము సంభవిల్లును
గాని పాపమురాదని హిందూమతము. ఇఁక ధర్మాధర్మ సూక్ష్మ
ములు నిర్ధరించుట రాజుల పని యగునుగాని యోధుల పని గాదు.
రాజభృత్యన్యాయమనుసరించి ప్రతియోధుఁడును యుద్ధమొనర్పక
తప్పదు. అట్టి యుద్ధమునుండి తప్పించికొనిన పంద మహాపాతక
మొనరించిన వాఁడయి రౌరవాది నరకముల పాల్పడును. అర్జునుఁ
డొనరించునది ధర్మయుద్ధము. అర్జునుని సాహస విక్రమములు దశ
దిశలందు వ్యాపించియుండెను. అట్టి వీరుఁడు యుద్ధభీరువైనచో
దేహానంతరమున నరకప్రాప్తియును బ్రాణమున నుండునపు డపకీర్తి
కిని, నపహాస్యమునకును లక్ష్యభూతుఁడయి జీవచ్ఛవత్వమును గాఁ
గలడని భగవంతుఁ డర్జునునకు నొత్తియొత్తి చెప్పెను. యుద్ధమొన
ర్చినచో స్వజన సంహారమునుండి తనకుఁ బాపమువచ్చునని యర్జు
నుఁడు భీతిల్లెను. యుద్ధము వదలినచో మహాపాతక మొనర్చినవాఁ
డవగుదువని భగవంతుఁడు బోధించెను. స్థైరితిగ నర్జునుని మానస

వ్యాకులతను బోగొట్టి, ఫలాశారహితాచరణ మనుష్య కర్తవ్యమని యుక్తి జెప్పి క్షాత్రపులదూషణ, మానవునకు మరణమగ్గాధమని తెలిపి యర్జు నుని మానసమునందుఁ బౌరుషమునించి యుద్ధకర్మ మాచరింపుమని కర్మయోగోపదేశమునకుఁ బీఠికగా ముందు గొన్నివిధముల నుపదే శించుచున్నాడు.

2\. 39. ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిర్యోగే త్విమాం శృణు ।
బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ కర్మబన్ధం ప్రహాస్యసి ॥

అర్జునా! నే నిదివఱకుఁ దెలిపినది యాత్మతత్త్వ విషయమగు సాంఖ్య బుద్ధి. ముందు నీవుఁ దెలుపఁదగినది యేమియనః-ఏ బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడవై కర్మ ములవలనఁ గలిగెడి బంధములను బొందవో యట్టి యోగవిషయకమయిన బుద్ధిని చెప్పెదవినుము. ఈ శ్లోకము ముప్పది శ్లోకానంతరమే యుండవగినది. ఎటుల నెని మిది శ్లోకములు మధ్యన దూరి యివి ముప్పది తొమ్మిదవ శ్లోకమయ్యెనో తెలి యదు. సాంఖ్యయోగ మనునది శాస్త్రజన్య జ్ఞాన ముపదేశించుటకునై బోధింపఁ బడినది. కర్మయోగ మనునది యాచరణ విధానమును దెలుపునట్టిది. (Theory and practice) అర్జునా! ఈ కర్మయోగమును దెలిసివర్తింతువేనిఁ బరమార్థ జ్ఞానమునొంది సంసారమునుండి విముక్తుఁడవయ్యెదవు. సాంఖ్యబుద్ధికి నంతరంగ సాధనమగు శ్రవణాది యోగ్యత నీకు లేదు. నీ వత్యంత మలినమయమగు నంతఃకర ణము గలిగియున్నావు. కావున నీవు బహిరంగ సాధనమయిన కర్మమును బ్రారంభ మున ననుష్ఠింపవలెను.

1\. 12-30 శ్లోకములలోని సాంఖ్యము జీవాత్మనే బోధించునుగాని పర మాత్మను గుఱించి బోధింపదని విశిష్టాద్వైతుల వాదము.

2\. పరమాత్మను గుఱించిన్ని జీవాత్మను గుఱించిన్ని బోధించునని ద్వైత వాదము.

3\. జీవాత్మ పరమాత్మ లొక్కరైనందున పరమాత్మకే సన్వయించునని యద్వైతులవాదము.

ఈ శ్లోకమునందలి " యోగపదమునకర్థము " పాతంజలి సూత్రము లోని " యోగశ్చిత్తవృత్తి నిరోధః " చిత్తవృత్తిని నిరోధించుట యోగార్థమని

కాదు. కర్మానుష్ఠానమని యర్థము. విద్యావస్థయందు జ్ఞానోపదేశము జేయుటయు
నవిద్యావస్థయందు కర్మోపదేశముఁ జేయుటయుఁ దగుననియుఁ దెలుపఁబడెను.
జ్ఞానమునొకవేళ నుపదేశించినను బ్రహ్మవిషయమైన బుద్ధికలుగనియెడలఁ జిత్తదో
షము గలిగియున్నదని తలంచి యా చిత్తదోషము పోవుట కొఱకును నాత్మ తత్త్వ
సాక్షాత్కారము కలుగుటకును కారణమగు వేదోక్తకర్మమును ఫలాభిలాషను వదలి
సుఖదుఃఖములందు సమానబుద్ధి కలవాఁడవయి చేయవలసినదని బోధింపఁబడినది.
దీనినిఁబట్టి నిర్మలాంతఃకరణము గలవారికి జ్ఞానోపదేశము తగినదనియు మలినాంత
కరణము గలవారికి కర్మోపదేశము తగినదనియు మనమెఱుంగనగును. అయితే కర్త
యును గర్మమును గరణమును సర్వము మిథ్యయని తలంచి సకలకర్మములను సన్న్య
సించి యూరకయుంట సుఖముగా నుండునని యర్జునుఁడాక్షేపించునని సందియించి
భగవంతుఁడు పలికినదేమనః- నిజము, కర్త, కర్మ, కరణములు సర్వములు మిథ్యలు.
అది తెలియుటయే జ్ఞానము. అహంకార మమకారములతోఁ గూడిన సంసార
భ్రమమును, బోఁగొట్టునదవియేను. అయితే యట్టిజ్ఞాన మారూఢుని అనఁగా
బ్రహ్మనిష్ఠను బొందినవాని విషయమగునుగాని బ్రహ్మనిష్ఠను బొందవలెనను తలం
పుఁగల యారురుక్షువు విషయముగ నుండదు. ముముక్షువగువాఁడు కర్మముయొ
క్కయుఁ గర్మసన్న్యాసము యొక్కయు మార్గములు తెలియుట యత్యావశ్యకము.
కావుననే ప్రారంభమునఁ గర్మానుష్ఠాన విధానమును బోధించుట కొఱకు భగవం
తుఁడీ శ్లోకమును బలికెను.

ఆక్షేపణము:—ఈశ్వరుఁడే చేయువాఁడనియును, చేయించువాఁడనియును, ఫలము
ననుభవించువాఁడనియును నిశ్చయముగాఁ దలంచి ప్రవర్తించిన
యెడల సంసారబంధ నివృత్తియగునుగదా? అట్లగుచుండఁగా
నాత్మజ్ఞానముచేత – కర్మబంధము తెగునని చెప్పనేల?

సమాధానము:—అయ్యా! కర్మబంధము దేనివలనఁ బోవును. ఈశ్వరార్పణ బుద్ధి
చేతఁ గర్మములు చేయుటవలనఁ గర్మబంధము తెగునా? లేక
ఈశ్వరుఁడే చేయువాఁడనియును చేయించువాఁడనియును, కర్మ
ములయొక్క ఫలము ననుభవించు వాఁడనియును చెప్పుటమా
త్రముచేతఁ గర్మబంధములు తెగునా? అని విచారించి చూచిన
యెడల నా రెంటిలో నేదియును యుక్తముగ నుండలేదు. ఏల

యనః- పరమేశ్వరుఁడు లోకములో నెవరియొక్కయు సుకృత
దుష్కృతములను గ్రహింపఁడు. గనుక కర్మముల నీశ్వరార్పణ
ముగఁ జేయుట మాత్రముచేతఁ గర్మరాహిత్యము సంభవింపదు.
ఒకవేళఁ గర్మము లీశ్వరార్పణముగఁ జేయుట మాత్రముచేత నై
ష్కర్మ్యము సంభవించునని యంగీకరించినను ననేకకోటిబ్రహ్మ
కల్పములందుఁ జేయఁబడినవియును నీశ్వరార్పితములు గానివి
యును నగు సుకృతాదికర్మములకు నివృత్తి సంభవింపనేరదు.
మఱియును, పరమేశ్వరునియందలి భక్తి యీ జన్మమునందలి
దగుటవలనఁగూడ పూర్వజన్మమునందలికర్మమున కర్పణము
సంభవింపనేరదు.

జన్మ మెప్పుడు కలిగినదో యదిమొదలుకొని భక్తి కలిగినదని చెప్పినయె
డల పూర్వజన్మమునందే ముక్తుఁడు కావలసి యుండును. కావున నేవిధముగఁ జూచి
నను కర్మముల నీశ్వరార్పణము చేయుట మాత్రము చేతనే నైష్కర్మ్యము కలుగు
నని చెప్పుట యుక్తముగాదు. తనచేతఁ జేయఁబడిన కర్మము ఫలము కలుగఁ జేయక
పోనేరదు. కావున నీశ్వరుఁడే చేయు వాఁడనియును, జేయించు వాఁడనియును,
బలుకుటచేఁ గర్మబంధము నివర్తించి పోనేరదు. అయితే, యోగబుద్ధితో ననఁగా
గర్మమార్గబుద్ధితోఁ గూడుకొనిన వాఁడయినయెడలఁ గర్మబంధము వదలఁగలఁడు.
అనఁగా ఫలాభిలాషను వదలి కర్మమును జేసినయెడల నట్టి కర్మము బంధమును గలు
గఁ జేయఁ జాలదు. కావున మోక్షమును గోరువాఁడు నిష్కాముఁడై చిత్తశుద్ధి
కొఱకు గర్మమునుఁ జేయవలసినది. ఎటులాలోచించినను నిర్వికార శుద్ధాత్మ జ్ఞాన
మువలననే కర్మబంధము నివర్తించి పోవునని తెలియవలెను. భగవంతుఁ డిదివరకు
నుపదేశించిన జ్ఞానయోగమును ముగించి యాజ్ఞానయోగమునకు సాధనమైన కర్మ
యోగమును నీ శ్లోకముచేఁ గొనియాడుచున్నాఁడు.

2. 40. " నేహాభిక్రమ నాశోస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే, ।
" స్వల్ప మప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్. ॥

అర్జునా! ఫలాభిలాషను వదలి కర్మమును జేయుటకుఁ బ్రారంభించి

యంత్రటితోఁ జాలించి కొనుట చేతఁగూడ ఫలము కలదు. మఱియును, ప్రారంభించిన పిదప ముగియుటకుఁ బూర్వమనఁగా మధ్యకాలమునందు స్వల్పదోషము లేవియైనను గలిగినప్పటికిని దోషములేదు. మఱియును మోక్షమార్గరూపమయిన యీ నిష్కామకర్మమును కొంచెముగాఁ జేసినను, మిగుల గొప్పదయినట్టిన్ని జనన మరణ ప్రవాహ రూపమైనట్టిన్ని సంసారము వలనఁ కలిగిన భయమునుఁ దొలఁగఁజేయును.

కామ్యకర్మము లొనరించునపుడు మంత్ర వర్ణాద్యవయవములలో నేలోపము కలిగినను దోషము కలుగును. నిష్కామ కర్మ మొనరించునపుడట్టి లోపములు కలిగినను దోషమురాదు. ఏ ఫలము నభిలషింపక చిత్తశుద్ధికొఱకు యజ్ఞాది కర్మములను నారంభించి పూర్తిగఁ జేయలేక శక్త్యానుసారముగఁ గొంచెముగఁ జేసినను నా యజ్ఞాది పుణ్యకర్మములు గొప్ప సంసార భయమునుఁ బోఁగొట్టును. నిష్కామ కర్మము లెవ్వియొనర్చినను నెంతమాత్ర మొనరించుచు వదలినను చిత్తశుద్ధి పూర్వకమగు ఫలమున్నదిగాని దోషమేమాత్రములేదని నిష్కామ కర్మయోగమును భగవంతుఁ డీశ్లోకమునఁ గొనియాడినాఁడు. కామ్యకర్మమునకును నిష్కామకర్మమునకునుగల భేదమగపఱచినాఁడు. ఇట్టి కర్మమొనరించుటచే యమునిభయముసైతముండదని యర్థమగుచున్నది.

2. 41. " వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకేహ కురునన్దన ।

" బహు శాఖా హ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయో వ్యవసాయినామ్ ॥

అర్జునా! ఈ విధానమునందు నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధియొక్కటియే ముఖ్యము. నిశ్చయము లేనివారి బుద్ధులు లెక్కలేనివియును గర్మాపేక్షనుబట్టి యనేకశాఖలుగలిగినవిగాను నుండును. ప్రతిమనుజుఁడును నాత్మ నిత్యమను బుద్ధి గలిగి యుండవలెను. ఆ బుద్ధియం దెట్టి చాంచల్యమును గూడదు. మఱియొక ముఖ్యమైన హితోపదేశ మేమనినఁ బ్రతిమానవుఁడును గర్మ మాచరింపవలెను. ఆ రీతిగ నాచరించుటలో నందునుండి తనకేఫలము నపేక్షింపరాదు. ఇట్టి కర్మాచరణము లభ్యసించుచు వచ్చినయెడల మానసక్షేత్రము శుద్ధిపడి యాత్మతత్వ మెఱుంగుటకుఁ గారణమగును. ఈ కర్మాచరణమునుండి మానవుఁ డేకాగ్ర చిత్తుఁడగుటకుఁ గారణమగును. ఫల మపేక్షించుచుఁ గర్మము లాచరించు చుండినచో ఫలము లనేకవిధములగుటచే మనస్సు ననేకమార్గములు ద్రొక్కుచుండును. దానినుండి చిత్తస్థై

ర్యము కలుగదు. చిత్తస్థైర్యము కలుగక యాత్మతత్వమెఱుఁగుట సాధ్యముకాదు. కావునఁ జిత్తస్థిరత్వ మభ్యాసయోగమున నార్జింపవలెను. నిష్కామ కర్మాచరణ మున నట్టి యభ్యాసయోగము లభించును. కర్మ ప్రాముఖ్య మింతగనున్నది. జీవునికి బంధహేతువు కర్మమేను. బంధవిమోచన కారణముఁ గర్మమేను. ఇట్టికర్మమేమి? ఇదియెప్పుడు వచ్చినది? యని ప్రశ్నలడుగవచ్చునుగాని సమాధాన మిచ్చుట కష్టము. భాష్యకారులెల్లరు గర్మమనాదియని నిర్ధరించినారు. అనఁగా నాదిలేనిది. అయితే దానికి నంత్యము కలదు. దానికి నంత్యము కలిగించుట మానవయత్నసాధ్యము. ఆత్మైకత్వము గలిగినపుడు కర్మమునకు నంత్యము గలుగును. అంతవఱకును నిష్కామ కర్మమొనర్పక తప్పదని భగవంతుఁ డుపదేశించెను. మనస్సు రెండువిధములుగ నుండును. శుద్ధము. అశుద్ధము,

“ మనో హిద్వి విధం ప్రోక్తం శుద్ధంచా శుద్ధమేవచ ।

“ అశుద్ధం కామసంకల్పం శుద్ధం కామవివర్జితం ॥

కామసంకల్పమును వదలి, యీశ్వరార్పణముగ నొనర్పఁబడు వ్యవసాయాత్మక కర్మఫలము సంసార తరణమని భగవంతుఁడు కర్మయోగమును బోధింప నుపక్రమించుచున్నాఁడు.

పై శ్లోకమునందు భగవంతుఁడు సాంఖ్య బుద్ధి యనియును యోగబుద్ధి యనియును రెండుబుద్ధులు మాత్రము వచించెనుగాని, మిగతవియగు తార్కిక, వైయాకరణ, మీమాంసక, బౌద్ధ, నాస్తికాదిబుద్ధు లెవ్వియును నుడువఁడాయెను. కారణమేమనిన:-జ్ఞానము గలుగుటకు సాధనమైన యోగమును, సాధ్యమైన సాంఖ్యమును నను రెండు బుద్ధులు మాత్రమే సంసార నివర్తకములును, మోక్షమునకు సాధనములును, వేదాదిప్రమాణ సిద్ధములును నగుటవలన నీ రెండుబుద్ధులుమాత్ర ముపదేశించెను. ఈ రెండుబుద్ధు లెవరికిఁ గలుగునో వారికి నితరములైన విపరీతబుద్ధులు కలుగవు. ఇతరములైన బుద్ధులు మోక్ష ప్రతిబంధకములును సంసారవృద్ధికి హేతువులు నగుచున్నవి. కావున విపరీతబుద్ధులు గలవారికి నానావిధ మనోరథములు కలుగుచుండును. దానికిఁగాను వారు కామ్యకర్మము లొనర్తురు. వారికి భగవదర్పణ బుద్ధియుండదు. కావున నట్టివారు సంసార సాగరమున మునిఁగి నశింతురు.

మోక్షకారణసాధనము బుద్ధియెటులగును? బుద్ధిజడమాయెనే జడమునకు మోక్షము కలిగించు శక్తి యెటులవచ్చెను. ఇఁక నాత్మకార్యము మోక్షమందు మాయాత్మనిర్గుణము నిష్క్రియాకారియని తెలుపఁబడినది. కావున నాత్మకు స్వాతంత్ర్యము లేదయ్యె. ఆత్మయు, బుద్ధియు, రెండు నస్వాతంత్ర్యశక్తులైనపుడు, క్రియాకారిత్వ మెటుల సిద్ధించును? ఈ యాక్షేపణము స్వాభావికముగ సిద్ధించును. సమాధాన మేమనిన:- నాత్మమూలమున నిర్గుణ శుద్ధ బుద్ధ ముక్త స్వరూపమైనను కర్మవాసనా ద్యుపాధులచేఁ జుట్టబడినపుడు దానిలో నిలువఁజాలని కారణమ్మున నాత్మకు నట్టి కాలంబున మాత్ర మాగంతుక ప్రేరణ శక్తి కలుగుననిన్ని యాంబలముచే బుద్ధికి వివేకజ్ఞానము కలుగుననిన్ని దానిచే జ్ఞానముద్భవించుననిన్ని బుద్ధియాజ్ఞలను దిరస్కరించిన యింద్రియములకార్యములవలన నజ్ఞానము సంభవించు ననిన్ని తెలుపఁబడినది. దీనినిఁబట్టిచూడ నుపాధిబలమున నాత్మ కొన్ని కాలములం దుపగుణమగునని యేర్పడును.

సంసారమెట్లు నశించును? అది నశింపదేని మోక్షము కలుగదుకదా? అని ప్రశ్నింతువేని తెలిపెదను వినుము:-

అన్వయ వ్యతిరేకమను ప్రమాణముచేతను, పదార్థపరిశోధకమైన వేదాంతశాస్త్రముచేతను నాలోచింపఁగా ననేక జన్మములందుఁ బుణ్యకర్మములు చేయుటవలనఁ జిత్తశుద్ధి గలవారికి వివేకరూపమైన బుద్ధి గలుగుచున్నది. ఆ వివేకరూపబుద్ధిచేత నిర్మలమైన మంచిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఆ నిర్మలజ్ఞానముచేత పైన వివరించిన విపరీత బుద్ధులు నశించు చున్నవి. ఆవిపరీతబుద్ధులు నశింపగా సంసారమనునది తనకు నాధారముగు నజ్ఞానము లేకపోవుటచేత నుండుటకు శక్తిలేనిదయి నశించును. అజ్ఞానముండినపుడే సంసారమున్నది. అజ్ఞానము లేకున్న సంసారముండదు. పూర్వోక్తమైన నిర్మలజ్ఞానమునుండి మోక్షము కలుగుచున్నది. ఆ నిర్మలజ్ఞానము లేకున్న మోక్షము సంభవింపదు. ఇట్టి యన్వయ వ్యతిరేకప్రమాణముచేతఁ గలిగిన జ్ఞానము సంసారమును నశింపఁజేసి, మోక్షము కలిగించుటకు హేతువగును, వ్యవసాయాత్మికబుద్ధి లేనివారికి విపరీతబుద్ధులు కలుగుచుండును. ఇకఁ బదార్థ పరిశోధకమైన వేదాంతశాస్త్ర మెట్టిదియన "భీష్మాదులు నశించుదురనిన చోట" భీష్మాది పదములకు వాచ్యార్థములైన శరీరములు నశించుచున్నవనియా? లేక భీష్మాది పదములకు లక్ష్యార్థములైన యాత్మలు నశించు చున్నవియా? అని

విచారించి లక్ష్యార్థమైన యాత్మ నిత్యముగనుక నశింపనది యనియును, వాచ్యా
ర్థములైన శరీరము లనిత్యములు గనుక నశించుచున్నవనియును యుక్తియుక్తముగ
యాథార్థ్యమునుఁ దెలుపు శాస్త్రము. పై రెండు ప్రమాణములనుఁబట్టి జనించిన
యాత్మ తత్త్వజ్ఞానమునందు వ్యవసాయాత్మికబుద్ధి కలిగినవానిసంసారము తొ
లంగును.

42. " యా మిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవద న్త్యవిపశ్చితః
" వేద వాద రతాః పార్థ, నాన్య దస్తీతి వాదినః

వేదమునం దనేక భాగములు కర్మకాండమును జెప్పునట్టివి. స్వల్పభాగ
ములు జ్ఞానకాండమును దెలుపునవి. అందుఁగర్మములను జెప్పునట్టిభాగము లాకర్మ
ములందు మిగులయాసక్తి గలుగుటకు గాను క్రతువులను జేసినయెడల నఖండసుఖ
మును గలుగఁజేయునని ఫలస్తుతులు పలుకుచుండును. అట్టివేదవాక్యములన్నియు
నర్థవాదవాక్యములు. అట్టివేదవాక్యములను స్వల్పజ్ఞానముగలవారు వేదార్థతత్త్వ
మునుఁ దెలిసికొనఁజాలక నమ్మి కార్యాకార్య విచారములేక స్వర్గాదిఫలమే యుత్తమ
ఫలమనియును దానికంటె నన్యమైనవస్తువు లేదనియును బలుకుచున్నవారు. అట్టి
వారికి వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి జనింపదు.

పూచిన మోదుగచెట్టు సాధారణముగాఁ జూచుటకు రమ్యమై యుండును.
అటులనే విఫలతయు నుండును. ఆయందమునకుఁ దగిన ఫలములే మాత్రమును లేవు.
రుచికరములు గావు ప్రాణాపాయ కరములుగ నున్నవి. అర్థవాదములుగల వేదము
లట్టివేను. ఆవాక్యములనిత్యఫల ప్రతిపాదకములు. అర్థవాదములందు మానసముంచి
తత్ఫలాభిలాషచేఁ జేయంబడు కర్మములు బంధములై పరిణమించును. అట్టివారు
వేదార్థ తాత్పర్యజ్ఞానములేని యవివేకులని తెలియవలెను. స్వర్గాదికమే పరమపురు
షార్థమని తలఁచునట్టివారికి నంతఃకరణములందు యోగబుద్ధిపుట్టదని యీ శ్లోకము
మొదలుకొని మూడుశ్లోకములందు బలుకఁబడినది. కాముకులు కష్టములను గలుగఁ
జేయునట్టికర్మలనవలంబించుటకుఁగారణమును, దెలియఁజేయుటకునై ముందు శ్లో
కము వ్రాయఁబడినది.

శ్రీ శంకరాచార్యులవారు కామ్యకర్మములను గురించి వేదములుపలుకు కర్మ
కాండవననుసరింపరాదని పలికిరి, శ్రీరామానుజాచార్యుల దేరీతిగ నభిప్రాయపడిరి.

శ్రీమధ్వాచార్యులు మాత్రము వేదములెల్ల నిశ్చయమ్ముగు జ్ఞానార్థమే బోధించుననియును దానిలోని బాహ్యార్థమును మాత్ర మవలంబించి జనులు కామ్యకర్మములొనరించుచున్నారనిన్ని యంతరార్థముఁ దెలియఁ జాలకయున్నారనిన్ని యర్థముచేసిరి. వేదవాదరతాః. అనగాబాహ్యార్థమని తాత్పర్యపడినారు.

43. కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మ కర్మ ఫల ప్రదామ్॥,
క్రియా విశేష బహుళాం భోగైశ్వర్య గతిం ప్రతి॥.

అవిద్వాంసులు కామాసక్తులగుటచేత మోక్షమొకటి యున్నదనియే తలఁపక స్వర్గాది సుఖమే ముఖ్యమైనప్రయోజనమని తలఁచి యేవాక్యములు, స్వర్గాది సుఖముననుభవించుటకును పశుపుత్రకళత్రాదిసకలసమృద్ధిగలుగుటకును, సాధనములో, యేవాక్యములచేత నుత్తమమధ్యమాధమములును కర్మఫలములును, నయి దేవజన్మము, పశ్వాదిజన్మము; మనుష్యజన్మము కలుగునో, యట్టిమాట లాడుచు మూఢులై జననమరణరూపమైన సంసారమందుఁ బ్రవర్తించుచున్నారు. ఫలాభిలాష చేతనే కర్మమును జేయవలసినదని పలుకుపూర్వమీమాంసకులు చూచుటకు మాత్రము మనోహరముగా నుండునట్టి యర్థవాదములయందలి విషయములును సత్యములని తలఁచుచున్నారు. అర్థవాదములుగ ఆ శ్రుతులు వేదాంతర్గతములు కావున నవియప్రామాణ్యములుకావు. అయితే యవిబోధించు కామ్యకర్మములు దుఃఖహేతువులగు జన్మములను వర్ణాశ్రమాద్యభిమానమే నిమిత్తముగాఁగల కర్మములును, నశించునట్టి స్వర్గపశుపుత్రాది సంపదలను తెంపులేకుండు నటుల గలుగజేయుచుండును. అవియెప్పటికిని విశ్రాంతికలుగఁజేయఁ జాలవని దెలియవలెను.

2. 44. భోగైశ్వర్య ప్రసక్తానాం తయాపహృతచేతసామ్॥
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి స్సమాధౌ న విధీయతే.

అటువంటికామాసక్తులైస్వర్గాదిసుఖమే ప్రధానమని తలఁచిస్రక్చందనాది విషయసుఖానుభవమును, బ్రభుత్వమునుఁగోరి వానియందే మనస్సుగలవారయి యాకర్మములను జేసినయెడలభోగైశ్వర్యాదులు గలుగునను నట్టివేదముయందలి

వాక్యములను పూచినమోదుగువలె ఫలములేనివని యెఱుఁగక నమ్మి భ్ర

ంములను పూచినమోదుగువలె ఫలములేనివని యెఱుఁగక నమ్మి

న కీతాత్పర్యమని నిశ్చయించి చెప్పఁదగిన ప్రజ్ఞలేనివారికి

నిశ్చయాత్మికమైనదియు నాత్మస్వరూపమును దెలిసికొనుటకు సాధనమైనదియునగు సాంఖ్యయోగ రూపబుద్ధి వారి యంతఃకరణముల యందెంతమాత్రమును గలుగదు గావున వారాత్మస్వరూపజ్ఞానములేని వారయి మోక్షమును బొందక సంసారమందే యెల్లప్పుడు బ్రవర్తింతురని తాత్పర్యము.

పై శ్లోకమునందు "వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిస్సమాధౌ నవిధీయతే" అనియున్నది. నిశ్చయమే స్వరూపముగాఁగల సాంఖ్యయోగ రూపమైన బుద్ధి, యంతఃకరణమున జనింపదని యర్థము. ఇచట సమాధిశబ్దమునకు నంతఃకరణమని యర్థము. కొందఱు చిత్తవృత్తి నిరోధమని యర్థమని యెదరు. సకల ప్రపంచమును బరమాత్మ యందుండును గనుక పరమాత్మ సమాధియని కొందఱందురు. నేనే బ్రహ్మమని తలఁచికొని యుండుట సమాధియని మఱికొంద ఱందురు. చిత్తైకాగత సమాధియని కొందఱందురు. ఏ యే సందర్భమున నే యే యర్థముఁ జెప్పవలయునో యా సందర్భోచితముగ సమాధిశబ్ద మన్వయింపవలెను. ఇచట సమాధిశబ్దమునకు నంతఃకరణమని యర్థము చేయవలెనుగాని మఱి యేయర్థమును సరిపడదు.

కామ్యకర్మములకుఁ జిత్తశుద్ధి గల్గించునంతటిశక్తి యుండినను నవి ఫలాభిలాషచేతఁ జేయఁబడిన వయ్యేనేనిఁ జిత్తశుద్ధి గలిగింపఁ జాలవు. ఒకవేళఁ గలిగించునని తలఁచినను నది యాత్మజ్ఞానమునకు నుపయోగింపదు. కామాత్మలును స్వర్గపరులును నగువారు యోగబుద్ధిని, దానిఫలమునుఁ బొందఁజాలరు. "కారణాభావే కార్యాభావః" యను న్యాయానుసారముగఁ గారణమగు యోగబుద్ధిలేని వారికిఁ గార్యమగు మోక్షము కలుగనేరదు. కావున ఫలాభిలాషచేతఁ గర్మములు చేయఁగూడదనిన్ని యట్టివారికి మోక్షము కలుగనేరదనిన్ని తాత్పర్యము. ఈ విషయమును నర్జునునకుఁ జక్కఁగఁ దెలియఁజేయుటకుఁ బైమూడు శ్లోకములు చెప్పఁబడినవి.

అల్పజ్ఞులగువారు వేదములందుఁ జెప్పఁబడుస్వర్గాది ఫలములందాసక్తులగుటచే స్వర్గాదులకంటె నధికమయినఫలము లేదనిచెప్పుదురు. కామములకు లోనగు మనస్సుకలవాడునైతము స్వర్గమే పరమపురుషార్థమని తలంచి కోరుచుండును. స్వర్గాదిఫలముల ననుభవించినపిదప మఱల జన్మకర్మములఁ గలిగించునదియు, నానావిధ కర్మములను బ్రతిపాదించునదియు భోగైశ్వర్యములు గలిగించుటకుఁగాను ప్రవ

ర్తించునదియును మోక్షరూప ఫలము పురుషార్థము కామించేసి యాసాతరమణీ యంబునుసగు వేదవాక్కులను ప్రధానములుగఁ బలుకుచుందురు. అట్టివారి వాక్కులువిని జనులు జ్ఞానహీనులయి భోగైశ్వర్యములు పొందుచు వానియందె యాసక్తులయి యుందురు. అట్టివారి మనస్సు నందొకా నొకప్పుడును మున్ను చెప్పిన వ్యవసాయాత్మక బుద్ధి పుట్టదు. భారత యుద్ధకాలములోనే యాస్తికులలో రెండు వాదములుండెను. కొందఱు వేదకర్మము లవశ్యకర్తవ్యములనిన్ని యవియే మనుజునకు సర్వసుఖములు సమకూర్చునవి యనిన్ని వానిని వదలి, యే సుఖమును మనుజుఁ డార్జింప మార్గము లేదనిన్ని వాదించుచుండిరి. మఱికొందఱు వేద కర్మ మార్గములు సరికావనిన్ని వేదాంత మార్గమే స్వర్గాది సుఖమునకంటె హెచ్చగు మోక్షానందము కలిగించునట్టిదనిన్ని వాదించుచుండిరి. భగవంతుఁడు తన బోధనలో వేదవాదులు చెప్పురీతి వేఱుమార్గము లేదనునది తప్పనిన్ని. వేదాంతులు వాదించునదియే సరియయిన మార్గమనిన్ని, వేదకర్మములు మానసశుద్ధికిగాను నిష్కామ ప్రవర్తకులై యొనరింపవలె ననియును, కామ సంకలిత చిత్తమునఁ గర్మములొనరించినచోఁ జిత్తశుద్ధి కలుగదనిన్ని; చిత్తశుద్ధిలేనివానికి మోక్షము లేదనిన్ని మోక్షముకలుగునపుడు "పునరపి జననం పునరపిమరణం" మనురీతిగ జనన మరణాది దుఃఖములు గలుగుచుండుననిన్ని బోధించెను. ఈ విషయమునే భగవంతుఁడు మఱలఁ బలుకుచున్నవాఁడు.

ఈ శ్లోకములోని "సమాధి" శబ్దమునకు నద్వైత విశిష్టాద్వైతులు మానసమని యర్థముచేసిరి. ద్వైతులు దైవమునందు నిజమగు విశ్వాసమని యర్థము చేసినారు.

2. 45. త్రైగుణ్య విషయావేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున ।
నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్ ॥

అర్జునా! వేదములు సత్త్వ రజస్తమములతోఁ గూడినవారికిఁ దత్తదనురూపఫలమును బ్రతిపాదించుచున్నవి. కాబట్టి త్రిగుణాతీతుఁడవయి శీతోష్ణాది ద్వంద్వములను విడిచి యెప్పుడును సత్వగుణ ప్రధానుఁడవయి యోగక్షేమముల నపేక్షింపక యుండుము. ఇటులుండిన వారికే యాత్మవిషయకజ్ఞానముగలుగును.

పరస్పర విరోధార్థములిచ్చు రెండువాక్యములున్నవి.

అవి యెవ్వియనిన:—

(1). త్రైగుణ్య విషయావేదా, నిస్త్రైగుణ్యోభవార్జున

(2). నిత్యసత్త్వస్థః..........భవ

సాత్విక రాజస తమోగుణ సహితమగు సంసారాభివృద్ధినిఁ దెలుపునవి వేదములు కావుననీవు త్రైగుణ్యములగు సాత్విక రాజస తామస గుణములనుండి నిర్గతుఁడవయి సదా సాత్వికగుణము నాశ్రయింపుమని యున్నది.

సాత్విక రాజస తామస గుణములను వదలి సదా సాత్వికగుణము నాశ్రయింపు మనుట విరుద్ధము. సమాధానమేమన; సాత్విక రాజస సాత్విక గుణముల సమాహారము త్రైగుణ్యము. అనఁగా సంసారము వేదము సంసారాభివృద్ధి నొనరించు కర్మకాండము బోధించును. కావుననీవామార్గము నాశ్రయింపక నిస్త్రైగుణ్యుఁడవైనిత్యసత్వస్థుఁడగుటకు నపేక్షింపుము. అనఁగా సదాకాల ముండు నట్టి సత్త్వగుణ మెవనికిఁగలదో యట్టిబ్రహ్మము యొక్కస్థితినందుటకుఁ బ్రయత్నింపుము. భాష్యకారులు మఱికొన్ని యర్థములు చేసినారు. అన్నిఁటిలోను పైయర్థమే సమంజసముగ నున్నది. ఇందు మఱియొక సంశయము కలుగుచున్నది. వేదములెల్లను సంసారాభివృద్ధికరములగు సుఖములిచ్చు కర్మముల బోధించునవియేనా? మోక్షమార్గంచువిధమును దెలుపవా? దీనికిసమాధానమేమనిన; "వేదములు త్రైగుణ్యవిషయ" ములన త్రిగుణమిశ్రితమగు సంసార విషయము విశేషముగ బోధించునని యర్థమగును గాని సదా సాత్వికగుణము బోధింపవని యర్థముకాదు. అటులనినచో వేదములకు నిందవచ్చును. వాస్తవముగ వేదములలో ననేక ఋక్కులు జ్ఞానవిషయమును బోధించును. వానినిఁబట్టి కదా యుపనిషదాది వేదాంత గ్రంధములు పుట్టినవి.

పై శ్లోకమునందు యోగక్షేమములను రెండు శబ్దములున్నవి. యోగ మనఁగాఁ దనకు లేనిదానిని సంపాదించుకొనుట. క్షేమమనఁగా నుండిన దానిని రక్షించికొనుట.

పై శ్లోకమునందుఁ ద్రిగుణములవిషయము గొప్పఁజేసి పలుకఁబడినది.

ఈ త్రిగుణములెవ్వి? ఇవి పుట్టుట యెట్టుల? వీని లక్షణములేమి? యను విషయ మించుక తెలియుట యవశ్యకము. కపిలముని సాంఖ్యము రీతిగ ననాదిగఁ బ్రకృతియను వస్తు వుండును. దానినుండియే యీ ప్రపంచము. దానినుండియే దేహతత్త్వము లెల్ల నుద్భవించినవి. ఆ ప్రకృతి త్రిగుణాత్మకమైనది. తామస రాజస సాత్త్వికములే త్రిగుణ ములు. తామసగుణ లక్షణమేమన: చలనరాహిత్యము నిద్రాసక్తత-పనులొనర్చ నసమర్థత, జ్ఞానహీనత. రాజసగుణలక్షణ మేమన: సదా కాలము సాహసపుఁ బను లొనరింప యత్నించుచుండుట. సదాకాలము సుఖమనుభవింపఁ గోరుచుండుట. ఆటపాటలపై విశేషాభిలాష కలిగియుండుట.

సాత్త్విక లక్షణ మేమనిన:-జ్ఞాన మార్జింప నిచ్ఛయించుచుండుట. శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములకు లోఁబడక యుండుట. మితాహారత్వము.

ప్రకృతియందుఁ బై గుణములెల్ల మిశ్రమములైయుండి యొక్కొకరి యందు నొక్కొకగుణము పూర్వజన్మ కర్మానుసారముగఁ బ్రాధాన్యతఁ గను చుండును. కావుననే మనుజు లిన్నివిధముల గుణ, ప్రజ్ఞ, బుద్ధి భేదములచే నున్న వారు. ఎల్లకాలము సాత్త్వికగుణ ప్రాధాన్యముఁగల మనుజుఁడు జ్ఞానవంతుఁడగును.

పై విషయమునే మఱల నించుక పెంచి వ్రాయ యత్నించెద. సత్త్వరజ స్తమోగుణములు మూడును మిశ్రమయి యుండునది త్రిగుణము. ఇదియే జగ త్కారణమైన యవ్యాకృతమనిన్ని మాయా తత్త్వమనిన్ని పిలువంబడును. ఇట్టి మాయా తత్త్వమునఁ బుట్టిన జగత్తు త్రైగుణ్య మనఁబడును. అట్టి జగత్తును బ్రతి పాదించి చెప్పునట్టివి వేదములు. కావుననే వేదములు త్రైగుణ్య విషయములని పలుకంబడినవి. వేదములన్నియును సాధ్యసాధన సాధకఫలస్వరూపముగాఁగల లోకమును బ్రకాశింపఁ జేయునని యర్థము. కావున వేదములను త్రిగుణాత్మకమగు లోకమును వదలి యాత్మను బొందను గోరవలెనను శ్రుతి ప్రమాణాను సారముగ "నిస్త్రైగుణ్యోభవ" యని బోధింపఁ బడినది. అనఁగా వేదములను వేదకర్మ ములను నా కర్మఫలములను వదలినవాఁడవగుమని యర్జునునకు భగవంతుఁడు బోధించినాఁడు. అయినను బహిర్ముఖుఁడయిన వానికి నన్నఁగా నీవు నేనను భేదజ్ఞాన ముగలవానికి బ్రహ్మనిష్ఠయును మోక్షమును గలుగదు గనుక "నిర్ద్వంద్వోభవ" నామరూపములను గ్రహింపనివాఁడవగుమని తెలుపఁ బడినది. నిద్రను బొందువాఁ

డుఁగూడ నామరూపములు వదలును. అట్టివానికిఁ గూడ మోక్షము గలుగునాయని ప్రశ్నింపనగును. కావుననే "నిత్యసత్త్వస్థోభవ" సర్వకాలములందును బ్రహ్మనిష్ఠుఁడవుగమ్మని యుపదేశింపఁబడినది. బ్రహ్మవేత్త యగువాఁడు బ్రహ్మదృష్టిచేతనే శరీయాత్రను జేయవలసినదని తెలుపుటకయి "నిర్యోగక్షేమవాన్భవ" యని పలుకఁబడినది. ఈ రీతిగ భగవంతుఁ డర్జునునకు నుపదేశించి తన యుపదేశ తత్త్వమును దెలియఁజాలక యర్జునుఁడు వేదము లప్రామాణ్యములని తలఁచునేమో యని సందియించి ముందు వ్రాయఁబూనిన శ్లోకాభిప్రాయమును దెలిపెను. ఈ శ్లోకమునందలి విషయశబ్దమునకు "విషయము సంగతి" యని యద్వైతవాదము. బాహ్యార్థమని ద్వైతులు వాదించిరి.

ఈ శ్లోకార్థము, చిక్కులలో మునిఁగినదని భాష్యకారు లనేకులు తమకుఁ దోఁచినలాగు శబ్దార్థములను బట్టి యీడ్చినారు. పాండిత్యలక్షణమది. నాకొక యర్థము దోఁచినది. అది యెట్టిదనః- "త్రైగుణ్య విషయా వేదాః" వేదములు త్రిగుణ మిశ్రిత ఫలములిచ్చునవి. నీవు జ్ఞాన మపేక్షింతువేని "నిస్త్రైగుణ్యోభవ" ఆ త్రిగుణ మిశ్రితఫలము నపేక్షింపకు. ఏమిచేయవలెననిన.

"నిర్ద్వంద్వో నిర్యోగక్షేమ" రాజస తామస గుణద్వంద్వమును వదలుము. దానినుండి యైహిక సంబంధాపేక్షలు తద్రక్షణలను సాంగత్యదోషములు మానుదువు. తామస రాజస గుణములు పోయినచో సత్త్వగుణ మొకటి నిలుచును. "నిత్యసత్త్వస్థ" సాత్త్విక ప్రాధాన్యగుణమే నిత్యముగఁ గలిగియుండుము. అటులుండినచో "ఆత్మవాన్" యగుదు వనఁగా మానసము నధీనమందుంచికొనిన వాఁడగుదువు. ఈ యర్థమునందుఁ జిక్కులేమియు నుండవని నాకుఁ దోఁచినది.

2. 46. "యావా నర్థ ఉదపానే సర్వత స్సంప్లుతోదకే ।
"తావాన్ సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః ॥

అంతట నిండియున్న జలాశయము నందెంత జలము కావలసియుండునో యంతజలము నే గ్రహించునటుల జ్ఞానియగు బ్రాహ్మణునకు సమస్తవేదములందు నంతే ప్రయోజనముండవలెను. దప్పిగొనినవాఁడు నిండు తటాకమునుండి తన దప్పికిఁ దగినంత జలమును గ్రహించినరీతిగ నానా విషయములు ప్రతిపాదించు

వేదమునుండి ముముక్షువగువాఁడు తనకు నుపయుక్తమగు మోక్షసాధన సారమెంతకలదో యంతమాత్రము గ్రహించి మిగతది వదలవలెను. రుచ్యమగు నీరు నలుదిక్కుల నిండియుండ బావినీ రెవరు గోరుదురని కొందఱర్థము చేసినారు. బావినుండిగాని నిండు తటాకమునుండిగాని దప్పిగొనిన వాఁడెంత నీరు తనదప్పినార్పను కావలయునో యంతజలమే గ్రాహ్యనటుల తెలిసినవాఁడు వేదములనుండి తన జ్ఞానసాధనమున కెంత కావలయునో యంతమట్టుకు గ్రహించునని ఫలితార్థము. ఈ శ్లోకమునకు ననేకార్థములు వ్రాయఁబడినవి. అవి నాకు సమంజసములుగ లేవు. పై బోధనలు విని యర్జునుఁ డాత్మవిచారాయత్తచిత్తుండయి కర్మానుష్ఠానము బొత్తిగ వదలునేమోయని శంకించి యీ రీతిగ మఱలఁ బలికెను.

2. 47. "కర్మ ణ్యేవా ధికా ర స్తే మాఫ లేషు కదాచన ।
"మా కర్మ ఫలహేతు ర్భూర్మాతే సంగో స్త్వ కర్మణి॥

అర్జునా! నీకుఁ గర్మములం దే యధికారముండవలెను. గాని యెప్పుడయినను నా కర్మఫల మందధికారముండరాదు. నీవు కర్మఫలమునకుఁ గారణుఁడవు కావలదు. కర్మములను మాత్రము విడవకుము. కర్మములు సేయుము, ఫలము వదలుము. కర్మలు వదలకు. ఫలముఁ గోరకు. ఈ శ్లోకార్థమే భగవద్గీతలోని కర్మయోగమునకెల్ల బీజమంత్రముగ నున్నది.

అర్జునా! నీ విప్పుడు గురు భీష్మాది వధనుఁగూర్చి వ్యసనము నొందుచున్నావు. గనుక పామరుఁడవై యున్నావు. అక్కారణంబున నిప్పుడు నీవు వేదోక్త కర్మములను జేయుటకే యధికారివిగాని జ్ఞాననిష్ఠ కధికారివి కావు. ఆ కర్మముల నెల్లప్పుడు ఫలమును గోరక భగవదర్పణముగానే చేయవలెను. ఫలములను గోరి చేసినయెడల కర్మఫలమైన జన్మము నీకు సంభవింపక తప్పదు. అట్లని కర్మములను జేయకుండుటయందుఁ బ్రీతిఁగలవాఁడవుగాక ఫలమును గోరక యక్కరతో వేదోక్త కర్మములను జేయవలెను. కావునఁ బ్రకృతమందు యుద్ధకర్మము నీకుఁ జేయఁదగినదయి యున్నది. జ్ఞాననిష్ఠ యందర్జునునకు నధికారము లేదనిన, దానియందుత్తమాధికారు లెవరు? గౌణాధికారు లెవరు? అను ప్రశ్న రాగా, భగవంతుఁడీరీతిఁ బలికెను. ఎవఁడు పరిశుద్ధమైన యంతఃకరణముగల బ్రాహ్మణుఁడో, వానికి జ్ఞానమందు ముఖ్యాధికారమనియును, నితరునికి గౌణాధికార మనియును దెలిపెను. బ్రహ్మవేత్తలలో నుత్తముఁడగు వానికే సర్వకర్మసన్న్యాసమునం దధికారముగాని

యితరులకా యధికారంబులేదు. శోక మోహములుగల నీయందు బ్రహ్మనిష్ఠునియం దుండఁదగిన గుణములులేవు. అందువలనే నీకుఁ గర్మము నందే యధికారముగాని జ్ఞాననిష్ఠలయందుఁగాని సన్న్యాసమునందుఁగాని నధికారములేదు. బీజముండినపు డంకురముకలుగు విధమునఁ గర్మఫలము గోరినయెడల దుఃఖములకుఁ గారణము లగు జన్మాదులు కలుగును.

శ్రీ శంకరాచార్యులు సర్వులను గర్మాచరణములువదలి సన్న్యాసమవలంబిం పుడని బోధించినటుల జనులాడుదురు. అదితప్పు. స్థితప్రజ్ఞత్వము ముదిరినపుడే కర్మ సన్న్యాసమునకు వారనుజ్ఞ యిచ్చినారు. శ్రీ మధ్వాచార్యులవారు నిబేతాత్పర్య పడినారుగాని సన్న్యాసులు సైత మహ్నములగు కర్మము లొనర్పఁదగుననీ వాక్రు చ్చిరి. అహ్నములగు (సన్న్యాసులకు) కర్మములు వదలునాయని శంకరాచార్యుల వారు పలుకరు. అపరిహార్యములైన కర్మలు త్యజించుట సాధ్యమా అట్టిది యెవ్వరై నను బోధింతురా?

2. 48. " యోగస్థః కురు కర్మాణి, సఙ్గం త్యక్త్వా ధనఞ్జయ ।
" సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే ॥

అర్జునా! నీవు యోగనిష్ఠుఁడవై నేనుజేయు కర్మమువలన నీశ్వరుఁడు సంతోషింప వలయునను కోరికనుగూడ వదలి చిత్తశుద్ధివలన జనించు జ్ఞానముకలు గుటయందును కలుగకపోవుట యందును సముఁడవై స్వకులోచితములైన సత్కర్మ ములను జేయుము. జ్ఞానము లభించినను లభింపక పోయినను సమబుద్ధితో నుండుట యోగమనఁబడును.

ఈ శ్లోకమునందు " తత్త్వమసి " యను వాక్యములోని " త్వ "యను నాత్మ విచారమును బోధింపఁ బడినదని మధుసూదన సరస్వతుల భాష్యము.

2. 49. " దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధి యోగా ద్ధనంజయ ।
" బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః ॥

అర్జునా! సమత్వబుద్ధితోఁ గూడికొనిన నిష్కామ కర్మముకంటె కామ్య కర్మము మిగుల తక్కువ యయినది. కావున ఫలాభిలాషను వదలి కర్మమును జేయు ము. అట్లు చేయునప్పుడు పరమార్థ జ్ఞానముతప్ప మఱియెద్దియు సంసారబంధమునుఁ బోఁగొట్టఁజాలదని తలఁచి పరమార్థజ్ఞానమునే కోరుము. స్వర్గాదిఫలములను

గోపవారునీ చులుగనుక నీవు ఫలములను గోరకుము. కార్యమొనరించువాని యుద్దేశ్యమెట్టిది? కార్యమెట్టిది? యను రెండు విషయము లాలోచించునపుడు జనులు కర్మములొనరించువాని యుద్దేశ్యమునుబట్టి చేయఁబడు కర్మము యొక్క గుణావగుణములను నెంతురు. ఉద్దేశ్యము మంచిదిగనుండి కార్యమించుక దోషయుక్తముగ నుండినను గర్తను దూషింపరు. అటుగాక యుద్దేశ్యము చెడ్డదయినపుడు కార్యము మంచిదైనను జెడ్డయుద్దేశ్యముతోఁ బని యొనర్చెనని దూషింతురు. కావున గర్మము నికృష్టమనిన్ని యుద్దేశ్యము ముఖ్యమనిన్ని యిందులభావము.

పై రెండుశ్లోకములందును యోగశబ్దార్థమునకు సుఖదుఃఖములందును లాభాలాభములందును సమబుద్ధియని యర్థము.

2. 50. “ బుద్ధియుక్తో జహాతీహ ఉభే సుకృత దుష్కృతే ।
“ తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వయోగః కర్మసు కౌశలం ॥

అర్జునా! కర్మములను చేయునపుడు ఫలము సిద్ధించినను సిద్ధింపకపోయినను సంతోష వ్యసనములు లేక సమబుద్ధితో నుండువాఁడు, సుఖదుఃఖములకుఁ గారణములగు పుణ్యాపాపముల నీ లోకమునందే వదలుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి నీవు కూడ ఫలముకలిగినను, కలుగకపోయినను, సంతోషవ్యసనములు పొందక సమబుద్ధి కలవాఁడవయి స్వకులోచిత కర్మమును జేయుటకుఁ బ్రవర్తింపుము. కర్మములను జేయునపుడు సమబుద్ధి కలిగియుండునట్టి యోగము మిగుల సామర్థ్యము కలది. సమత్వబుద్ధితో నీశ్వరార్పణముగఁ గర్మములు చేసినయెడలఁ జిత్తశుద్ధి కలుగుననియును, చిత్తశుద్ధిద్వారా పరమార్థజ్ఞానము కలుగుననియును, పరమార్థజ్ఞానముచేతఁ బుణ్యాపాపములు రెండును పోవుననియును, దెలియుము. పుణ్యాపాపములను బోఁగొట్టు శక్తి జ్ఞానమునకుఁ గలదుగాని మఱి దేనికిని లేదు. కావున జ్ఞాననిష్ఠ నవలంబింపుమనిన్ని యాజ్ఞాననిష్ఠ కుదురుటకు సమత్వబుద్ధితో నీశ్వరార్పణముగఁ గులోచిత కర్మము లొనరింపుమనిన్ని బోధింపఁబడినది.

ఈ శ్లోకమునందలి “ సుకృతజహాతి ” యను విషయమున ద్వైతాద్వైతులకు భేద వాదములనేకములు పుట్టినవి. సుకృత దుష్కృతములు రెండును వదలినపుడే బ్రహ్మైక్యమని యద్వైతులమతము. ద్వైతులకు మోక్షమునందైక్యత ‹ సుకృత ఫలానుభవము తరతమముగ నుండుననని వాదము. ఇది యాక్షేప

2. 51. " కర్మజం బుద్ధియుక్తాహి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః ।
" జన్మ బంధ వినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్॥

సమత్వబుద్ధితోఁ గూడికొనిన పండితులు కర్మములవలనఁ బుట్టిన ఫలమునువదలి జన్మమనియెడు బంధములేనివారై సర్వోపద్రవ రహితమయిన యానంద పదవియనఁగా మోక్షమును బొందుదురు.

పాపములను వదలించికొనుట మానవునకు సహజమగునుగాని పుణ్యములను వదలించికొనుటకుఁ గారణమేమనిన:- పుణ్యమువలనఁ గలుగునట్టి స్వర్గాది భోగము తుచ్ఛమైనది గనుక యదియును నభిలషింపఁ దగినది కాదనియును, రెంటిని విడుచుటచేత బరమ పురుషార్థము కలుగుననియును దెలుపఁబడినది. ఫలాభిలాషను వదలి, కర్మములను జేయునట్టి విద్వాంసులు బుద్ధియుక్తులై యనఁగా జ్ఞానము, గలవారై జన్మమనియెడు బంధమును వదలికొని నిరామయమగు మోక్షమును బొందుదురు. సమత్వబుద్ధిలేక యొనరింపఁబడు కర్మఫలము, వాసనారూపముగ జీవినంటును. దీనినే సంస్కారఫలమని మనవారు వాడుచుందురు.

ఇదిసుకృత మనియును దుష్కృత మనియును రెండు విధములు. సుకృత ఫలము స్వర్గానుభవము. అనంతరము పునర్జన్మము. దుష్కృత ఫలము నరకానుభవము. అనంతరము పునర్జననము. జీవి యీరీతి సుకృత దుష్కృతఫలవాసనా బద్ధుఁడయి జనన మరణాదిక్లేశములకుఁ జిక్కును. అయితే సమత్వ బుద్ధియోగమునఁ గర్మమాచరించినచో జీవి తనకర్మవాసనలను వదలి బంధవిముక్తుఁడయి స్వైజప్రకాశ రూపమున ముక్తి నందునని భావము.

2. 52. " యదాతే మోహకలిలం, బుద్ధిర్వ్యతి తరిష్యతి
" తదాగంతాసి నిర్వేదం, శ్రోతవ్యస్యశ్రుతస్యచ॥

ఎప్పుడవివేక రూపమైన కాలుష్యమును దాటి నీచిత్తము శుద్ధమగునో యప్పుడు నీవు విన్నట్టిదియు, వినవలసినట్టిదియు నయిన విషయములెల్ల నిష్ఫలములయి యనాత్మవిచారము మానుదువు. అనఁగానన్ని విషయములందు నలంబుద్ధి కలుగును, ప్రజ్ఞాస్థైర్యరూపంబైన యోగముసిద్ధించును. మోహకాలుష్యమునుఁ గాల్చినవానికి శ్రోతవ్యమును శ్రుతమును, ద్రష్టవ్యమును దృష్టమును, జ్ఞాతవ్యమును జ్ఞాతమును, గ్రాహ్యమును గృహీతమును సర్వము మిథ్యయని తెలిసి వైరాగ్యముకుదురును.

నిర్వేదమనఁగా వైరాగ్యమని యద్వైతుల యర్థము; సంపూర్ణఫలమని ద్వైతార్థము.

2. 53. " శ్రుతి విప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా,
" సమాధా వచలా బుద్ధి, స్తదా యోగ మవాప్స్యసి॥

ముముక్షువుకు జ్ఞానయోగము సిద్ధించుటకు సర్వోత్తమకారణము వైరాగ్యము. ఆజ్ఞానమెటు సిద్ధించునను నదిన్ని యిందుఁ జెప్పఁబడును. చతుర్వేదముల యందునుఁ గొన్నిచోట్ల గర్మములను, నాకర్మ ఫలములును, నాకర్మముయొక్క నొప్పఁదనములును, నాకర్మోపాసనలును, నందులఫలమును, నందులమాహాత్మ్యమును, బ్రకటింపఁ బడుచున్నవి. కొన్నిచోట్ల సగుణబ్రహ్మమును, నాసగుణ బ్రహ్మము యొక్క మాహాత్మ్యమును నాసగుణబ్రహ్మమును సేవింపఁగలుగు ఫలాధిక్యమును బ్రకటింపఁ బడుచుండును. కొన్నిచోట్ల నిర్గుణబ్రహ్మమును, నానిర్గుణబ్రహ్మ జ్ఞానమును నానిర్గుణబ్రహ్మ జ్ఞానము ఫలనఁగలుగు ఫలాధిక్యమును బ్రకటింపఁ బడుచుండును. ఇవియన్నియును ముఖ్యములా? సగుణము మాత్రము ముఖ్యమా? నిర్గుణము ముఖ్యమా? ఇందులో నేవో రెండు మాత్రము ముఖ్యములా? అనిసందేహము కలుగును. కావుననట్టి సమయమునందుఁ బ్రజ్ఞచేత శాస్త్రములెల్లఁ జక్కఁగ నాలోచించి శ్రుతిస్మృతులయుక్తులచేతను, సద్గురూపదేశముచేతను, సకలవేదములు నద్వితీయ బ్రహ్మమునే చెప్పుచున్నవని తెలిసికొని సకల సంశయములను వదలుకొని యెప్పుడును బరబ్రహ్మమునందుఁ బ్రవేశపెట్టఁబడిన బుద్ధికలవాఁడగునో. అనఁగా, చలనమునకుఁ గారణములైన బాహ్యవాసనలు నశించుపోవుటచేత బుద్ధి యనునది బ్రహ్మాకారమునుబొంది విక్షేపములు లేనిదయి యుండునో యప్పుడు ప్రజ్ఞయనునది స్థిరముగానుండును. అట్టిస్థిరప్రజ్ఞయు లక్షణముగాఁగల జ్ఞానము స్థిత ప్రజ్ఞ యనఁ బడును.

కర్మయోగముయొక్క పరిణామఫలము బుద్ధిస్థైర్యము. అట్టిబుద్ధియొక్క స్థిరత్వమే స్థితప్రజ్ఞత్వమని పిలువఁబడును. భగవంతుఁ డనికొనినరీతిగ నర్జునుని యుద్ధకర్మమునకుఁ బ్రోత్సాహపఱచుటకు నింతమాత్రము చాలుగనుండెను. అయితే యర్జునునకు పిదప మనుజునకుఁగలుగుస్థితియేమనిన్ని, యట్టి స్థితిలక్షణమేమనిన్ని తెలిసికొను బుద్ధిపుట్టెను. కావున నావిషయమును గుఱించి ప్రశ్నించుచున్నాఁడు.

ఇట్టిస్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములెల్లఁ దెలియ నర్జునుఁడు భగవంతునిఁ గూర్చి యీరీతిగఁ బలుకుచున్నాఁడు.

54. స్థిత ప్రజ్ఞస్య కా భాషా, సమాధి స్థస్య కేశవ.
స్థిత ధీః కిం ప్రభాషేత, కి మాసీత వ్రజేత కిమ్॥

కృష్ణా! ఇదివఱకును జెప్పఁబడిన సమాధియం దున్నవాఁడును, నేను బ్రహ్మ మైతినను నట్టి నిశ్చయజ్ఞానము గలవాఁడును, నగు పురుషుని లక్షణమెద్ది? అట్టి వాఁడు లోకులచేత నేమని పిలువఁబడును? అట్టివాఁ డేరీతిగ మాటలాడును? ఎట్లు కూర్చుండును? ఏ విధముగఁ బ్రవర్తించును?

పై రీతిగఁ బ్రశ్నింపఁబడి భగవంతుఁడు ముందు శ్లోకమునుండి యధ్యాయాంతము వఱకుఁగల శ్లోకములచే స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములున్ను ముముక్షువు మోక్షమును బొందుటకుఁ దగిన సాధనములున్ను బోధించుచున్నాఁడు.

2. 55. "ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ మనో గతాన్ ।
ఆత్మ న్యేవాత్మనా తుష్టః స్థిత ప్రజ్ఞ స్తదో చ్యతే ॥

అర్జునా! ఎప్పుడు మనస్సునందలి కోర్కెల నన్నింటిని వదలికొని యాత్మ యాత్మయందే సంతోషించుచు నాత్మా రాముఁడగు చున్నాఁడో యప్పుడు నిశ్చలమైన యాత్మ జ్ఞానలక్షణముఁగల స్థితప్రజ్ఞుఁడని పలుకఁబడు చున్నవాఁడు.

ఈ శ్లోకమునందలి "మనోగతాన్ కామాన్" అని మనసునందలి కోర్కెలని పలికిన కారణమేమనిన:- కామము లాత్మధర్మములని కొందఱు వాదించిరి. ఆత్మధర్మములుకావు, మనోధర్మములని తెలుపుటకునై మనసునందలి కోర్కెలని వ్రాయఁబడినది. అంతఃకరణమునం దేవిధమయిన వృత్తియు లేనివాఁడయి, యెవడుండునో యట్టివానిని సమాధియందున్నస్థిత ప్రజ్ఞుఁడని తెలియవలెను. వాసనారాహిత్యము స్థితప్రజ్ఞుని ముఖ్య లక్షణమని తెలియుము. మనోగతములగు పాపపుణ్య కర్మాపేక్షలు వదలుట సరికాదనిన్ని, పుణ్య కర్మాపేక్షలు ముక్తియందునైన నుండవలెనన్ని ద్వైతులవాదము. ఈ శ్లోకమునందట్టి భేదముచేయలేదు. అట్టి స్థిత ప్రజ్ఞత్వముగల వాఁడు మఱల నెట్టులుండు ననిన ముందు వ్రాయఁబడిన మూఁడుశ్లోకార్థములచే బోధింపఁబడినది.

2. 56. "దుఃఖే ష్వనుద్విగ్నమనా స్సుఖేషు విగత స్పృహః ।
వీత రాగ భయ క్రోధః స్థిత ధీ ర్మని రుచ్యతే ॥

2, 57. " య స్సర్వత్రా నభి స్నేహ స్తత్తత్ప్రాప్య శుభా శుభమ్ ।
" నా భినన్దతిన ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥

2, 58. " యదా సంహర తే చా యం కూర్మోంగా నీవ సర్వశః ।
" ఇన్ద్రియా ణీన్ద్రి యార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥

అర్జునా! ఎప్పుడు ప్రత్యగాత్మ యందే; తనచేతఁ దా నానందించుచు, మనమును బొందియుండు కోరికలను విడుచునో యపుడు స్థితప్రజ్ఞుఁడగును. దుఃఖములు కలిగినపుడు దిగులు చెందని వాఁడును, సుఖములు గలిగినపుడు కోరికలు లేని వాఁడును, రాగము, భయము, క్రోధము, మొదలగునవి పోయిన వాడును, మనన శీలుఁడును స్థితప్రజ్ఞుఁడగును. ఎవఁ డన్నిఁటి యందును కోరిక లేనివాఁడయి, శుభా శుభములను బొందినపుడు సంతోషమునుగాని దుఃఖమునుగాని పొందక యుండునో వానిబుద్ధి స్థిరమయినది. ఎవఁ డింద్రియ గోచరములగు వస్తువులనుండి, తాబేలు తన యవయవములను లోనికి ముడిచికొని నటుల, నింద్రియములను లోన ముడిచికొనునో యట్టివాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడగును. అని పై శ్లోకముల తాత్పర్యము. అనఁగా స్వాత్మానంద రసానుభవముచేత నే సంతోషముఁ బొందినవాఁడయి యమృత రసపానముఁ జేసినవాఁడు లవణోదకము నిచ్ఛయింపనిలాగున విషయ సుఖముల నపేక్షింపఁడని భావము. విషయములు కామోదయమునకుఁ గారణములగును. కామము సంకల్పమువలనఁ గలుగుచున్నది. సంకల్పము వాసనాబలమున గలుగును. వాసనయనునది భోగసుఖములయలవాటున నుద్భవించును. కావున విషయ సుఖము లన్నియు ననర్థదాయకంబు లగును. వానిని వదలినచో స్థితప్రజ్ఞత్వము కలుగునని భగవంతుఁ డర్జుననకుఁ దెలుపుచు విషయేంద్రియము లెట్టివి. కామమెట్టిది. రాగద్వేషాదు లెట్టివి. వానినశింపఁజేయు విధమెద్ది. స్థితప్రజ్ఞత్వమార్జించు సాధనము లెవ్వియను విషయములర్జునునకు భోధింపనిచ్ఛయించి యీక్రిందవివరించినవిధముగఁ బలికినాఁడు.

2, 59. " విషయా వినివ ర్తన్తే నిరాహారస్య దేహినః।
" రస వర్జం రసోప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే.

60. " యతతో హ్యాపి కౌన్తేయ, పురుషస్య విపశ్చితః
" ఇన్ద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసభంమనః॥

2. 61. " తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః॥
" వశే హి యస్యేన్ద్రియాణి తస్యప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితా.

61-వ శ్లోకమునందు "తత్త్వమసి" యనువాక్యములోని తత్పదార్థ వివేచన మిముడింపఁ బడినదనిన్ని యీ విషయమే 7-12 అధ్యాయములలో విస్తరింపఁ బడినదనిన్ని మధుసూధన సరస్వతుల వారియాశయము.

విశేషము కష్టపడి యతిప్రయత్నముచే విషయమునుండి యింద్రియములను మరలించువానికి విషయ నివృత్తి కలిగినను నావిషయమందలి రాగనివృత్తి కలుగదు. ఆత్మస్వరూపమును చెలిసిన వానికి నావిషయమందలి రాగముగూడ, నివర్తిలును. ప్రజ్ఞావంతుఁడెంత యత్నించినను ప్రబలమగు నింద్రియములు వ్యాకులము లోఁజిక్కి వివేక మానసమును గూడబలాత్కారముగ నాకర్షించును. అక్కారణంబుననే యింద్రియములను మొదటవశపఱచికొనవలెను. ఇంద్రియములను వశపఱచుకొని సర్వప్రత్యగాత్మయగు బ్రహ్మమునేనను భావమున సమాధి నవలంబించు చుండిన యభ్యాసబలమున నెవ్వనికి వానిప్రజ్ఞ స్థిరంబగునని భావము. అట్టివాఁడే స్థితప్రజ్ఞుఁడనఁబడును. అట్టివానికే విదేహముక్తికలుగును. శబ్దాదివిషయములజయింపకున్న,

2. 62. " ధ్యాయతో విషయాన్పుంస స్సఙ్గ స్తేషూపజాయతే॥
" సంగాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోభిజాయతే.

2. 63. " క్రోధా ద్భవతిసంమోహ స్సంమోహాత్స్మృతి విభ్రమః।
" స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధి నాశా త్ప్రణశ్యతి.

2 64. " రాగ ద్వేషవి యుక్తైస్తు, విషయా నిన్ద్రియై శ్చరన్.
" ఆత్మ వశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధి గచ్ఛతి.

2. 65. " ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హాని రస్యో ప జాయతే.
ప్రసన్న చేతసోహ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి.

పురుషుఁడు విషయములను తలఁచిన మాత్రాన వాని యందతనికిఁ బ్రీతి పుట్టును. ప్రీతిపుట్టినమాత్రనే, కామముజనించును. ఆకామమునకు నెద్దియేని భంగము కలిగినచోఁ గ్రోధము బుట్టును. క్రోధముచే యుక్తాయుక్తజ్ఞానముచెడును. అట్టియవివేకమువలన శాస్త్రోపదిష్టమయిన స్మృతికి హానికలుగును. స్మృతిహానిచే

బుద్ధిసామర్థ్యంబు నాశమగును. కావున మోక్షాపేక్ష కలవాఁడు మనస్సును స్వాధీనపఱచుకొని, రాగద్వేషములను వదలి శారీర యాత్రకు దగినంత మాత్రమన్న పానాదులఁ గొనుచు చిత్తప్రసాద మొందవలెను. ఆరీతిగఁ జిత్తప్రసాదత్వము కలిగినయెడ సర్వదుఃఖములు నశించును. ఆత్మాకారమై బుద్ధి స్థిరముగ నిలుచును. కావున మూఢపుఁడన్ని విధములఁ జిత్త ప్రసాదత్వ మార్జింపవలెను. "అగ్నిసంగాద్యథాలోహ, మగ్నిత్వముపగచ్ఛతి. ఆత్మసంగాత్తథా గచ్ఛత్యాత్మతా మింద్రియాదికం. అగ్ని సంగమువలన లోహ మెటులయగ్నిభావమందునో, యటులనే యాత్మసంగము వలన నింద్రియములాత్మత్వమును బొందునని యభిప్రాయము వైరీతిగఁ జిత్తస్థైర్యమును లేని వానికి,

2. 66. "నాస్తి బుద్ధి రయుక్తస్య నచాయుక్తస్యభావనా॥
"న చాభావయతశ్శాంతి రశాంతస్య కుత స్సుఖమ్॥

చిత్తస్థైర్యము లేనివానికి నాత్మస్వరూప జ్ఞానము కలుగదు. ఏలయన వానికి నాత్మస్వరూపచింతనమే పుట్టదు. ఆత్మస్వరూపచింతనము లేనివానికి ననర్థనివృత్తి సంభవింపదు. అనర్థనివృత్తి కానిదే సుఖము కలుగదని తాత్పర్యము. ముముక్షువులయి యుండు యతులకునైనను సమ్యక్ జ్ఞానములేక ముక్తి సిద్ధింపదనిన్ని, సమ్యక్ జ్ఞానము సమాధియోగములేక సిద్ధింపదనిన్ని, సమాధియోగమింద్రియనిగ్రహములేక చేకూరదనిన్ని, యింద్రియ నిగ్రహము రాగాది త్యాగము లేక సంభవింపదనిన్ని, కావున ముముక్షువు ప్రారంభమున రాగాదులను వదలి యింద్రియ నిగ్రహమొనర్చి సమాధి యోగమును సాధించి, సమ్యక్ జ్ఞాన మందవలెనన్ని, విదేహ ముక్తికి నిదియ ముఖ్యసాధనమనిన్ని, పైశ్లోకముల ఫలితార్థము. ఇఁక నింద్రియములనుండి కలుగు ననర్థము లేవనిన:—

2. 67. "ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోను విధీయతే।
"త దస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయు ర్నావ మివాంభసి॥

2. 68. "తస్మా ద్యస్య మహాబాహో ని గృహీతాని సర్వశః।
"ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥

ఉపరతేంద్రియుఁడుకాని వానికి సుఖములేదు. ఎందుకనఁగా ఇంద్రియములు విషయములందు వర్తించునపుడు వానిని వెంబడించి మానసమును బోనిచ్చి

నయెడల, నామనస్సు జలమునందుఁ బోవు నోడను పెద్దగాలి యెదిరించి హరించునట్లు, బుద్ధిని హరించి విషయాధీనతఁ జిక్కును. కావున విషయ ధ్యానాదులు విడిచి విషయము లింద్రియములందుఁ బ్రవేశింపనటులఁజూచి నిగ్రహించి యాత్మ విషయ బుద్ధిస్థిరముగ నిలుపవలెను.

2\. 69. "యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ ।
"యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః॥

అర్జునా! ఏవిషయము భూతకోటికిఁ గనరాని రాత్రిగనుండునో యా విషయము, సంయమికిఁ బగలుంబలె గనపడుచుండును. ఏవిషయము భూతకోటికిఁ బగలుంబోలె నగపడుచుండునో యా విషయము సంయమికి రాత్రింబోలె నగపడదు.

అనఁగా భూతకోటికి బ్రహ్మ మగపడదు. సంయమికి విషయము లగపడవు.

సంయమి శబ్దమునకు సన్యాసియని యద్వైతుల యర్థము. ఇంద్రియ నిగ్రహమొనర్చిన కర్మయోగియని ద్వైతార్థము.

2\. 70. "ఆపూర్యమాణ మచల ప్రతిష్ఠం సముద్ర మాపః ప్రవిశంతియద్వత్ ।
"తద్వ త్కామాయం ప్రవిశంతి సర్వే సశాంతి మాప్నోతి నకామ కామీ ॥

అనేకములైన నదులలోని యుదకములచేత సంపూర్ణముగ నిండింపఁబడినదైనప్పటికిని, హద్దుమీఱనట్టిన్ని స్థిరమైనట్టిన్ని, యునికిగల సముద్రమునందు వర్షోదకము లేవిధముగఁ బ్రవేశించి లీనమగునో యటులనే, సకలకోర్కెల చేతను, నిండినవాఁడును సుఖదుఃఖములువచ్చినను సంతోష వ్యసనములు పొందక సర్వకాలములందును సమభావము పొందియున్నవాఁడును నయిన బ్రహ్మనిష్ఠ సమస్తములగు కోర్కెలు లీనమగుచున్నవోఅట్టి బ్రహ్మనిష్ఠుఁడుచిత్తశాంతి రూపమైనముక్తినిఁ బొందుచున్నాఁడు కాని విషయాభిలాష కలవాఁడు చిత్తశాంతి రూపమైన ముక్తినిఁ బొందఁడు. విదేహముక్తుఁడు బ్రహ్మములో నైక్యమగుస్థితి నీశ్లోకమునఁజూపబడినది. ఈ శ్లోకమద్వైతులు బ్రహ్మైకత్వము స్థాపించుచున్నదని కొందఱు భాష్యకారులు పలికినారు.

2\. 71. "విహాయ కామాన్ యస్సర్వాన్, పుమాంశ్చరతినిస్స్పృహః
"నిర్మమో నిరహంకార, స్స శాన్తి మధిగచ్ఛతిః.

లోకములో నేమానవుఁడు సకల విషయములను వదలి, విషయసుఖము లు కావలెనని యెడు తలంపు లేనివాఁడును నేవస్తువునందును నాదియని యెడు నభిప్రాయము లేనివాఁడును, గర్వము లేనివాఁడును, నయియుండునో యట్టివాఁడు సకలదుఃఖనివృత్తిరూపమైన మోక్షమును బొందుననని యభిప్రాయము.

ఈ శ్లోకములోను తత్త్వమసియను వాక్యములోని " త్వం " పదార్థ విషయము బోధింపఁ బడినదని మధుసూదన సరస్వతులవారి యాశయము.

2. 72. " ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి ।
" స్థిత్వా స్యామన్త కాలేపి బ్రహ్మ నిర్వాణ మృచ్ఛతి ॥

బ్రహ్మ నిర్వాణార్థము బ్రహ్మముతో నైక్యమని యద్వైతుల వాదము. ద్వైతులా శబ్దము బ్రహ్మమునకు విశేషణమనియు, జీవి నిశ్చల రూపమైన బ్రహ్మస్థలము ను జేరుననియు యర్థము చేయుచున్నారు. నిర్వాణ శబ్దము నన్వయించుటలో ద్వైతులు విశేషకష్టపడినారుగాని తృప్తికరముగ లేదు. నిర్వాణమనఁగ , నాకారము లేనట్టి యని యర్థము చేసినారు. మీ మతమురీతిగఁ బరమాత్మకు నంగాంగములు గల రూపమున్నదియే యని ప్రశ్నించినచో నారూపము విరించి బ్రహ్మ మొదలగు వారికిఁ గల రూపము కాదని వాదించినారు. ఈ విషయమున శ్రీ మధ్వాచార్యుల వారు తాత్పర్యనిర్ణయములో విశేషముగ వ్రాసినారఁట. దానినిఁ జూడక యే యభిప్రాయ మిచ్చుటకునురాదు.

అర్జునా! నేనిదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన నిష్ఠయంతయును బ్రహ్మవిషయమైనది. ఇట్టి బ్రహ్మనిష్ఠను బొందినవాఁడు మోహమునుఁ జెందఁడు. ఈ బ్రహ్మనిష్ఠను ముసలితనమునం దవలంబించి నప్పటికిని దప్పక మోక్షము గలుగును. బ్రహ్మనిష్ఠయనఁగా సర్వ కర్మములు సన్న్యసించి బ్రహ్మరూపుఁడై యుండుటయని యర్థము. సర్వ కర్మములను సన్న్యసించిన సన్న్యాసీ మోహమందఁడు. గృహస్థుఁ డగువాఁడు ధనము మొదలగునవి నశించిపోవుటవలన తఱుచుగా మోహమును బొందును. అన్ని విషయములలోను జిత్త విక్షేపము కలవాఁడయి పరమార్థ వివేకము లేనివాఁడగును. ముక్తియన జీవ బ్రహ్మైక్య జ్ఞానమునందుట. ఈ యుపేయమగు జ్ఞాననిష్ఠను బొందుటకు నుపాయము కర్మనిష్ఠ. పై రెండుసాధనములీ యధ్యాయమున బోధింపఁ బడినవి.

పై శ్లోకమున " అర్జునా! ఇదియే బ్రాహ్మీస్థితి " యని పలుకఁ బడినది.

ఈ బ్రాహ్మీస్థితి యెట్టిదనునది తెలిసికొనుటకు, నలుబది యెనిమిదవ శ్లోకమునుండి డెబ్బది యొకటవ శ్లోకము వఱకును గల యిరువది నాలుగు శ్లోకార్థములు చక్కగఁ బఠించి మననము చేసినచోఁ దెలియనగును. స్వాధీనేంద్రియుఁడయి మనోనైర్మల్యము నంది సమత్వబుద్ధి యోగము కుదిరి, యంతర్ముఖియయి, యాత్మావలోకనానందమున నుండువాఁడు బ్రాహ్మీస్థితి యందిన వాఁడని యర్థమగుచున్నది. ఇట్టి దశ నందు ప్రయత్నము మానవుఁడు తన యంత్యకాల సమీపమునన్నైనను బ్రయత్నింపనగును. స్థితప్రజ్ఞావస్థలోఁగాని బ్రాహ్మీస్థితిలోఁగాని సంఘమువదలి సన్న్యాసియై యడవిఁ జేరవలెనని యీ యధ్యాయములో నెచటను భగవంతుఁ డుపదేశించినట్లగపడ లేదు. ఆహారాదులు వదలి నవసి విషయాదులను గృశింపఁజేయవలెనని సైతము పలుక బడలేదు, దేహమును నారోగ్యముగ నుంచికొని, స్వార్థైకపరుఁడవుగాక, నీతి ప్రవర్తకుఁడవయి, సంఘాభివృద్ధికిఁగాను నిష్కామ ధర్మ కర్మాచరణుండవయి బ్రాహ్మీస్థితినందఁ బ్రయత్నింపుమని భగవంతుఁడు బోధించెను. భగవంతుని గీతోపదేశ ముఖ్యవిషయము కర్మాచరణమువల్లనే జ్ఞానమార్జించి మోక్షమందవలెనని యుండునుగాని ప్రపంచ సాంఘిక కర్మములు వదల వలెనని యుండదు. భగవంతుని యుద్దేశ్య మట్టిదయి యుండినచో యుద్ధమొనర్చి శాత్రవ సంహారమునకు నుపక్రమింపుమని బోధించు చుండలేదు.

సభ్యులారా! అర్జునుఁడు స్వజన హింస యొనర్పఁజాలక, వ్యామోహ చిత్తుఁడయి శోకించి యుద్ధమువలదని మానికొనెను. భగవంతుఁడదికని, తానొనర్పఁబూనిన ధర్మసంస్థాపనకర్మమునకు నర్జునుఁడు సాధనముగ నుండవలెనని యెంచెను. కావున నర్జునునకుఁ బ్రారంభమున సాంఖ్య యోగమును దెలుపుచు నాత్మకు నిత్యత్వము నమృతత్వము, నచలత్వమును నిరూపించి దేహమునకు నాత్మకునుగల భేద మెఱుకపఱచెను. ఇటు సాంఖ్య బోధనచే నర్జునుని శోకమునుమాన్చి ప్రతిమానవుఁడును మోక్ష మందనుగలసాధనల క్రమ మీయధ్యాయమున సంగ్రహముగఁ దెలుపుచు నట్టి సాధనలవివరము ముందొక్కొక్క విషయ మొకయధ్యాయముగఁ బలికినాడు. అది యెటులయినది ముందు మన మెఱుంగఁగలము.